

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Волинська обласна організація Національної спілки краєзнавців України

ISSN 2305-9389

Літопис Волині

Всеукраїнський науковий часопис

Заснований у 2001 р.

Число 20

Луцьк
2019

*Рекомендовано до друку вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 7 від 26 червня 2019 р.)*

У зв'язку із перенесенням урочистостей з нагоди 30-річчя ВООНСКУ до ч. 20 «Літопису Волині» додати інформацію про цей захід.

Редакційна колегія

Каліщук Оксана Миколаївна, доктор історичних наук, професор (головний редактор);
Бондаренко Геннадій Васильович, кандидат історичних наук, професор (заступник головного редактора);
Антонюк Ярослав Миколайович, кандидат історичних наук, доцент;
Баран Володимир Кіндратович, доктор історичних наук, професор;
Бортнікова Алла Василівна, доктор політичних наук, професор;
Бубніс Арунас (Arunas Bubnys), кандидат історичних наук, директор департаменту дослідження геноциду і опору Центру вивчення геноциду і резистенції, м. Вільнюс, Литва;
Вацулік Ярослав (Jaroslav Vaculik), кандидат історичних наук, професор кафедри історії педагогічного факультету Масарикового університету, м. Брно, Чехія;
Добржанський Олександр Володимирович, доктор історичних наук, професор;
Дорош Леся Олексівна, кандидат політичних наук, доцент;
Онищук Світлана Василівна, доктор наук з державного управління, доцент;
Скакальська Ірина Богданівна, доктор історичних наук, доцент;
Стрільчук Людмила Василівна, доктор історичних наук, професор;
Хахула Любомир Ігорович, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник;
Ярош Ярослав Богданович, доктор політичних наук;
Ярош Оксана Богданівна, доктор історичних наук.

За достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах, відповідальність несуть автори.

Статті публікуються в авторській редакції.

Формат 60×84¹/₈. 8,1 обл.-вид. арк., 8,37 ум. друк. арк. Наклад 100 пр. Зам. 3011. Свідоцтво про державну реєстрацію видане Міністерством юстиції України у 2009 році. Редакція, видавець і виготовлювач – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13). Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України ДК № 4513 від 28.03.2013 р.

© Гончарова В. О. (обкладинка), 2017

© Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2019

© Волинська обласна організація Національної спілки краєзнавців України, 2019

Зміст

До 30-річчя ВООНСКУ

Вітальне слово	5
Інформація Волинської обласної організації НСКУ	5
Степан Войчик Краєзнавці Ківерцівщини.....	11
Іван Хамежук Опис герба Жидичинської ОТГ (Волинська область).....	18
Сергій Власюк Краєзнавчий нарис з історії села Колодеже Горохівського району та навколишніх населених пунктів.....	19

Історія України і Волині

Геннадій Бондаренко, Геннадій Гулько, Олександр Дем'янюк З'їзд монархів європейської середньовічної цивілізації у Луцьку в історії та культурі	28
Уляна Джаман Історичні аспекти архітектурно-просторової організації вулиці Лесі Українки у Луцьку.....	36
Геннадій Гулько Маловідомий державний дисидент доби середньовіччя на Волині.....	41
Олександр Дем'янюк Сучасні дослідження подій доби Української Центральної Ради на території Волинської губернії.....	46
Сергій Власюк Спогади ветеранів або знову до дискусії «Хто розпочав Другу світову».....	52
Андрій Бондарчук «Стокгольмський синдром», як кінцева мета тоталітарного режиму: від витоків до сучасності.....	55
Валентина Клюнтер Меліорація на Поліссі (село Секунь).....	65

Історичні постаті краю

Анатолій Костюк Великі просвітителі української землі початку XIX ст.....	71
Наталія Пушкар «Перший вінок» і «Рідне слово» - перлини національного відродження України.....	87
Анатолій Трембіцький Особистісно-індивідуальний потенціал Ярослава Січинського.....	91
Анатолій Трембіцький, Володимир Коцюк Особистісно-індивідуальний світ Вікентія Шандора.....	96
Анатолій Кравець Художник міста Луцька Гаврило Остапенко	99

Надія Корнійчук

Герасимчуки –Никитюки, хто вони? Ківерчуки й боратинці – патріоти України.....102

Рецензії

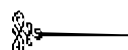
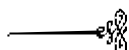
Микола Мушинка

Рецензія на рукопис монографії Анатолія Михайловича Трембіцького «Родинна династія Січінських-Чехівських-Січинських-Шандорів: просопографічний портрет (XVIII – XXI ст.).....107

Андрій Петраускас

Рецензія старшого наукового співробітника Інституту археології НАН України на статтю Юрія Мазурика «Пам'ятки України – морської держави (географічні та історичні витоки давнього суднобудування)» в журналі «Пам'ятки України» № 3 за 2018 рік.....109

Відомості про авторів110

До 30-річчя ВООНСКУ

Вітальне слово

Редколегія «Літопису Волині» вітає Волинську обласну організацію НСКУ з поважним ювілеєм і творчими здобутками у краєзнавстві та волинезнавстві. Зичимо міцного здоров'я і плідної праці на ниві краєзнавчої освіти і патріотичного виховання всім краєзнавцям і краєзнавчим осередкам на теренах Волинської області.

УДК 908 (477.82)

Інформація Волинської обласної організації НСКУ

Урочисті збори і вибори голови і правління Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України

6 грудня 2019 року відбулися звітно-виборні збори Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України. Участь брало 89 осіб із 153 членів організації.

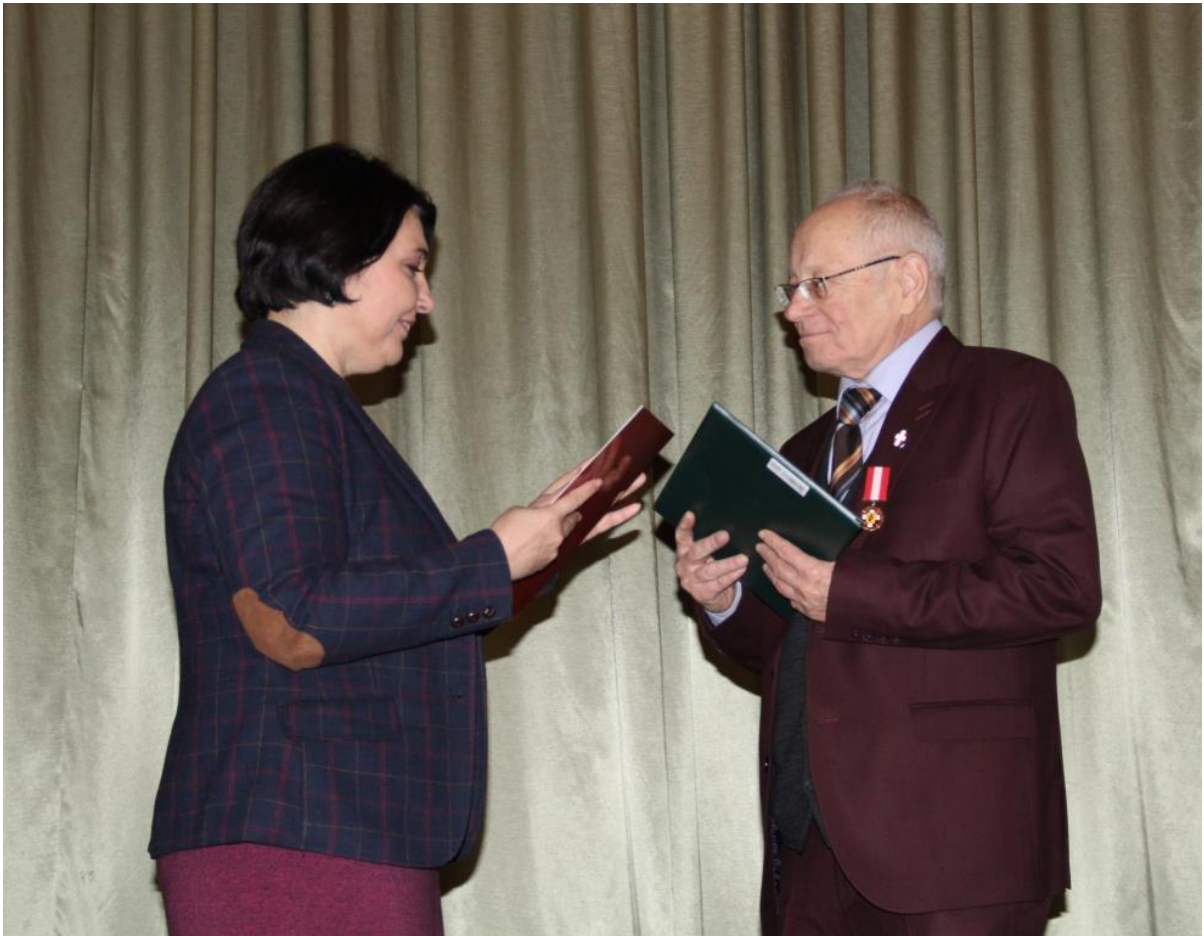
Головою зборів обрали Руслану Маньковську – заступника Голови Національної спілки краєзнавців України, секретарем – Анатолія Силюка.

Учасники зборів заслухали звіт голови ВООНСКУ Геннадія Бондаренка з відповідною електронною презентацією і двох заступників Анатолія Шваба і Анатолія Силюка. Звіт надруковано у збірнику «Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток краєзнавства і краєзнавчої освіти». Випуск 66-67. Луцьк, 2019. С. 4-49.

В обговоренні виступило 8 членів спілки: П. Олешко, О. Бундак, А. Семенюк, П. Хомич, В. Хитрик, В. Мельник, М. Якименко, П. Рудецький.

Виступили також Руслана Маньковська і Володимир Дмитрук – відповідальний секретар НСКУ, які запропонували вважати роботу правління ВООНСКУ задовільною і обрати головою на наступні 5 років Бондаренка Геннадія Васильовича, а також новий склад правління.

Учасники зборів обрали керівні органи Волинської обласної організації НСКУ у такому складі:

Голова ВООНСКУ

Бондаренко Геннадій, професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, директор центру дослідів Волині при СНУ

Відповідальний секретар

Чибирак Світлана, доцент Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки,

Заступники голови

1. Дем'янюк Олександр, професор, проректор ВППО, співголова редколегій часопису «Українське державотворення» і альманаху «Волинський колекціонер»

2. Силюк Анатолій, методист ВППО, Почесний краєзнавець України

3. Шваб Анатолій, професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, декан факультету історії, політології та національної безпеки

Члени правління ВООНСКУ

4. Бойко Ольга, завідувач Колодяженського меморіального музею Лесі Українки

5. Гулько Геннадій, заступник голови Волинської обласної організації ветеранів України

6. Каліщук Оксана, професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, відповідальний секретар Всеукраїнського часопису «Літопис Волині»

7. Карпюк Василь, адміністратор сайту ВООНСКУ, зберігач фондів ВРМУВІВТ

8. Олешко Петро, доцент, ректор Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти

9. Рудецький Павло, директор Історико-культурного заповідника у м. Луцьк

10. Семенюк Анатолій, голова Ковельського осередку НСКУ

11. Стемковський Володимир, директор Володимир-Волинського історичного музею

12. Суцук Оксана, голова Волинського відділення УТОПІК

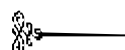
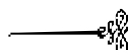
13. Хитрик Валерій, голова Камінь-Каширського осередку НСКУ

14. Хомич Петро, директор Маневецького краєзнавчого музею, голова Маневецького осередку НСКУ

Відповідальний секретар ВООНСКУ Світлана Чибирак

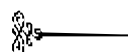
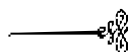
Список членів ВООНСКУ

1. Артищук Алла Миколаївна	21. Войчик Степан Володимирович
2. Баюк Віктор Геннадійович	22. Гаврилук Олександр
Никифорович
3. Баюк Геннадій Володимирович	23. Гаврилук Світлана Віталіївна
4. Білик Вікторія Андріївна	24. Гайдай Лідія Іванівна
5. Білик Михайло Вячеславович	25. Гика Володимир Миколайович
6. Бірюліна Олена Андріївна	26. Гнатюк Анатолій Степанович
7. Бойко Ольга Петрівна	27. Гнатюк Віталій Дмитрович
8. Бондаренко Геннадій Васильович	28. Грабарчук Наталія Назарівна
9. Бондарчук Андрій Іванович	29. Грабинська Любов Дмитрівна
10. Борбич Микола Федотович	30. Гулько Геннадій Якович
11. Бортніков Валерій Іванович	31. Демедюк Олексій Іванович
12. Бубало Сергій Володимирович	32. Дем'янюк Олександр Йосипович
13. Булавін Олександр Олександрович	33. Денисюк Василь Іванович
14. Бундак Олена Анатоліївна	34. Деркач Олександр Володимирович
15. Бучак Володимир Олександрович	35. Дзей Микола Сергійович
16. Вавринчук Микола Макарович	36. Дмитренко Алла Адамівна
17. Вельма Микола Григорович	37. Жук Оксана Миколаївна
18. Власюк Сергій Миколайович	38. Загура Василь Васильович
19. Войтусик Світлана Володимирівна	39. Зек Богдан Миколайович
20. Войтюк Олександр Олександрович	

40. Златогорський Олексій Євгенович
41. Знайда Василь Лонгїнович
42. Каліщук Оксана Миколаївна
43. Карліна Оксана Миколаївна
44. Карпюк Василь Михайлович
45. Качковська Леся Ростиславї
46. Кїнд-Войтюк Наталїя Василївна
47. Кленк Андрїй Олександрович
48. Кліш Петро Аристархович
49. Клюнтер Валентина Петрївна
50. Ковальчук Євгенїя Іванївна
51. Ковальчук Іван Анатолїйович
52. Козюк Олександр Павлович
53. Колосок Богдан Віталїйович
54. Комзюк Віра Михайлївна
55. Кондратович Олександра Павлївна
56. Корнелюк Дмитро Пилипович
57. Корнїйчук Надїя Федорївна
58. Костюк Михайло Петрович
59. Кот Наталїя Миколаївна
60. Коцан Ігор Ярославович
61. Кравець Анатолїй Іванович
62. Крамар Юрїй Вікторович
63. Ксендзук Емїлія Степанївна
64. Кудрик Валентина Володимирївна
65. Кудь Вадим Олексїйович
66. Кузьмич Микола Степанович
67. Куль Лариса Миколаївна
68. Кучеренко Олександр Олександрович
69. Кучерепа Микола Михайлович
70. Кучерява Романна Іванївна
71. Кучинко Михайло Михайлович
72. Кушнїр Віталїй Григорович
73. Кушпетюк Олена Іванївна
74. Лис Сергїй Володимирович
75. Лончук Сергїй Вікторович
76. Мазурик Юрїй Михайлович
77. Мазурок Роман Васильович
78. Майданець Іраїда Михайлївна
79. Малиновський Валентин Ярославович
80. Малеончук Галїна Олександрївна
81. Маркус Ігор Ярославович
82. Марчук Галїна Степанївна
83. Маслай Ганна Семенївна
84. Матвіюк Володимир Павлович
85. Мельник Валерїй Степанович
86. Надольська Валентина Василївна
87. Невесенко Тетяна Володимирївна
88. Недзельський Вячеслав Іванович
89. Огнєва Олена Дмитрївна
90. Олешко Петро Степанович
91. Оляндер Луїза Костянтинївна
92. Онїщук Катерина Петрївна
93. Онуфрїйчук Микола Анатолїйович
94. Остапюк Олександр Дмитрович
95. Остренко Надїя Миколаївна
96. Остренко Юрїй Олександрович
97. Охрїменко Григорїй Васильович
98. Панасюк Сергїй Іванович
99. Панишко Галїна Тарасївна
100. Панишко Сергїй Дмитрович
101. Пась Наталїя Олександрївна
102. Пахолок Василь Миколайович
103. Пахолок Зїнаїда Олександрївна
104. Петрович Валентина Василївна
105. Пилюк Анатолїй Павлович
106. Півницький Микола Дементїйович
107. Пісоцький Анатолїй Миколайович
108. Понедельник Лариса Анатолїївна
109. Пословська Алїна Віталїївна
110. Приймак Валентина Олексїївна
111. Приступа Богдан Євгенїйович
112. Протасюк Віталїй Григорович
113. Пушкар Наталїя Юхимївна
114. Пясецький Володимир Едвардович
115. Рабан Тарас Веніамїнович
116. Разиграєв Олег Володимирович
117. Романчук Галїна Дмитрївна
118. Романюк Майя Євгенїївна
119. Рудецький Павло Аркадїйович
120. Рудянин Іван Петрович
121. Рябчикова Фаїна Денїсївна
122. Савицький Володимир Миколайович
123. Свєреда Богдан Антонович
124. Семенюк Анатолїй Володимирович
125. Сенів Олег Тадейович
126. Сенчишак Тарас Миколайович
127. Сачук Юрїй Володимирович
128. Середюк Олександр Миколайович
129. Силюк Анатолїй Михайлович
130. Собчук Володимир Степанович
131. Стасюк Володимир Іванович
132. Стемковський Володимир
Володимирович
133. Стрїльчук Людмила Василївна
134. Ткачук Анатолїй Петрович
135. Толстїхїн Леонїд Миколайович
136. Томаченко Олександр Леонїдович
137. Троневиц Петро Олексїйович
138. Ус Сергїй Миколайович
139. Фазан Микола Іванович
140. Федосєєва Світлана Анатолїївна
141. Хамежук Іван Іванович
142. Хитрик Валерїй Макарович
143. Хмельярська Лариса Василївна
144. Хмїлевська Ірина Станїславївна

145. Хомич Петро Микитович	152. Штинько Валентина Сергіївна
146. Цап Микола Романович	153. Якименко Микола Олександрович
147. Цимбалюк Іван Лук'янович	154. Якубюк Анатолій Йосипович
148. Чибирак Світлана Вікторіна	155. Ярощук Марія Матвіївна
149. Шабала Ярослав Миколайович	156. Яцечко Світлана Володимирівна
150. Шваб Анатолій Георгійович	157. Яцечко-Блаженко Тетяна
151. Шостак Віктор Михайлович	Володимирівна

6-7 грудня 2019 року до 30-річчя Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України була проведена наукова історико-краєзнавча конференція «Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток краєзнавства і краєзнавчої освіти». Був презентований науковий збірник – випуск 66-67 і альманах «Волинський колекціонер» № 2 за 2019 рік, заснований нумізматами і краєзнавцями.

До 80-річчя доктора історичних наук, професора М. М. Кучинка було видано і презентовано число 21 Всеукраїнського часопису «Літопис Волині».

Інформацію підготували: Г. Бондаренко, О. Калищук, С. Чибирак

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.20.01>

УДК 908 (477.82) «19»

Степан Войчик**Краєзнавці Ківерцівщини**

У цій публікації розповідається про краєзнавців Ківерцівщини. В алфавітному порядку згадуються прізвища тих дослідників, які вивчали Ківерцівщину. Представлено більше 30 краєзнавців та їхні публікації. Визнаючи, що запропонований перелік є вичерпним автор вважає його за такий, що дозволяє представити краєзнавчий рух Ківерцівщини. Саме їхній доробок є підґрунтям для створення узагальнюючих праць. Наголошено, що краєзнавство як вияв самопізнавальних та практичних потреб окремих громад суспільства відіграє велику роль не тільки як підґрунтя історичних і природничих наук, постачальник «місцевих фактів» для узагальнення у фундаментальних працях (допоміжне знання), а й як активний чинник формування побутово-історичної (буденної) свідомості населення, особливо підростаючого покоління, і чи не єдиний засіб для одержання інформації про довкілля (природне, історичне, економічне, літературно-мистецьке) в масштабах села, міста, району, області. Вказано на важливість систематизації наукового доробку з дослідження Волині загалом та Ківерцівщини зокрема. Матеріали краєзнавчих конференцій та дослідження краєзнавців мають різну вартість та стосуються різних галузей знань. Наголошено на ролі Ківерцівського краєзнавчого музею у розвитку краєзнавчого руху. Показано, що у сферу зацікавлень дослідників локальної історії потрапили історія, природа та екологія, населені пункти і видатні особи. Вивченням культурної спадщини теж займаються переважно краєзнавці. Вказано, що у нинішніх суспільно-політичних процесах все більшої актуальності набуває ґрунтовне осмислення минулого українського народу, формування цінностей, вибір переконливих стратегій майбутнього. Краєзнавці Волині своєю працею стверджують необхідність любити свій край, зберігати скарби минулого і поширювати досвід попередніх поколінь.

Ключові слова: краєзнавці, Ківерцівщина, історія, культура.

Stepan Vojchik. Local historians of the Kivertsi region.

This publication tells about local historians of Kivertsi region. The names of those researchers who studied Kivertsi region are mentioned in alphabetical order. More than 30 local historians and their publications are presented. Recognizing that the proposed list is exhaustive, the author considers it as one that allows to present the local lore movement of Kivertsi region. It is their work that is the basis for the creation of generalizing works. It is emphasized that local lore as a manifestation of self-knowledge and practical needs of individual communities of society plays an important role not only as a basis for historical and natural sciences, provider of "local facts" for generalization in fundamental works (auxiliary knowledge), but also as an active factor in household-historical everyday consciousness of the population, especially the younger generation, and almost the only means to obtain information about the environment (natural, historical, economic, literary and artistic) in the village, city, district, region. The importance of systematization of scientific achievements in the study of Volyn in general and Kivertsi region in particular is pointed out. Materials of local lore conferences and researches of local lore have different value and concern different branches of knowledge. The role of the Kivertsi Museum of Local Lore in the development of the local lore movement is emphasized. It is shown that the sphere of interest of local history researchers includes history, nature and ecology, settlements and prominent people. The study of cultural heritage is also mainly done by local historians. It is pointed out that in the current socio-political processes a thorough understanding of the past of the Ukrainian people, the formation of values, the choice of convincing strategies for the future is becoming increasingly important. Local historians of Volyn with their work assert the need to love their land, preserve the treasures of the past and spread the experience of previous generations.

Key words: local historians, Kivertsi region, history, culture.

У сучасному суспільстві знання історії й культури рідного краю, підтримка й шанування його звичаїв і традицій мають велике значення та актуальність.

Ківерцівський краєзнавчий музей має солідну колекцію робіт краєзнавців як місцевих, так і тих, хто цікавився, цікавиться цим краєм. Це в основному, окрім особистих речей, видання історико-краєзнавчого характеру які, як правило, подаровані нашому закладу. На основі зібраних матеріалів створено експозицію «Коріння роду і слави Ківерцівщини» з широкою інформацією про людей та їх дослідження. Шанувальникам історії буде цікаво знати їх імена в цьому стислому викладі.

Аркушин Григорій Левкович (нар. 19.04.1948, с. Сильне Ківерцівського району) - мовознавець-діалектолог.

Доктор філологічних наук, професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

На основі записів студентів українстики Григорій Левкович упорядкував «Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель» у 2-х томах [54] та «Словник прізвиськ північно-західної України» у 3-х томах [55]. Фольклорні твори, описи звичаїв та обрядів жителів Західного Полісся вміщено у збірнику «Всього на світі хватає...» [1].

Артесюк Анна Климівна (нар.10.02.1944, с. Борохів) – педагогиня. Відмінник освіти України.

Співавторка науково-популярного видання «Нариси історії освіти Ківерцівського району» [2].

Богуш Микола Іванович (22. 10. 1939, с. Машів Любомльського району – 10.04.2018, м. Луцьк) - **громадський діяч, видавець, журналіст і краєзнавець.**

Заслужений журналіст України, член Національної спілки журналістів України. У 1961-1968 роках працював літпрацівником, завідувачем відділу листів і масової роботи Ківерцівської районної газети «Ленінським шляхом». Автор і співавтор ряду книг, одна з яких – «Ківерцівщина: кризь віки і долі» [3]. У виданні знайшли своє відображення найважливіші етапи життя і боротьби багатьох поколінь людей цього чарівного краю. На його сторінках читач знайде документальні розповіді про найбільш значимі події глибокої давнини, далекого і близького минулого й теперішніх днів, про долі найвиразніших особистостей, яких благословила на світ ківерцівська земля.

Бондаренко Геннадій Васильович (нар. 19. 01. 1946, смт. Сатанів на Хмельниччині) – **український історик, краєзнавець.**

Кандидат історичних наук, професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, член-кореспондент УАН, заслужений працівник народної освіти України, голова Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України.

Співавтор книги «Історична топоніміка Волинської області: назви населених пунктів» [4]. Відповідно до кількості населених пунктів області в сучасному адміністративному поділі станом на 2015 рік розповідається про виникнення, походження і зміни назв 1068 міст, селищ і сіл.

Боярчук Петро Оксентійович (7.05.1947 с. Одереди – 27.12.2013, м. Горохів) - **журналіст, письменник.**

Заслужений журналіст України. Член Національних спілок України – письменників та журналістів. Лауреат обласної літературно-мистецької премії імені Агатангела Кримського. У 1967-1974 роках – літпрацівник, завідувач відділу листів Ківерцівської районної газети «Ленінським шляхом».

Повість-хроніка «Про що мовчить стара Олика» [5] та історико-краєзнавча книга «Радзивілли і стара Олика» [6], без сумніву, є корисними посібниками для краєзнавців, вчителів історії, для учнівської та студентської молоді, і для всіх, хто прагне в нашій минувшині побачити майбутнє.

Гаврилюк Микола Григорович (нар. 28.01.1958, с. Серхів Маневецького району) - **вчитель історії** Дубищенської ЗОШ І-ІІ ступенів. Проживає в м.Ківерці.

Автор історико-краєзнавчих нарисів «Село над Путилівкою» (про село Дубище) [8] та «Квітка серед гаю» (про події у селі Клубочин та його сусідніх поселеннях) [7].

Гоменюк Петро Якимович (нар. 4.11.1941, с. Ківерці (нині с. Прилуцьке) - **правоохоронець.** На службі з 1970 по 2005 роки. Відмінник міліції. Підполковник поліції.

В документально-історичному виданні «Книга пам'яті» йдеться про історію створення та діяльність Ківерцівського районного відділу органів внутрішніх справ у Волинській області [9].

Гупало Сергій Лукич (нар. 7.10.1963, с. Заболоття Любомльського району) – **поет, прозаїк, журналіст, перекладач.**

Закінчив Літературний інститут імені О. М. Горького (Москва). У 1995-2002 роках працював відповідальним секретарем Ківерцівської районної газети «Вільним шляхом». Проживає у м. Ківерці.

На основі архівних досліджень життя західноукраїнського містечка Олика написав повість «Привид замку Радзивіллів» [10].

Дем'янюк Олександр Йосипович (нар. 7.01.1968, м. Ківерці) – доктор історичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи та моніторингу якості освіти Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти. Член Національної спілки краєзнавців України.

Співавтор науково-популярного видання «Нариси історії освіти Ківерцівського району» [2] та науково-довідкового видання «Волинський пантеон» [11] про волинян, які загинули в російсько-українській війні на Сході України, та померли від поранень, травм отриманих на фронті та нещасних випадків упродовж 2014-2017 років.

Євницький Зіновій Маркович (20.10.1929, м. Умань Черкаської області – 15.09.2013, м. Ківерці) - **педагог, громадський діяч, краєзнавець.**

Відмінник народної освіти УРСР, Почесний громадянин Ківерцівщини, Почесний ветеран України.

Значну частину свого життя присвятив освіті – на посадах вчителя, директора шкіл № 3 та № 4 міста Ківерці. Працював на комсомольській, партійній роботі у своєму та Маневицькому районах. Паралельно займався вивченням і увіковіченням пам'ятних місць, пов'язаних з подіями Другої світової війни.

Наслідком багаторічної пошукової роботи краєзнавця стали книги з історії рідного краю: «Історичні нариси про події Великої Вітчизняної війни (1941-1944 рр.) на території Ківерцівського району» у 2-х частинах [13], «Українсько-польські відносини на Ківерцівщині в 1943 році» [17], «Учасники бойових дій у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років – жителі м. Ківерці» [18], «Історична довідка про створення Лопатенського меморіального комплексу “Партизанська слава”» [12], «Стежками партизанської слави Ківерцівщини» [16], «Перші дні Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років на території Ківерцівського району» [15] та «Ківерцівщина після фашистської окупації (1944-1951 рр.)» [14], яка вийшла вже після смерті автора.

Жовтянський Віктор Андрійович (нар. 19.02.1949, с. Залісоче) - **науковець, громадський діяч.**

Доктор фізико-математичних наук, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу плазмових процесів і технологій Інституту газу НАН України.

В багатьох наукових та популярних виданнях друкуються краєзнавчі розвідки вченого з історії рідного селища Олика, щоб зберегти для майбутнього покоління уроки і велич цього «українського Версалю», перетворити його у туристичну родзинку Волині та України [42; 45; 46].

Кирилюк Олексій Сергійович (нар. 12.05.1943, с. Ківерці (нині с. Прилуцьке) - **краєзнавець.**

Військовий, підполковник у відставці. Разом із сином Сергієм підготували та видали історичний нарис з історії церкви Святого Івана Хрестителя (1937-2007) села Прилуцьке [19], історико-документальні нариси про учасників Другої світової війни – жителів сіл Дачне, Жабка, Прилуцьке, Сапогове [20], книгу «Школа у Прилуцькому (1894 – 2016 роки)» – про історію становлення навчальних закладів сіл Дачне, Жабка, Прилуцьке, Сапогове, розвиток освіти в місті Ківерці та деяких селах району [21].

Кихтюк Валентина Василівна (нар. 11.11.1966, с. Старосілля Іваничівського району) – **історикinja.** Кандидат історичних наук.

Співавторка книги «Історична топоніміка Волинської області: назви населених пунктів» [4]. Відповідно до кількості населених пунктів області в сучасному адміністративному поділі станом на 2015 рік розповідається про виникнення, походження і зміни назв 1068 міст, селищ і сіл.

Ковальчук Євгенія Іванівна (нар. 19.06.1956, с. Озютичі Локачинського району) – **історикinja культури, музеєзнавець та краєзнавець.**

Заступниця директора з наукової роботи Волинського краєзнавчого музею, кандидат історичних наук, доцент. Членкиня Національної спілки краєзнавців України.

Співавтор краєзнавчих нарисів «Волинь: храми і люди» [22].

Кондратюк Людмила Мирославівна (нар. 17.09.1977, с. Озерце) - **педагогиня.**

Вчителька української мови та літератури ЗОШ І-ІІІ ступенів с. Жидичин.

Авторка життєпису села «Озерце: коротка мандрівка в історію» [23].

Корнійчук Надія Федорівна (нар. 5.12.1934, с. Ківерці (нині с. Прилуцьке) - **публіцистка, перекладачка, дослідниця-краєзнавець, поетеса, художниця, громадська діячка.** Членкиня Національної спілки краєзнавців України.

Закохана у свій рідний край, його природу, людей, старовину. Її творчі здобутки на ниві письменства досить вагомі. З 1993 року у різних видавництвах вийшло понад 30 книг. Це поезія, проза, гумор, сатира, книги для дітей та історико-краєзнавчі праці, які теж є у фондах музею. Це: «Малинська трагедія» [25], «Син України» [29], «Паморозь» [28], «Сонячна борозна» [30], «Волинь у добу лихоліть» [24], «Ой, ти розрив-трава...» [27], «Небесна сотня. Герої не вмирають...» [26], «Чорний колір мій...» [32], «Теплий трунок живиці» [31] та інші.

Кравчук Галина Олександрівна (нар. 23.05.1950, с. Хопнів) - **педагогиня.**

Учителька-методистка світової літератури Нововолинського ліцею-інтернату, спеціаліст вищої категорії. Авторка історико-краєзнавчого нарису «Наш Хопнів» [33].

Крашевський Юзеф Ігнаці (28.07.1812, Варшава – 19.03.1887, Женева - Краків) - польський письменник, публіцист, літературний критик, філософ, історик, фольклорист, етнограф, художник, гравер, видавець, музикант.

Польський та український громадський і політичний діяч. У 1838-1840 роках був господарем села Омельне, де заклав сад-парк.

Автор твору про Волинський край «Спогади з Полісся, Волині і Литви», який побачив світ у 1860 році в Парижі. Книга доповнена кількома розділами з віленського видання 1840 року [34].

Майданець Іраїда Михайлівна (нар. 08.11.1958, с. Жидичин) - учителька, громадська діячка, краєзнавець.

Відмінник народної освіти України. Заступниця голови Волинської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

Членкиня Національної спілки краєзнавців України, почесний краєзнавець України.

Результатом багаторічних краєзнавчих досліджень стали видання: «Жидичин» [35], «Микола Святоша – князь Луцький. Сходження до чернечого подвигу» [37], «Постаті Жидичинської архімандрії. Історико-краєзнавчі нариси» [36], «Село Кульчин. Дзвін віків. Переплетення доль: історико-краєзнавчий нарис» [38] та понад 30 наукових публікацій.

Марчук Галина Степанівна (нар. 01.04.1947, с. Озютичі Локачинського району) - магістерка, краєзнавець, кампанолог.

Закінчила Львівський політехнічний інститут, Інститут вищої релігійної культури при Люблінському Католицькому університеті (Польща), відділ теології Інституту наук про родину Люблінського Католицького університету Яна Павла II (Польща).

Багато років очолювала Волинську обласну організацію Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Членкиня Головної ради УТОШК. Генерал-осавул Волинської Січі Війська Запорозького. Лауреатка обласної премії імені Олександра Цинкаловського. Кавалер народного козацького ордена «Іван Сірко» 3 ступеня.

У співавторстві з Іраїдою Майданець видали історико-краєзнавчі нариси «Постаті Жидичинської архімандрії». [36]. Є упорядницею видання «Одне надійне життя... (до 100-річчя від дня народження Леоніда Маслова)» [44] та краєзнавчо-інформаційного вісника «Старожитна Волинь» [56].

Мельник Валерій Степанович (нар. 10.02.1956, м.Луцьк) - журналіст, фотограф, краєзнавець.

Заслужений журналіст України. Член Національної Спілки журналістів України та Національної спілки краєзнавців України. Відмінник охорони природи УРСР. Почесний член Українського товариства мисливців та рибалок. Переможець творчого конкурсу «Кращий фотожурналіст». Лауреат Всеукраїнської премії імені академіка Петра Тронька.

Автор книг з цікавими сторінками історії та природи ківерцівського краю «Літопис волинського лісу» [40], «Люблю тебе, Волинь!...» [41], «Ківерцівщина. Роки. Люди. Храми: Краєзнавчі штрихи із минулого та сьогодення Ківерцівського району» [39].

Нестерчук Мирон Матвійович (нар. 25.05.1942, с. Сильне) - поет, перекладач, художник.

Член НСПУ. За перекладацьку діяльність нагороджений Грамотою Президента Вірменії, медаллю Мовсеса Хоренаці та золотою медаллю Міністерства культури Вірменії. Художник-оформлювач Стрийського краєзнавчого музею «Верховина».

Автор роману-балади «Блакитна сарна» [43], який воскрешає трагічні сторінки життя і побуту рідного поліського села автора, що опинилося в епіцентрі подій Другої світової війни.

Павленко Григорій Іванович (нар. 20.06.1947, с. Яшники Полтавської області) - педагог, громадський діяч, краєзнавець.

Заслужений вчитель України, відмінник народної освіти УРСР, нагороджений медаллю А. С. Макаренка.

Співавтор книги «Ківерцівщина: кризь віки і долі» [3] (див. Богуш Микола Іванович).

Пушкар Микола Якович (22.05.1932, с. Домашів – 16.12.2011, с. Домашів) – робітник.

У спогадах «Вишиванка моєї долі» оповідає про безцеремонне втручання у життя волелюбних поліщуків чужих народів у роки Другої світової війни [47].

Ройко Леонід Пилипович (21.09.1939, с. Сильне – 3.08.2011, с. Сильне) - **вчений агроном.**

Працював агрономом, головою колгоспу. П'ятнадцять років очолював Озерську сільську раду.

Ройко Лариса Леонідівна (нар. 24.02.1972, с. Сильне) - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вищої математики та інформатики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Батько і дочка в книзі «Дорогами бойових і трудових звитяг» [48], спираючись на документальні джерела, спогади ветеранів та очевидців багатьох подій воєнних і повоєнних літ, у простій і лаконічній формі розповідають про фронтові дороги й подальші долі учасників Другої світової війни – жителів сіл Озеро та Гайове.

Рожко Володимир Євтухович (5.12.1946, с. Красноволя Цуманського (нині Маневицького) району – 23.08.2018, Луцьк) - **історик-архівіст, краєзнавець.**

Кандидат церковно-історичних наук. Дійсний член Інституту дослідів Волині у Вінніпезі (Канада) та його представник в Україні. Почесний професор

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Навчався в ЗОШ № 1 м. Ківерці.

Серед понад трьох десятків книг краєзнавчі дослідження Ківерцівщини занотовані в роботах «Чудотворні ікони Волині і Полісся» [53], «Древні святині Полісся» [52], «Високопреосвященний Геннадій Шиприкевич, архієпископ Січеславський і Чиказький» [50], «Високопреосвященний Анатолій Дублянський, митрополит Паризький і Західноєвропейський» [49], «Високопреосвященний Никанор Абрамович, архієпископ Київський і Чигиринський, митрополит УАПЦ на еміграції» [51].

Теодорович Микола Іванович (1856, м. Гродно (Білорусь) – 10.10.1917, м. Саратов (РФ)) - **педагог, церковний та громадський діяч, історик-краєзнавець.**

Належав до волинських краєзнавців II половини XIX ст., які гуртувалися в м. Кременці навколо Волинської духовної семінарії, Волинського історико-статистичного комітету, газети «Волинські єпархіальні відомості».

Автор низки праць з історії Волині та Підляшшя, історії Церкви на Волині, зокрема монументальної 5-томної студії «Волынь: Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии» [57], в якій описано майже 1,5 тис. місцевих парафій та церков, в тому числі населені пункти нинішнього Ківерцівського району, які входили до 2-го благочинного округу Дубенського повіту (том 2).

Цинкаловський Олександр Миколайович (9.01.1898, м. Володимир-Волинський – 19.07.1983, м. Краків, Польща) – **історик, музеолог, археолог, етнограф, енциклопедист, дослідник Волині.**

Науковець досліджував Стару (історичну) Волинь, до складу якої входять сучасні Волинська, Рівненська, Житомирська, частково Хмельницька і Тернопільська області. Щоб краще пізнати їхню історію, на підводі, а часто і пішки обійшов увесь край. Багатьох населених пунктів нині вже немає на карті, але Олександр Миколайович увіковічнив їх на сторінках двотомного словника «Стара Волинь і Волинське Полісся» [59], який видали у Канаді – вже по смерті автора. У цій фундаментальній праці описано понад п'ять тисяч історичних об'єктів, 75 з яких нині є в межах Ківерцівщини. Канадський двотомник у 2016 році Ківерцівському краєзнавчому музею подарував Володимир Рожко.

Чернацький Іван Гаврилович (29.07.1932, с. Хорлупи – 21.04.2018, с. Хорлупи) **учитель, громадський діяч.**

У книзі «Добрий день, Хорлупи!» відтворені сторінки історії села, яке відоме тим, що тут зародилося відоме як на Волині, так і далеко за її межами свято Приймаків [60].

Штинько Валентина Сергіївна (нар. 23.02.1953, смт Локачі) – **поетеса, журналістка.**

Заслужена журналістка України, член трьох національних спілок – письменників, журналістів та краєзнавців. Співавторка краєзнавчих нарисів «Волинь: храми і люди» [22].

Шульгач Віктор Петрович (нар. 21.05.1958, с. Берестяне) – **український мовознавець, славіст.**

Доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу ономастики Інституту української мови НАН України.

Автор систематичного дослідження ойконімії Волинської області з лінгвістичним аналізом близько 1100 назв населених пунктів [61].

Бібліотекарі району підготували дві частини бібліографічного довідника «Хай знову запахнуть житамі поля, а в нас запанує хай мир» [58] про ківерчан – учасників АТО/ООС, волонтерів, капеланів.

122 автори, окрім того, представили матеріали на краєзнавчі читання «Ківерцівщина та Олика в історії України та Волині», які проходили 22 вересня 2017 року в смт Олика [42].

20 досліджень авторів з України, Білорусі та Польщі вміщено у науковому збірнику «Олика та Радзівілли в історії України, Польщі й Білорусі» [45].

Джерела та література:

1. Аркушин Григорій. “Всього на світі хватає...” (фольклор, звичаї та обряди Західного Полісся у діалектичних записках). – Луцьк: Вежа-Друк, 2015. – 212 с.
2. Артесюк А. К., Дем’янюк О. Й. Нариси історії освіти Ківерцівського району: науково-популярне видання. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2011. – 172 с.
3. Богуш М. І., Павленко Г. І. Ківерцівщина: кризь віки і долі: Історико-краєзнавчі нариси. – Луцьк: Надстир’я, 2006. – 520 с.
4. Бондаренко Г. В., Кихтюк В. В. Історична топоніміка Волинської області: назви населених пунктів – Луцьк: Надстир’я, 2016. – 368 с.
5. Боярчук П. О. Про що мовчить стара Олика: Повесть-хроніка. – Луцьк: Надстир’я, 2009. – 192 с.: іл.
6. Боярчук П. О. Радзівілли і стара Олика // За мотивами повісті “Про що мовчить стара Олика”. – Луцьк: Надстир’я, 2013. – 504 с.: іл.
7. Гаврилюк М. Г. Село над Путилівкою. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2003. – 32 с.
8. Гаврилюк Микола. Квітка серед гаю. – Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2017. – 155 с.
9. Гоменюк П. Я. Книга пам’яті: документально-історичне видання. – Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2015. – 392 с.
10. Гупало Сергій. Привид замку Радзівіллів. – К.: Факт, 2003. – 160 с.: іл.
11. Дем’янюк О., Гулько Г. Волинський пантеон. – Луцьк: Вежа-Друк, 2018. – 248 с.
12. Євницький З. М. Історична довідка про створення Лопатенського меморіального комплексу “Партизанська слава”. – Луцьк: ПрАТ “Волинська обласна друкарня”, 2012. – 48 с.
13. Євницький З.М. Історичні нариси про події Великої Вітчизняної війни (1941-1944 рр.) на території Ківерцівського району. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. – 222с., 2006. – 376 с.
14. Євницький З.М. Ківерцівщина після фашистської окупації (1944-1951 рр. - Луцьк: ПрАТ “Волинська обласна друкарня”, 2013. – 636 с.
15. Євницький З. М. Перші дні Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років на території Ківерцівського району. - Луцьк: ПрАТ “Волинська обласна друкарня”, 2012. – 88 с.
16. Євницький З. М. Стежками партизанської слави Ківерцівщини. - Луцьк: ПрАТ “Волинська обласна друкарня”, 2012. – 64 с.
17. Євницький З. М. Українсько-польські відносини на Ківерцівщині в 1943 році. – Ківерці, 2007. – 44 с.
18. Євницький Є. М. Учасники бойових дій у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років – жителі м. Ківерці. – Луцьк: ВАТ “Волинська обласна друкарня”, 2007. – 392 с.
19. Кирилюк О. С., Кирилюк С. О. Історія церкви Святого Івана Хрестителя (1937-2007) села Прилуцьке: Історичний нарис. – Луцьк: ПВД “Твердиня”, 2007. – 168 с.: іл.
20. Кирилюк О. С., Кирилюк С. О. На всіх фронтах. 1941 – 1945: Історико-документальні нариси. – Луцьк: Надстир’я, 2010. – 356 с.
21. Кирилюк О. С., Кирилюк С. О. Школа у Прилуцькому (1894 - 2016) роки. – Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2016. – 764 с.
22. Ковальчук Є. І. Штинько В. С. Волинь: храми і люди. – Луцьк: ВМА “Герен”, 2010. – 292 с.
23. Кондратюк Л.М. Озерце: коротка мандрівка в історію. – Луцьк: ВАТ “Волинська обласна друкарня”, 2009. – 124 с.
24. Корнійчук Н. Волинь у добу лихоліть. - Луцьк: ВАТ “Волинська обласна друкарня”, 2010. – 420 с.
25. Корнійчук Надія. Малинська трагедія. – Луцьк: ВАТ “Волинська обласна друкарня”, 2008. – 48 с.
26. Корнійчук Н. Небесна сотня. Герої не вмирають... Поезії, присвячені героям Небесної сотні і загиблим на війні Сходу України. Доповнене видання в новій редакції. - Луцьк: ПрАТ “Волинська обласна друкарня”, 2015. – 198 с.
27. Корнійчук Н. Ф. Ой, ти розрив-трава... : Українсько-польське протистояння на Волині у 40-хрр. ХХ століття. - Луцьк: Надстир’я, 2015. – 256 с.
28. Корнійчук Н.Ф. Паморозь. Вибрані поезії, поеми, балади. - Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2008. – 352 с.

29. Корнійчук Надія. Син України. - Луцьк: Волинська книга, 2007. – 52 с.
30. Корнійчук Н. Сонячна борозна. - Луцьк: ВАТ “Волинська обласна друкарня”, 2003,2008. – відповідно 892 с. (робочий варіант), 516 с.
31. Корнійчук Н. Ф. Теплий трунок живиці: Літературно-критичні статті, есе, поезія. - Луцьк: Надстир'я, 2019. – 252 с.
32. Корнійчук Н. Ф. Чорний колір мій... : Українсько-польське протистояння Волині у 40-х рр. ХХ століття. - Луцьк: Надстир'я, 2015. – 212 с.
33. Кравчук Г. Наш Хопнів. – Нововолинськ: ПП Івашко, 2010. – 100 с.
34. Крашевський Юзеф Ігнацій. Спогади з Полісся, Волині і Литви / перекл. з польської та прим. В. В. Шабаровського. – Луцьк: ПВД “Твердиня”, 2012. – 244 с.
35. Майданець І. М. Жидичин (краєзнавчий нарис). – Луцьк: Толстіхін Л. М., 1998. – 68 с.
36. Майданець І. М., Марчук Г. С. Постаті Жидичинської архімандрії. Історико-краєзнавчі нариси. – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 60 с.
37. Майданець І. М. Микола Святоша – князь Луцький. Сходження до чернечого подвигу: роман-есеї. - Луцьк: ПВД “Твердиня”, 2010. – 68 с.: іл.
38. Майданець І. М., Подубінська О. Д., Антонюк Л. Ф. Село Кульчин. Дзвін віків. Переплетення доль: історико-краєзнавчий нарис. - Луцьк: ПВД “Твердиня”, 2014. – 200 с.
39. Мельник В., Войчик С. Ківерцівщина. Роки. Люди. Храми: Краєзнавчі штрихи із минулого та сьогодення Ківерцівського району. – Луцьк: Волиньполіграф, 2017. – 100 с.: 215 іл.
40. Мельник В. С., Колісник Б. І. Літопис волинського лісу. – Луцьк: видавництво “Волинська обласна друкарня”, 2004. – 320 с., 620 іл.
41. Мельник В. Люблю тебе, Волинь!.. – Луцьк: СПД Гадяк Ж.В., друкарня “Волиньполіграф”, 2012. – 100 с., 210 іл.
42. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Ківерцівщина та Олика в історії України та Волині. Науковий збірник. Випуск 62. Матеріали краєзнавчих читань, 22 вересня 2017 року, м. Ківерці – смт Олика. Упоряд. Г. Бондаренко, С. Войчик, А. Силюк. – Луцьк, 2017. – 527 с., іл.
43. Нестерчук Мирон. Блакитна сарна: Роман-балада. – Львів: Каменяр, 2019. – 400 с.: іл.
44. Одне надійне життя... (до 100-річчя від дня народження Леоніда Маслова / Уклад. Г. С. Марчук. – Луцьк: ПВД “Твердиня”, 2009. – 496 с.
45. Олика та Радзівілли в історії України, Польщі й Білорусі: зб. наук. праць / укладач Л. А. Понедельник. – Луцьк: Вежа-Друк, 2018. – 292 с.
46. Праці Центру пам'яткознавства: Зб. наук. пр. / Титова О. М. (гол. ред.); Вип. 25. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2014. – 316 с.
47. Пушкар М. Я. Вишиванка моєї долі. Спогади. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2007. – 104 с.
48. Ройко Л. Л., Ройко Л. П. Дорогами бойових і трудових звитяг: Історико-документальні нариси. – Луцьк: Надстир'я, 2011. – 210 с.
49. Рожко В. Є. Високопреосвященний Анатолій Дублянський, митрополит Паризький і Західноєвропейський – Луцьк: ПрАТ “Волинська обласна друкарня”, 2016. – 280 с.
50. Рожко В. Є. Високопреосвященний Геннадій Шиприкевич, архієпископ Січеславський і Чиказький. – Луцьк: ПрАТ “Волинська обласна друкарня”, 2016. – 164 с.
51. Рожко В. Є. Високопреосвященний Никанор Абрамович, архієпископ Київський і Чигиринський, митрополит УАПЦ на еміграції. – Луцьк: ПрАТ “Волинська обласна друкарня”, 2017. – 316 с.
52. Рожко В. Є. Древні святині Полісся. Історико-краєзнавчий нарис. – 2-ге видання, доповнене та перероблене. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2008. – 152 с.
53. Рожко В. Є. Чудотворні ікони Волині і Полісся: історико-краєзнавчий нарис. – Луцьк: Медіа, 2002. – 352 с.
54. Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель. Т. 1-2 / Упоряд. Г. Л. Аркушин. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006, 2007. – 408 с., 536 с.
55. Словник прізвищ північно-західної України. У 3-х т. / Упоряд. Г. Л. Аркушин. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – 412 с., 456 с., 364 с.
56. Старожитна Волинь: краєзнавчо-історичний вісник / Упоряд. Г. С. Марчук. – Луцьк: ПВД “Твердиня”, 2016. 168 с.
57. Теодорович Н.И. Волинь: Историко-статистическое описание церквей и приходов Волинской епархии. Т. 1-5. – Почаев, 1888-1903.
58. Хай знову запахнуть житами поля, а в нас запанує хай мир: бібліогр. довідник / Центр. б-ка Ківерц. РЦБС; упоряд. І. М. Вергун, О. В. Полійчук; відповід. за випуск Л. І. Михальчук. – Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2016, 2016. – 260 с.; Луцьк: ФОП Л. В. Сікачова, 2017. – 291 с.
59. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся (Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року). – Вінніпег, Канада. 1984 -1986.
60. Чернацький І. Г. Добрий день, Хорлуپی! – Луцьк: Надстир'я, 2015. – 208 с.
61. Шульгач В. П. Ойконімія Волині. – К.: “Кий”, 2001. – 189 с.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.20.02>
УДК 929.6 (477.82)

Іван Хамежук

Опис герба Жидичинської ОТГ (Волинська область)

У питанні геральдики ОТГ слід користуватись законом «Про місцеве самоврядування в Україні». Закон визначає поняття територіальної громади: «територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр» Як відомо, символіка герба має відображати одну або кілька особливостей поселення (наприклад, його назву, причини розвитку, специфічних місцевих представників фауни і т. д. Цей закон поширюється на всі територіальні громади України, у тому числі і об'єднані. У законі є відповідна стаття, що регулює питання символіки власне територіальних громад. Територіальні громади у цьому процесі є головним рушієм змін. Вони перші починають жити в умовах позитивної конкуренції за внутрішні та зовнішні ресурси і їхня впізнаваність для потенційних інвесторів є дуже важливою. Тому формування символіки громад має бути спрямоване, як в середину громади – ми єдині, ми одна сім'я, так і на зовні – ми відкриті для світу, ми кращі, тут можна працювати, сюди можна інвестувати, тут престижно та комфортно жити". Представлено проект герба і прапора Жидичинської ОТГ Волинської області. Подаються описи символів та зображення герба. Вказано, що у прапорі є бажаним використанням кольорів герба, або його окремих елементів. Саме за цими критеріями був розроблений прапор Жидичинської громади. Таке використання дасть змогу органічно поєднувати ці два символи адміністративно-територіальної влади у практичному використанні. Додатково прапор доповнений білою смугою, що означає річку. Відповідно до сучасних вимог і традицій вексиллогії прапор населеного пункту, або громади має аналогічне (дзеркальне) зображення з обох сторін прапорного листа.

Ключові слова: Жидичин, герб, прапор, опис.

Ivan Khamezhuk. Description of the coat of arms of Zhidychn UTG (Volyn region)

The law "On local self-government in Ukraine" should be used in the issue of OTG heraldry. The law defines the concept of territorial community: "territorial community - residents united by permanent residence within a village, town, city, which are independent administrative-territorial units, or voluntary association of residents of several villages with a single administrative center", the symbols of the coat of arms should reflect one or more features of the settlement (for example, its name, reasons for development, specific local representatives of fauna, etc. This law applies to all territorial communities of Ukraine, including united. The law has a corresponding article Territorial communities are the main driver of change in this process, they are the first to live in a positive competition for internal and external resources and their visibility for potential investors is very important. both in the middle of the community - we are one, we are one family, and on the outside - we are open to the world, we are the best, you can work here, you can invest here, it is prestigious and comfortable to live here ". The project of the coat of arms and flag of Zhydychn OTG of Volyn region is presented. Descriptions of symbols and images of the coat of arms are given. It is indicated that it is desirable to use the colors of the coat of arms or its individual elements in the flag. It was according to these criteria that the flag of the Zhydychn community was developed. Such use will make it possible to organically combine these two symbols of administrative-territorial power in practical use. Additionally, the flag is supplemented by a white stripe, which means the river. In accordance with modern requirements and traditions of vexillology, the flag of a settlement or community has a similar (mirror) image on both sides of the flag sheet.

Key words: Zhydychn, coat of arms, flag, description.

Герб розтятий. В правому червоному полі срібна патериця св. Миколая увінчана золотою єпископською митрою святого, в лівому синьому полі герба - золотий глек. Внизу герб горизонтально пересікає орнаментальна смуга у вигляді «косички», утворивши при цьому з лівої «геральдичної» сторони зелену основу.

Герб вписаний у декоративний картуш та доповнений внизу колосками пшениці та листками та шишками хмелю. Картуш увінчує червона «міська» корона, що додатково підкреслює статус адміністративного центру Жидичинської громади (Жидичин колись було містечком).

Пояснення герба

Срібна патериця св. Миколая увінчана золотою єпископською митрою означає давній монастир та чудотворну ікону Святого Миколая, яка за джерелами датується XII ст.

«Жидичин і його монастир були найбагатшими з усіх тодішніх волинських монастирів. До цього монастиря належала ціла волость над р. Стир, що складалася з сіл: Боголюби, Буремець, Невзле, Пальча, Рикані, Сапогів, Шапки (або Жабки) і Жидичин, як рівно ж в торговицькій волості село Рідьків».

Золотий глек, це стилізована реконструкція давнього посуду, уламки якого експонуються в краєзнавчій експозиції місцевої школи. Це зображення також означає давній гончарний промисел місцевих мешканців, та підкреслює дуже давнє походження Жидичина.

Орнаментальна смуга у вигляді «косички», це елемент оздоблення керамічних виробів традиційних саме для даної території (а саме Жидичинської громади), який дуже часто тут зустрічається на рештках давньої кераміки.

Кольорове вирішення.

Синій – мирне та безхмарне небо.

Зелений - символ родючості землі та добробуту.

Жовтий (в геральдиці золотий) - символ величі.

Поєднання срібного та червоного додатково підкреслює географічне розташування Жидичинської громади, тобто на Волині.

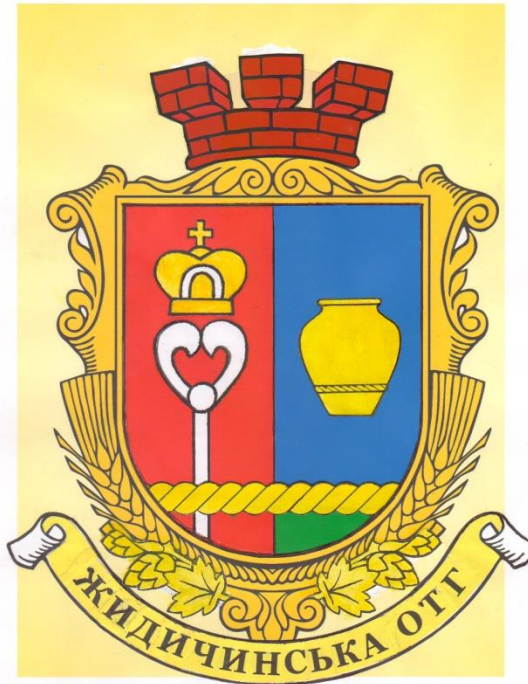
Опис Прапора.

В прапорі є бажаним використанням кольорів герба, або його окремих елементів. Саме за цими критеріями був розроблений прапор Жидичинської громади.

Таке використання дасть змогу органічно поєднувати ці два символи адміністративно-територіальної влади у практичному використанні. Додатково прапор доповнений білою смугою, що означає річку.

Відповідно до сучасних вимог і традицій вексилології прапор населеного пункту, або громади має аналогічне (дзеркальне) зображення з обох сторін прапорного листа.

Жидичинська громада може використовувати символіку (герб, прапор) села Жидичин, як адміністративного центру даної громади.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.20.03>

УДК 908 : 912 (477.82)

Сергій Власюк

Краєзнавчий нарис з історії села Колодеже Горохівського району та навколишніх населених пунктів

Вивчення місцевої історії є складовою історичної науки. Знання про минуле населеного пункту є одним з елементів виховання патріотизму. Актуальність теми визначається тим, що в наш час кожна людина повинна знати своє минуле, історію своєї держави і малої батьківщини, де народився і виріс. Адже є такий вислів «Той, хто не знає минулого, не вартий майбутнього». Де б людина не опинилася, її батьківщина, рідний край буде завжди з нею. Всі хочуть знати історію свого села. Можливо, мої дослідження допоможуть їм у цьому. Автор розповідає про села Горохівського району, які знаходяться навколо села Колодеже. Увага привертається до історичної топоніміки, до походження назв і окремих історичних подій, які впливали на долю цих населених пунктів. Стверджено Розмаїття місцевої топоніміки викликано горбистою місцевістю, що є причиною хутірної системи заселення села. Попри прагнення радянської влади зібрати хутори до купи, село і до сьогодні розташоване на горбах і долинах, попри невелику

кількість жителів, більш як пів тисячі населення, займає досить велику територію. Місцева історична топоніміка збереглася у сучасних офіційних назвах вулиць села. Дослідник розповідає про становлення та розвиток поселень. Він використав дослідження краєзнавців різних років. Написання історичного нарису про село також неможливе без джерел, які містять будь-яку інформацію про населений пункт. З статті здійснено комплексний аналіз найрізноманітніших видів джерел: від окремих зразків археологічних знахідок до усної історії та соціологічних досліджень, які можуть бути проведені у наші дні. Розповідь доповнена легендами та спогадами старожилів. Особлива увага приділена подіям новітньої історії. Засвідчено, що трагічні сторінки української історії не оминули мешканців села.

Ключові слова: краєзнавство, топоніміка, село, Горохівський район.

Sergey Vlasyuk. Local history essay on the history of the village of Kolodezhe in the Gorokhiv district and the surrounding settlements.

The study of local history is a component of historical science. Knowledge of the past of the settlement is one of the elements of education of patriotism. The relevance of the topic is determined by the fact that in our time everyone should know their past, the history of their country and small homeland, where he was born and raised. After all, there is a saying "He who does not know the past is not worthy of the future." Wherever a person finds himself, his homeland, his native land will always be with him. Everyone wants to know the history of their village. Perhaps my research will help them in this. The author tells about the villages of Gorokhiv district, which are located around the village of Kolodezhe. Attention is drawn to historical toponymy, to the origin of names and individual historical events that influenced the fate of these settlements. Approved The diversity of local toponymy is caused by hilly terrain, which is the cause of the hamlet settlement system of the village. Despite the desire of the Soviet authorities to gather the farms in a heap, the village is still located on the hills and valleys, despite the small number of inhabitants, more than half a thousand population, occupies a fairly large area. Local historical toponymy is preserved in the modern official names of the village streets. The researcher talks about the formation and development of settlements. He used the research of local historians of different years. Writing a historical essay about the village is also impossible without sources that contain any information about the village. The article provides a comprehensive analysis of various types of sources: from individual samples of archaeological finds to oral history and sociological research that can be conducted today. The story is supplemented by legends and memories of the ancients. Special attention is paid to the events of recent history. It is proved that the tragic pages of Ukrainian history did not escape the villagers.

Key words: local lore, toponymy, village, Gorokhiv district

Назва села Колодеже походить від річки Дежа, притоки Стиру, яка на даний час висохла. В пам'ять про існування річки залишився каскад ставків на південно-східній околиці, та власне, назва села. Відповідно до джерел усної історії, селячесь біля річки Дежі, жителі так і говорили: «коло Дежі» (маючи на увазі слово «коло», як синонім слова «біля»). В результаті з'явився топонім «Колодежі». Саме так жителі і називають своє село – Колодежі.¹

Слушною є інша думка щодо назви села. Колодежі – село при колодязях.² Дана гіпотеза має право на існування, враховуючи зміни у назві села.

Походження назв сіл Наталин (Наталін), Ольгін та Ядвігін мають спільну легенду. Свого часу власник або орендар цих сіл, заповів як посаг, своїм трьом дочкам три хутори. Дочок звали Наталія, Ольга та Ядвіга. Звідси і Наталін, Ольгін та Ядвігін. Ім'я господаря ще не з'ясоване³.

Будки Колодезькі були чеською колонією, де знаходилося невелике підприємство з випалювання вапна. Ймовірно саме «вапняря», як її називали місцеві жителі, дала назву селу. Відомо, що «буда» і є промисел з випалювання вапна, глини тощо. За твердженням інших старожилів, – «будки» від слова «буда» – тимчасове житло. Колодезькі ж, тому, що біля Колодеж, і це суттєво. Зовсім недалеко, на території сучасного селища Сенкевичівка, були розташовані Будки Губинські, така ж чеська колонія, де розміщувалася «цегельня» – підприємство з виробництва цегли.

Населенні пункти Ольгін, Ядвігін та Колодезькі Будки уже не існують.

На території села Колодеже існує ряд місцевих топонімів, що означають назви різних районів поселення.

¹ Записано від Марчука Олександра Дмитровича, 1927 р.н., народився у с. Наталин Горохівського р-ну, проживає у с. Колодеже Горохівського р-ну, 2009 р.

² Білик В., Бірюліна О. Історія Жабча, Колодежа і Губина впродовж XV – XVII ст. // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Рух опору тоталітарним і окупаційним режимам на теренах Волинської області. Горохівщина в історії України та Волині. Науковий збірник. Випуск 31. – Луцьк, 2009. – С. 107.

³ Записано від Голюк Марії Дмитрівни, 1924 - 2014., народилася у с. Наталин Горохівського р-ну, проживала у с. Колодеже Горохівського р-ну, 2009 р.

«Село», саме так називається ціла вулиця, що наближена до каскаду ставків, які залишилися після протікання річки Дежа. Походження топоніму зумовлене саме існуванням на цій території першого поселення колодежців, що пізніше розвинулося у населений пункт у сучасних межах.

Місцевість «Гнилувка» розташована біля, так званого, Гнилого жолоба (западини). Попри лісову загушеність, місцевість була болотистою, мокрою, «гнилою», що і надало даному топоніму змісту.

«Залози», - топонім поселення, яке розміщувалося за заростями лози.

Існує у селі і топонім «Гаї», значення якого виходить із самої назви.

Це найдавніші топоніми на території села.

Уже у ХХ столітті, після прокладення через територію села дороги з твердим покриттям, після заселення людей вздовж неї, з'являється місцева назва цього району «Середня», або «Тристаріччя». Дорога проходила посередині села, тому назва «Середня» зрозуміла, а от топонім «Тристаріччя» виник після організації на цій території колгоспу імені 300-річчя воз'єднання України з Росією, який до речі проіснував недовго і після реорганізації був включений до складу колгоспу «Радянська Україна».

Зрозуміло значення і місцевого топоніму «Центр».

Існують інші топоніми, як-то Мартинівка, Миглясівка, що викликані прізвищами колишніх господарів земель – Мигляс, Мартинюк та інші.

Розмаїття місцевої топоніміки викликане горбистою місцевістю, що є причиною хутірної системи заселення села. Попри прагнення радянської влади зібрати хутори до купи, село і до сьогодні розташоване на горбах і долинах, попри невелику кількість жителів, більш як пів тисячі населення, займає досить велику територію. Місцева історична топоніміка збереглася у сучасних офіційних назвах вулиць села.

Питання першої письмової згадки про село неоднозначне. Вважалося, що у письмових джерелах Колодеже вперше згадується в 1594 році.⁴ Однак за твердженням науковців із Луцька Вікторії Білик та Олени Бірюліної перша згадка про Колодеже, що адміністративно перебувало на той час у Перемильському повіті Волинської землі, припадає на середину XV століття. «Маєток на ім'я Колодези в Перемильському повіті, с приселком его Жабком» держав Федько Хоминич, по іншому Хом'як. У 1446-1451 рр. цей Федько був крайчим волинського удільного князя Свидригайла Ольгердовича. Його вдова вдруге вийшла заміж за Янушка, писаря господарського (1455-1488). У 1488 році Колодеже перейшло до Янушкового сина Федька Янушкевича – писаря господарського (1488-1505), маршалка Волинської землі (з 1492 року), а у 1505-1506 роках – луцького старости. 23 лютого 1505 року литовський князь Олександр надав йому дарчу грамоту на користування замком, побудованим між селами Колодеже та Жабче. Помер Федько Янушкевич у 1508 році, коли перебував на посаді володимирського старости. Своїм передсмертним тестаментом він заповідав Колодеже і сусіднє Жабче луцькому кафедральному храму Іоана Богослова, найголовнішій церкві Луцької православної єпископії, що височіла на території Луцького замку.⁵

Таким чином, впродовж XVI-XVIII століть землі сучасного села Колодеже, сусідніх сіл Жабче і Губин Перший належали крупному церковному землевласнику – Луцькій єпархії. Фактичними власниками сіл є луцькі православні єпископи, які або здають церковні маєтки в оренду посередникам, або наставляють туди своїх урядників, або ж дарують села своїм родичам.

У 1560 році на православного єпископа Луцького і Острозького номінують Марка Васильовича Жоравницького. Станом на 1570 р. власником трьох поселень названий новий луцький єпископ – Йона Борзобагатий Красенський. У 1585 р. уведений в маєтки владництва єпископ Кирило Терлецький.

Цікава інформація про ситуацію в Колодежах є у документі від 12 червня 1591 року. В ньому повідомляється про місцевого священника, якого звинувачували в аморальному способі життя – не виконував своїх обов'язків, пиячив, бив селян, у п'яному стані дебоширив у корчмі. Крім того,

⁴ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Волинська область / Гол. ред. кол.: Тронько П. Т. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1970. – 207с.

⁵ Білик В., Бірюліна О. Історія Жабча, Колодежа і Губина впродовж XV – XVII ст. – С. 107.

«же тот поп будучи слугою его милости епископа Терлецкого и священником при церкви, во имению его милости в селе Колодязях» забрав багато церковних книг і 4 копи грошей, зібраних парафіянами на будівництво нової церкви і втік у невідомому напрямку. Щоправда, на суді єпископ Терлецький не став виправдовувати священника-лиходія, навіть стверджував, що відшкодував постраждалим підданим збитки.⁶

Не закінчилися «пригоди» села і після смерті Кирила Терлецького в 1607 році. Наступник Терлецького – єпископ Євгеній (в миру Остафій) Сло-Малинський – під час інвентаризації 1607 р. луцького владництва стверджував, що церковні маєтки, серед яких Колодеже, по смерті його попередника були «гвалтовно» відібрані князем Єжи Чарторийським. Люди князя «побрали» у селян запаси продовольства та збіжжя, місцевих бояр і церковних підданих використовували собі на користь, незаконно збирали з них чинш. А млини, ставки, гаї й діброви «пустошили». Ще за життя о. Євгенія Сло-Малинського (помер 1620 р.) села потрапили під чергове свавілля можновладців. Королівський ротмістр князь Юрій Заславський 5 грудня 1618 р. в маєтках Жабче, Колодеже та Губин розмістив три корогви жовнірів. Здавна в Речі Посполитій існувало правило при потребі розміщати державне військо на постій в королівських, тобто в державних маєтках, але аж ніяк у приватних чи духовних. Але реально було не завжди так.

Отож Луцька уніатська капітула у квітні 1619 р. поскаржилась на князя Заславського до суду, закидаючи, що той розмістив жовнірські корогви всупереч існуючому праву.

Як свідчили скаржники, королівський ротмістр розмістив на постій три корогви: гусарську в Жабчі, піхотну в Колодежах, та козацьку у Губині. В результаті цього постою церковні піддані та Луцька єпархія зазнали великих збитків: жовніри конфіскували в селах велику кількість продовольства та худоби, змусили селян виділяти їм гроші на ремонт зброї, а ще на пиво та горілку.⁷

Після смерті Сло-Малинського на луцьку уніатську кафедру зійшов новий єпископ – Єремія Почапівський, який став новим власником сіл. Того ж 1620 року на українських землях була відновлена православна ієрархія.

Про тогочасну кількість жителів села Колодеже інформує тариф подимного 1629 р. Сплачувати в державну скарбницю землевласник мав з кожного диму (оселі) у своїх володіннях. Дідичем маєтків виступало Луцьке уніатське владництво, яке сплачувало з 84 колодеженських димів. Для волинського села цього часу коефіцієнт проживаючих в одному димі складав, в середньому, 11,8 осіб. Таким чином у першій чверті XVII століття у с. Колодеже могло мешкати близько тисячі підданих.

Православна Луцька єпископія володіла своїми маєтками, в тому числі Колодежами за управління владики Афанасія Пузини (помер 1652 р.) і його наступника о. Чаплича Шпановського. До кінця XVII ст. село все ще перебувало у власності Луцького владництва, про що свідчить реєстр церковних маєтків на грамоті, якою польський король Ян III Собеський призначав Луцького земського писаря Дмитра Жабокрицького новим луцько-острозьким єпископом.

На початку XVIII ст. Луцька православна кафедра переходить в унію і перебуває там до середини 1790-х років, часу переходу українських земель під протекторат Російської імперії. Відтоді церковні маєтки потрапляють до приватних рук.

У середині XVII століття українське суспільство закипіло визвольною війною проти польського панування. Близькість до славетного Берестечка поклала і свій відпечаток на історії Колодеж. До наших днів дійшли перекази, що у 1651 році, після битви, багато жителів села, на прохання жителів містечка Берестечко і навколишніх сіл, переважно чоловіки, пішли, щоб поховати вбитих. Але їх по дорозі біля самого місця битви, перестрів загін шляхетських військ і цих людей було знищено.

Кожного року, після цієї події, жителі села Колодеже, йшли вшановувати пам'ять своїх односельців, які були поховані разом з козаками Хмельницького.

В першій половині XIX століття ліси і землі Колодеж належали великому землевласнику-магнату Четвертинському Л. Е., який безпощадно гнобив своїх селян. В 1845 році у селі

⁶ Білик В., Бірюліна О. Історія Жабча, Колодежа і Губина впродовж XV – XVII ст. – С. 109.

⁷ Білик В., Бірюліна О. Історія Жабча, Колодежа і Губина впродовж XV – XVII ст. – С. 109.

вибухнуло повстання проти Четвертинського. Сам він жив у Варшаві, а його маєтком управляли прикажчики. Саме вони, під виглядом різних штрафів почали незаконно захоплювати селянські землі. Тоді селяни повбивали прикажчиків графа, землі повернули собі назад. Та повернувся з Варшави Четвертинський із шляхетським військом і над селянами було вчинено жорстоку розправу, а землю повернуто в масив пана.⁸

1861 року в Росії скасували кріпосне право. Колодежці одержали по 7 десятин орної землі і по 1 десятині сіножатей, а також присадибні ділянки. На землю було складено викупні платежі, які протягом 49 років селяни мали виплатити. Кращі землі залишилися у Четвертинського, а гірші і були розділені між колишніми кріпаками.

Протягом ХІХ століття половина маєтностей великої власності Волині перейшла в руки росіян, шляхом конфіскацій їх у поляків, і зокрема продажу великих земельних ділянок. Численні маєтності були також розparcelьовані між чехами та німцями, котрим царський уряд зробив різні полегшення для колонізації, одночасно заборонив поселитися на Волині полякам і католикам.

Чехи почали прибувати на Волинь в 1868 році. Найбільше їх осіло в різних околицях Південної Волині.⁹

До сьогодні південна околиця Колодеж носить назву «колонія», що сама за себе говорить про існування у цій частині села чеських та німецьких колоністів. На підтвердження, – спогади старожилів села, які пам'ятають взірцевих господарів чехів та німців. Правда свідчення ці стосуються уже останніх років перебування на наших землях німецьких та чеських колоністів, та початок колонізації припадає саме на другу половину ХІХ століття.

Ймовірно, саме тоді засновується колонія Будки та заселяються колоністами хутори Ольгін, Ядвігін, Наталін.

В часи Першої світової війни особливо жорстокі бої велися на території населених пунктів в період з 20 до 28 червня 1916 року, про що свідчать оперативні карти бойових дій 11 російської армії. Через село Ольгін проходили основні напрями ударів австро-німецьких військ. Це була одна із складових славновідомого Брусилівського прориву.¹⁰

Писемну згадку про ці села ми зустрічаємо у звіті про діяльність Луцького повітового староства і відомостях про кількість сіл і населених пунктів в гмінах від 31 серпня 1920 року. Адміністративний відділ надає дані про населенні пункти Чаруківської гміни, Луцького повіту, серед яких Ольгін, Ядвігін, Наталін та Колодезькі Будки.¹¹ У звіті подаються дані про кількість населення та національність жителів. Проживали у вищевказаних населених пунктах українці, чехи, німці та поляки.

У 30-х роках у Будках діяла школа з польською мовою викладання. Колишні учні відзначали досить високий рівень викладання у школі села Будки в порівнянні зі школою в селі Колодеже. Як пригадує жителька с. Колодеже Голюк Марія Дмитрівна: «Коли після закінчення четвертого класу у Будках ми перейшли до п'ятого у Колодеже, то дуже відрізнялися від тих хто навчався у Колодежах з першого класу, саме рівнем підготовки, чому завдячували будківським вчителям».¹²

Ще до початку ІІ світової війни репресій зазнали німці, пізніше чехи. Поляки з українцями пережили волинську трагедію 1943 року. Ці події безумовно сприяли тому, що села зникли з лиця землі. Під час ІІ світової війни село Наталін було спалено німцями, про що є відповідний напис на стіні пам'яті спалених сіл на Меморіалі Слави у Луцьку. Після війни, село із назвою Наталін відбудувалося, правда уже не на тій самій території, – східніше від колишніх теренів. Ольгін, Ядвігін та Колодезькі Будки були піддані забуттю. Немає про них згадки і на Меморіалі, хоча найбільш вірогідно вони розділили долю спалених українських сіл.

Події, апогеєм яких стала так звана Волинська трагедія, мають багатівікове коріння, що міцно вросло в тисячолітній ґрунт українсько-польських взаємин. Поразка національно-визвольної боротьби українців 1917-1920 років призвела до силового включення значної частини етнічних українських земель до складу відновленої 1918 року Речі Посполитої. Одним з найнебезпечніших

⁸ Записано від Марчука Олександра Дмитровича, 1927 р.н.

⁹ М. Киричук. Волинь – земля українська. – Луцьк.: Надстир'я, 1997. – 307 с.

¹⁰ Брусилівський прорив на Волині 1916 рік / Упорядник В. Данилюк. – Луцьк.: Останній солдат, 2006. – 8 с.

¹¹ Державний Архів Волинської Облaсті. – Ф. 36. – Оп. 1. – Спр.39. – Арк. 4.

¹² Записано від Голюк Марії Дмитрівни, 1924 р. н.

та вибухових заходів, здійснюваних польським урядом стосовно Західної України в 1920-1930 роках, стало масове заселення польськими селянами і без того перенаселених українських воєводств.

Загалом у сільську місцевість протягом 20 років було переселено 200 тис. етнічних поляків, до них слід долучити ще 100 тис. поляків, які оселилися в містах і працювали державними чиновниками та службовцями правоохоронних органів.¹³

Не було винятком і село Колодежі, Чаруківської гміни Луцького повіту. На той час у селі нараховувалося більше 300 родин. Поляки у Колодежах розселилися на південно-східній околиці села.

Якщо за керівництва Йосипа Пілсудського дискримінація українського населення була напівприкритою, то з приходом до влади Ридза Сьмігли стала тотальною, відкритою. Настали обмеження навіть на отримання середньої освіти, а набути вищу освіту, залишаючись православного віросповідання, стало неможливим. Колишній житель села Колодежі, Володимир Ягенський пригадує: «У школі я не мав права звернутися до вчителя рідною мовою, бо вчитель зразу починав кричати: «Я ензик свінські не розумем. Мув до мене в ензику шляхетським»¹⁴.

І так було по всіх українських землях. Така політика уряду викликала адекватну реакцію у пригнобленого українського населення краю, а особливо в українській молоді. Саме серед молоді щороку зростала популярність радикальних націоналістичних організацій (насамперед ОУН), котрі проповідували військові методи боротьби з польським окупаційним режимом.

Напад Німеччини та СРСР на Польщу у вересні 1939-го і зникнення Речі Посполитої з політичної карти світу було сприйнято значною частиною політично активного українського громадянства як справедливе покарання полякам за їхню виразну антиукраїнську довоєнну політику. Спираючись на подібні настрої українського народу, як нацисти, так і більшовики вже з кінця 1939 року проводили лінію на «загравання» з українським населенням окупованої польської держави. Усвідомлюючи, що це викличе гостро негативну реакцію поляків, нацисти навмисно всяко рекламували привілейоване становище українців. Подібне діялося і у новоприєднаних областях Радянської України. Українізація освіти, культури, адміністрації, націоналізація земель багатих польських власників та депортація сотень тисяч поляків у Сибір створювала ілюзію встановлення "української влади" на колишніх «східних кресах» Речі Посполитої.

У червні 41-го два тирани зійшлися у кровопролитній війні. З приходом фашистів у Сенкевичівський район, до складу якого входило село Колодежі, прибуло два німці наводити свої порядки. Одного з них звали Ампель. Розпочали вони з організації поліції та призначення старост із населення української національності. Німецька пропаганда, пообіцявши самостійність Україні, від більшості українців отримала підтримку. Багато українських хлопців добровільно пішли у поліцію. З Колодеж пішло п'ять хлопців з бідних родин. Полякам, як гордовитій нації, дуже не подобалось, що ними будуть керувати представники «нижчої раси».

Від старостів німці вимагали організації постачання продукції харчування з акцентом на м'ясу. Селяни, уже привчені сталінським режимом до майже безоплатного вилучення своєї продукції, віддавали і німцям. Весною 1943 року залишилось у господарствах по одній корові, свині, та вівці (якщо вівці утримували) і селяни відмовилися віддавати останнє. Німці поставили вимогу перед поліцією, щоб насильно забирали худобу. Поліцаї не спішили виконувати це завдання, і однієї ночі уся поліція із зброєю розійшлась по домівках. У Колодежах німці створили новий склад поліції але уже із поляків¹⁵.

Створення польського (за національною належністю більшості працівників) адміністрації та формування з місцевих поляків батальйонів допоміжної поліції (замість української допоміжної поліції, яка в березні 1943 року перейшла до УПА) дало змогу керівництву Армії Крайової сподіватися на швидке захоплення влади в краї у разі ослаблення Німеччини. На жаль, упродовж усієї війни лідери польського руху опору так і не відмовилися від великодержавних претензій на

¹³ Патриляк І. Волинь – 1943 // Досвітня зоря. – 2003. – № 15. – С. 8.

¹⁴ Ягенський В. До помсти кликала жорстокість // Волинь. – 2003. – № 88. – С. 3.

¹⁵ Ягенський В. До помсти кликала жорстокість. – С. 3.

українські етнічні землі. На нашу думку, саме така позиція поляків, а не радикальний націоналізм ОУН-бандеївців та керованої ними УПА стала головною причиною проведення повстанцями збройних акцій проти польських колоній та сіл у 1943- 1944 роках.

Десь у травні 43-го року в неділю рано у Колодежі приїхав німець Ампель з новою поліцією. Родини колишніх поліцаїв розстріляли, а будівлі і трупи спалили. Самі колишні поліцаї, зауваживши нову поліцію, втекли з дому і здебільшого залишилися живими. Це була перша, вибіркова, якщо так можна сказати, екзекуція. Невдовзі була здійснена і широкомасштабна. Людей із с. Красний Сад тодішнього Сенкевичівського району оточили, загнали у три добротних клуні і живцем спалили. Через кілька тижнів після екзекуції над родинами колишніх поліцаїв останні зібралися й однієї ночі знищили родини поліцаїв – поляків.

На той час, навіть і після масового вбивства українців у с. Красний Сад, в українців ще не виникла люта ненависть з ознаками помсти до поляків взагалі, але з'явилася настороженість. Селяни почали будувати криївки та озброюватись.

Населення було настороженим, а з утворенням Української Повстанської Армії – організованішим. У Колодежах були цілодобові чергування. Місця для чергування вибиралися так, щоб поданий звуковий сигнал (у рейку) в будь-яку погоду почув ближчий черговий.

Майже систематично здійснюваний терор щодо українського населення району викликав озлоблення в українців і найактивніші з них ночами, здійснювали терор над польськими родинами, але вибірково, над т. зв. осадниками та колишніми польськими активістами. Звичайно, тут не можна категорично відкидати й помсти на побутовому ґрунті. У Колодежах події розгорталися не менш трагічно. Не отримуючи від населення продовольства, Ампель вирішив налагодити постачання зерна для Німеччини. Розпорядився завезти в наше село модерну на той час молотилку для обмолоту збіжжя. Одного ранку у Колодежі приїхали поліцаї з молотилкою, вибрали вигідне для себе місце і почали звозити з полів скошене збіжжя і обмолочувати.

Першого дня «молотильники» вели себе спокійно, займалися лише обмолотом. Наступного дня, очевидно, для розваги, частина «золотильників» вирішила виїхати на «полювання». Виїхали на дорогу, що вела через с. Жабче до містечка Боремель Демидівського району Рівненської області. Повільно їдучи вантажним автомобілем, стріляли по сторонах. Наступного дня виїзд на «полювання» повторили. З дороги не звертали, та з автомобіля не висідали. Пострілювали по сторонах продовживши маршрут аж за містечко Боремель, і зупинилися на крутому березі р.Стир. Цього дня «вполювали» (убили) три людини і кількох поранили.

З настанням третьої ночі перебування «золотильників» на них напали повстанці, й непрошені гості були змушені втекти до Сенкевичівки. Через кілька днів повстанці напали й на Сенкевичівку, і ці два німці і усі їхні прислужники (поляки) з родинами були змушені втекти до м. Луцька. Відтоді й аж до ранньої весни 1944 року, тобто до прибуття відступаючих німецьких фронтовиків, Сенкевичівський район перебував під контролем УПА. Одного дня колодежці побачили кружляння над своїм селом кількох двомоторних літаків і почули два вибухи. Як пізніше виявилось, на територію школи була скинута фугасна, а церкви – осколкова бомби. Мабуть, Ампель зі своїми прислужниками вважав, що в селі перебуває велика кількість повстанців і попросив армійської підмоги. У цей день було вбито 93 особи, серед них і одну 90-річну німку (остання відмовилась у 1940-ому році виїхати до Німеччини) та спалено третину села.

Однак, ведучи мову про польсько-українське протистояння, не можна забувати про ще одну зацікавлену та могутню сторону конфлікту, яка, подібно до нацистів, сприяла посиленню українсько-польської ворожнечі. Йдеться, безумовно, про московських «режисерів», котрі з Кремля всіма силами та засобами провокували й розпалювали конфлікт.

30 квітня 1944 року село було звільнено від німецької окупації. Відкривалася жахлива картина. Ще восени 1943 село було майже повністю зрівняне із землею. Із 725 селянських господарств залишилося лише 25 хат. Уже з перших днів після звільнення було встановлено радянську владу – організовано сільську раду. Першим повоєнним головою сільської ради був призначений Кардаш Федір Іларіонович, секретарем Плисюк Дмитро Степанович. Дуже мало було людей тоді у селі, переважно жінки. Чоловіки ще воювали, багато загинуло під час окупації.

Уже в перші місяці після визволення у селі відновлюється діяльність школи. За наказом радянського уряду, в цей час, почали відправляти на роботу, вчителів у західну Україну з більш

лояльнішої до більшовицької влади – східної. 10 лютого 1945 року за таким наказом, у Колодежі прибули дві молоді вчительки з Вінницької області Шибінська Олександра Семенівна та Максимчук Надія Трохимівна. На той час у селі вже працювали вихідці зі сходу, які появились тут ще раніше – наприкінці 1944 року: Римич Доміцеліна Йосипівна та директор школи Таранчук Олександр. Крім них у школі працювали місцеві вчителі Абрамович Валер'ян Петрович, Пшенюк Єлизар Степанович, Стецюк Захар Антонович, Сущук Микита Якович. Педколектив жив дружно. Школи, як такої, не було, – був будинок із трьома класними кімнатами і все. Дітей не могли розмістити у цій школі, приходилось проводити заняття у сільських хатах. Один клас був у хаті Ковальчука Степана, другий у хаті вивезеної сім'ї Фурманюка Петра. Підручників не було, користувалися старими і тих було обмаль. Умови для праці були надзвичайно важкі, учні ж були чемні, ввічливі і добродушні. Усі вони тягнулися до навчання і вчилися дуже добре, незважаючи на те, що було багато переростків. У 6, 7 класах навчалися 16-17 літні. Десь у 1946-47 роках, силами вчителів, учнів та жителів села, було добудовано до старої школи, ще чотири кімнати.

З початком нового навчального року у 1945 році у Колодезьку школу на роботу приїхала молода дівчина Кабашна Галина. Працювала вона старшою піонервожатою. У колективі була наймолодша. Для того, щоб усвідомити ті умови в яких доводилося працювати першим післявоєнним вчителям, у відновленій школі, слід звернутися до історичної обстановки на Західній Україні в другій половині 40-х років. Тоталітарний радянський режим, відновивши свою владу на західноукраїнських землях, першочерговим своїм завданням вважав уже ніколи її не втратити.

Замішана на крові, більшовицька влада, викликала шалений опір у тих, хто бажав будувати своє життя на своїй землі. Друга половина 40-х років – період активного опору ОУН-УПА. Свідомі українці не погоджувалися з існуючим станом речей. Їх мета була встановлення самостійної України, тому боротьба з радянською владою була їх першочерговою задачею. Боротьба ні на життя, а на смерть. Саме в епіцентрі такого політичного горнила і приходилось працювати педагогам у перші повоєнні роки на Західній Україні. Ставши заручниками історичної обстановки, вчителі відповідали за ті кривди та політику, які проводила сталінська адміністрація на теренах всієї радянської імперії. Відповідали найдорожчим – своїм життям. Не можна не зважати, що крім УПА на волинських теренах, у роки війни та у перші післявоєнні, діяли різні угруповання: «партизанка», звичайні бандитські групи, провокаційні групи НКВС, жертви яких теж списували на УПА. Саме тому побутові та чисто професійні проблеми, на фоні такої обстановки видавалися несуттєвими. Директор школи не мав спокійної ночі, і навіть на уроки ходив з гвинтівкою.

Молоде дівча Галина Кабашна щиро прийняла у своє, ще дитяче серце, ідеї комуністичної організації. Вона весь час знаходилася серед учнів, проводила різні ігри, читала дитячі книжки. Настав час, коли треба було залучати дітей до вступу у піонери. Зробили збори, Галина виступила коротко, розповіла про цю дитячу організацію і запропонувала, щоб діти вступали у піонери. Реакції не було, всі мовчали. Проїшов деякий час, Галина стояла на своєму, запрошувала, роз'яснювала, але марна справа.

В травневу ніч 1946 року Галини Кабашної не стало. Вона була вбита розривною кулею, на подвір'ї біля хати, де вона жила.

Ця трагедія – найстрашніший випадок в історії села, коли за ідеологічні штампи комуністичної держави в жертву було принесено життя вчителя, педагога. Протягом усього існування Радянського Союзу вчителі повинні були дублювати політичні настрої «країни Рад». Той, хто йшов в розріз з ідеологією існуючої влади, був усунутий чи знищений, фізично чи морально.¹⁶

70-80 роки ХХ століття виявилися найбільш динамічними у розвитку села Колодеже. Інфраструктура села набувала сучасних рис. Структура колгоспу складалася з трьох відділків, на території яких знаходились по одній тваринницькій фермі великої рогатої худоби, крім того, у 1 відділку діяла свиноферма. У селі було збудовано машинно-тракторний парк, який забезпечував

¹⁶ Записано від Крисюк Людмили Сергіївни, 1936 р.н., народилася в с. Колодеже, Горохівського р-ну, проживає у с. Колодеже Горохівського р-ну, 2009 р.

господарство технічним забезпеченням усіх сільськогосподарських робіт. Для забезпечення боротьби з пожежами діяло колгоспне пожежне депо. Головою колгоспу був призначений авторитетний керівник Шевчук Сергій Федорович. Секретарем комуністичної партійної організації працював Галяс Володимир Миколайович.

Органом місцевої влади була сільська рада, яку очолював Марчук А. П., Мигляс П. М., Марчук (Галяс) Т. В. Культурно-просвітницьку роботу забезпечував новозбудований будинок культури з залом на 150 посадкових місць. Завідувачем клубу працювала Мигляс Лариса Кузьмівна. Медичне обслуговування населення села здійснювали працівники сільського медичного пункту.

У 1980 році у селі була збудоване нове приміщення восьмирічної школи на 320 учнівських місць. Директором школи працювала Мигляс Людмила Сергіївна, заступником директора Жук Надія Лукашівна.

70-80 роки виявилися найбільш успішнішими у розвитку села. Колгосп «Радянська Україна» не належав до самих передових у районі, однак за основними показниками розвитку господарювання завжди входив до першої десятки. Це був період стабільного розвитку, коли кожен колгоспник мав роботу і нехай невисоку, але регулярну заробітну плату. Подальша державна політика Радянського Союзу, а пізніше незалежної України привела до руйнації встановленого устрою на селі, що привело до негативних наслідків.

Нова економічна ситуація в кінці 80-х, на початку 90-х років привела до занепаду колгоспного життя, а пізніше і до його ліквідації. Ще декілька років на території села діяли селянська спілка «Дежа» та сільськогосподарське підприємство «Колодежі» та і вони виявилися недовговічними в умовах реформаторських починань української влади.

22 травня 2001 року відкрито новий Святомиколаївський храм (УПЦ КП).

В березні 2005 року, рішенням сесії сільської ради було затверджено найменування вулиць, що мають давнє історичне походження: Гаї, Залози, Гнилувка, а також Центральна, Шкільна, Набережна.

Джерела та література:

1. Білик В., Бірюліна О. Історія Жабча, Колодежа і Губина впродовж XV – XVII ст. // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Рух опору тоталітарним і окупаційним режимам на теренах Волинської області. Горохівщина в історії України та Волині. Науковий збірник. Випуск 31. – Луцьк, 2009. – С. 107.
2. Брусиловський прорив на Волині 1916 рік / Упорядник В. Данилюк. – Луцьк.: Останній солдат, 2006. – 8 с.
3. Державний Архів Волинської Облaсті. – Ф.36. – Оп.1. – Спр.39. – Арк.4; ДАВО, Ф. Р – 6. – Оп.4. – Спр.63. – Арк.50-58.
4. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Волинська область / Гол. ред. кол.: Тронько П. Т. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1970. – 207с.
5. Киричук М. Волинь – земля українська. – Луцьк.: Надстир'я, 1997. – 307 с.
6. Патриляк І. Волинь – 1943 // Досвітня зоря. – 2003. – №15. – С. 8.
7. Полонська-Василенко Н. Історія України .Т. II. – К.: Либідь, 1992. – 430 с.
8. Турченко Ф. Новітня історія України. Част.1. – К.: Генеза, 2002. – 234 с.
9. Чучман Л. Колодежам – 400 років // Горохівський вісник. – 1994 . – 11 лютого. – С. 3.
10. Ягенський В. До помсти кликала жорстокість // Волинь. – 2003. – № 88. – С.3.

Історія України і Волині

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.20.04>

УДК 93/94 (477.82) + 327 «1429»

Геннадій Бондаренко

Геннадій Гулько

Олександр Дем'янюк

З'їзд монархів європейської середньовічної цивілізації у Луцьку в історії та культурі

Ця стаття про те, що у 2019-му році місто Луцьк відзначає 590-ту річницю з'їзду європейських монархів. Очевидно, що буде багато зарубіжних гостей. Створено організаційний комітет по відзначенню свята. Варто зауважити, що ця історична подія знайшла відображення у мистецтві. Зокрема у живопису, який доступний авторам і який свідчить про те, що поєднання можливостей історії та мистецтва виводить будь-яку історичну подію не лише на рівень сприйняття і політичних оцінок, а й на рівень культурно-цивілізаційний. У статті представлені в портретних зображеннях Вітовт, Ягайло, Сигізмунд і деякі інші учасники зібрання.

Варто зазначити, що у статті представлено три картини, які розповідають про приїзд гостей до Луцького замку А. Орльонова, про власне з'їзд Й. Мацькевича, і кулуари під час перерви А. Серебрякова. Також подія відбита у філателії. Є марки різного кольору і 2-х номіналів, які були випущені у Литві 1932 р.

Крім того, у Луцьку випущено матеріали конференції, присвячені цій події і навіть видано п'єсу Віктора Гребенюка. Середньовічна епоха того часу відтворена дослідниками Волинського краєзнавчого музею. Портрети, одяг, зброя інші артефакти є у цій цікавій публікації.

Подія історичного часу - з'їзд монархів у Луцьку 1429 р. є знаковою для міста і є важливою для всієї української історії, яка вже тоді була і європейською. Вона свідчить про те, що місто і регіон займали чільне місце у геополітиці європейського значення. Зокрема, місто Луцьк на невеликий час стало важливим політичним центром, у якому мали розг'язуватися не лише претензії князівської влади, а й питання турецької загрози, поширення впливу Ватикану тощо. Загальна кількість гостей Луцького з'їзду сягала 15 тис. осіб, що перевищувало все тогочасне населення міста у 3 рази. Вони перебували у Луцьку з 9 по 29 січня і представляли 15 держав.

Саме в Луцьку у 1429 році зароджувалася європейська дипломатія, а місто отримало міжнародне визнання з важливих центрів Європи. У зв'язку з цим, у місті є чимало різних об'єктів, які можуть бути використані в експертизно-туристичній діяльності і бути цікавими для туристів з Польщі, Литви, Німеччини, Росії, Ватикану та інших країн.

Ключові слова: Луцьк, 1429 рік, з'їзд монархів, Вітовт, Ягайло, Сигізмунд.

Gennady Bondarenko, Gennady Gulko, Oleksandr Demianuk. Congress of monarchs in Lutsk in the history and culture of European medieval civilization

In 2019, the city of Lutsk celebrate the 590th anniversary of the European Monarchs Congress Obviously, there will be many foreign guests. An organizing committee has been set up to celebrate the holiday. It is worth noting that this historical event is reflected in art. In particular, in painting, which is available to authors and which shows that the combination of history and art brings any historical event not only to the level of perception and political assessments, but also to the level of cultural and civilizational. The article presents Vytautas, Jagiello, Sigismund and some other participants of the meeting in portrait images. It is worth noting that the article presents three paintings that tell about the arrival of guests to the Lutsk castle of A. Orlyonov, about the actual congress of J. Matskevicius, and the lobby during the break of A. Serebryakov. The event is also reflected in philately. There are stamps of different colors and 2 denominations, which were issued in Lithuania in 1932. In addition, conference materials dedicated to this event were published in Lutsk, and a play by Viktor Grebenyuk was even published. The medieval era of that time was recreated by researchers of the Volyn Museum of Local Lore. Portraits, clothes, weapons and other artifacts are in this interesting publication. An event of historical time - the Congress of Monarchs in Lutsk in 1429 is significant for the city and is important for all Ukrainian history, which was already European at that time. It shows that the city and the region occupied a prominent place in the geopolitics of European importance. In particular, the city of Lutsk for a short time became an important political center, which was to resolve not only the claims of the princely authorities, but also the issue of the Turkish threat, the spread of Vatican influence, and so on. The total number of guests of the Lutsk Congress reached 15 thousand people, which exceeded the entire then population of the city 3 times. They were in Lutsk from January 9 to 29 and represented 15 states. It was in Lutsk in 1429 that European diplomacy was born, and the city received international recognition from important centers of Europe. Due to this, the city has many different objects that can be used in sightseeing and tourist activities and be of interest to tourists from Poland, Lithuania, Germany, Russia, the Vatican and other countries.

Keywords: Lutsk, 1429, Congress of Monarchs, Vytautas, Jagiello, Sigismund.

Важливість події для сучасності викладена у наступному документі, який підписаний Головою «Просвіти» П. Мовчаном у 2004 р. до 575-річчя з'їзду і поданий до Верховної Ради України.

До № 5299 від 23.03. 04 р.
Народний депутат України
П. Мовчан

ВИСНОВОК
на проект Постанови Верховної Ради України
«Про відзначення 575-річчя першого з'їзду монархів країн Європи, що проходив у м. Луцьку»

Проектом Постанови пропонується відзначення на державному рівні 575-річчя першого з'їзду монархів країн Європи, якій відбувся у Луцьку у 1429 р.

Такий з'їзд справді відбувся і був приурочений коронації великого князя литовського Вітовта. У ньому взяли участь чимало іменитих на той час осіб, серед яких німецький імператор Зигмунд, польський король Ягайло, датський король Ерик IV, імператор римський Сигизмунд, московський князь Василій з митрополитом Фотієм та князями Тверським і Рязанським, великі магістри Тевтонського і Лівонського орденів, легат папи римського Андрій, посол візантійського імператора Палеолога та ін.

Проте самої коронації, заради якої власне й був організований цей з'їзд, через протидію одного із його учасників - польського короля Ягайла та інші суперечності, так і не відбулося. А спеціально виготовлену та прикрашену діамантами корону, яка була призначена для князя Вітовта, було викрадено, розібрано на частини, що розійшлися всією Європою.

Слід зазначити, що в історії зустрічаються досить суперечливі оцінки цього з'їзду - від схвальних або стриманих - до різко негативних. Так, український історик Д. Дорошенко у «Нарисі історії України» називає це дійство «блискучим» з'їздом. Сучасні українські історики лише згадують про цей з'їзд, не даючи йому захоплюючих оцінок. Литовський історик Стрийковський, навпаки, зображує цей з'їзд як суцільне 7-ми тижневе бенкетування, на якому його учасниками (15 тис. осіб) щоденно з'їдалося 700 волів, 1400 баранів, 100 зубрів, і лосів, випивалося 700 діжок меду, вина й пива. Він називає його не з'їздом, а «нашестям коронованих осіб».

Слід відзначити й те, що різні історичні джерела вказують на різні дати проведення з'їзду (січень 1429 р., весна 1429 р., вересень 1430 р.).

Стосовно пропозиції щодо проведення міжнародної науково-практичної конференції, слід зазначити, що у Луцьку у 1999 та 2004 рр. уже проведено дві міжнародні наукові конференції («З'їзд європейських монархів у Луцьку в 1429 р.»).

Для повного з'ясування питання про час, роль і значення з'їзду монархів у Луцьку необхідне глибоке вивчення архівних матеріалів, присвячених цій події, які знаходяться у Ватикані, Польщі та інших державах.

Проведення ремонтно-реставраційних робіт у замку Любарта у Луцьку, передбачених проектом Постанови, заслуговує на увагу, однак може бути проведене безвідносно до 575-річчя з'їзду монархів.

Найголовнішим, на нашу думку, є те, що **Україна, яка на той час знаходилася у складі Великого князівства Литовського, безпосереднього відношення до цього з'їзду не мала**, крім того, що він відбувався на її території - у м. Луцьку.

Зважаючи на вищезазначене, вважаємо, що для відзначення на державному рівні 575-річчя першого з'їзду монархів країн Європи достатніх підстав немає.

Узагальнюючий висновок:

Проект Постанови Верховної Ради України «Про відзначення 575-річчя першого з'їзду монархів країн Європи, що проходив у м. Луцьку», пропонуємо відхилити.

Керівник Головного науково-експертного управління (підпис)

Втім, часи змінюються і змінюється ставлення до історичних подій. Все більше інтересу викликають ті, що ведуть до толерантності та об'єднання і засвідчують нашу націю на чолі важливих історичних процесів.

Для максимальної зручності іменитих монархів були підготовані розкішні палати в князівському палаці у замку, будинках луцьких міщан та мешканців тодішніх передмість - Жидичина, Ківерець, Гнідави, Красного. Першим до княжого Луцька на свято Трьох королів (6

січня) приїхав польський король *Ягайло* з дружиною Софією та двома маленькими синами. Один із них – Казимир згодом став великим князем литовським та королем польським. Імператор Священної Римської імперії *Сигізмунд* разом із дружиною – королевою *Барбарою Цілеською* прибули на запрошення Вітовта значно пізніше – 23 січня, відіславши наперед себе поважних послів. Магістр німецького Ордену *Пауль фон Русдольф* делегував командора на ім'я *Балгі*. А от Магістр інфляндського Ордену *Зігфрід Ландорф фон Спанхейм* прибув особисто із численною свитою, як і датський король *Ерік VIII* і великий князь московський *Василій II Васильович* – онук Вітовта, син Софії Вітовтівни.

Окрім монархів було багато довірених осіб інших королівських династій та представників духовенства, а також литовські і руські князівські роди – *Острозькі, Сангушки, Чорторійські, Курцевичі, Четвертинські*, боярський рід *Кирдеїв*.

Місто стало свідком масштабних королівських трапез, про які згадує хроніка Стрийковського. Лише на банкет, що супроводжував зародження європейської дипломатії, пішло 700 волів, 1 400 баранів, 100 зубрів і лосів, а гусей і курчат ніхто й не брався рахувати: цифрами зі стількома нулями тоді вільно оперували хіба наймудріші вчені. Санні валки щодня тягли до Лучеська мішки борошна, діжки льоду, дичину з навколишніх лісів. Лилися ріки пива й меду: щодня по 700 діжок! А в останній день з'їзду гостям подали рибну юшку, помічну від похмілля.

Настав, однак, 24 січня час дипломатичних перемовин. Коли Вітовт разом із поважними гостями вирішували найактуальніші дипломатичні питання того часу, зокрема, про коронацію Вітовта, яка так і не відбулася і проти якої була Польща.

Серед інших питань були:

- ✓ Створення антитурецької коаліції.
- ✓ Вирішення долі молдавських земель, на які претендували різні сусіди.
- ✓ Релігійні питання щодо унії католиків і православних, діяльності гуситів у Чехії.
- ✓ Об'єднання економічне і політичне північно-німецьких князівств з скандинавськими монархіями.

Ось чому Луцькі події стали об'єктом мистецького часу, що відновлює і встановлює фрагменти історичної пам'яті в історичній художній ретроспективі. Створити мистецьку картину в образах історичних осіб на тлі історико-архітектурному дозволяють документальні та літературно-художні твори.

Під час зустрічі в історико-культурному заповіднику «Старий Луцьк»

(Зліва направо: заступник директора історико-культурного заповідника «Старий Луцьк» Віктор Баюк, археолог Юрій Мазурик, історик Віктор Ковальчук, професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, голова обласної організації Національної спілки краєзнавців України

Геннадій Бондаренко, краєзнавець Геннадій Гулько разом зі співзасновником громадського об'єднання «Україна славетна» Володимиром Зубановим роблять уточнення в ескізі картини)

На їхній основі виникло кілька картин, які зберігаються у Волинському краєзнавчому музеї, Луцькому історико-культурному заповіднику, у Києві та Острозі. У двох останніх містах зберігаються оригінал і копія, які були щойно створені за проектом «Україна славетна» з ініціативи народного депутата України В. О. Зубанова художником-баталістом А. О. Орльоном.

У грудні 1932 р. до 15-річчя незалежності Литви були випущені марки про з'їзд монархів у Луцьку 1429 р. Вони були двох номіналів 1 і 3 літи із зубцями і без зубців, і двох варіантів кольорів – ультрамаринового і сірого.

*Литва: серія «15 років незалежності»
1 грудня 1932 р. Номінал: 1 Lt (1 литовський літ) і 3 Lt (1 литовський літ)*

Це було перше мистецьке зображення у філателії, яке привернуло увагу до важливої події в історії Європи. А згодом з'являються наступні мистецькі твори.

Ідею створити для України комп'ютерну копію картини із Президентського палацу, написаної в 1934 році, підтримав Посол України у Республіці Литва наш земляк Борис Климчук. Канцлер Литви люб'язно дав на це згоду. Копія картини Іоанаса Мацкявічуса, зроблена Клаудіусом Дріскіусом, якісна. Теперішні технології дають змогу відтворити імітацію художнього полотна.

Ця картина Іоанаса Мацкявічуса показує засідання у залі Луцького замку.

Вітовт Великий на конгресі в Луцьку. Йонас Мацкявічус. 1934 р.

Художник Андрій Серебряков зобразив фактично кулуари з'їзду, де у неформальній зустрічі визначаються у своєму ставленні до подій і проблем його учасники. Можливо вивчають позиції

кожної сторони. Картина створювалася у Волинському регіональному музеї українського війська і військової техніки, а потім була передана на зберігання у Волинський краєзнавчий музей. Її презентація відбулася 2 вересня 2013 р.

Робота унікальна ще й тим, що вона – єдине українське полотно, приурочене до цієї події. Адже дві попередніх ілюстрації – це графічна робота 1929 року, що зображена на литовських марках, та картина 30-х років ХХ ст. художника Мацкявічуса.

2 вересня 2013 р. Волинський регіональний музей українського війська і військової техніки. Андрій Серебряков представляє картину про Луцький з'їзд монархів

Київський художник Артур Орльонов представив інший епізод, який у його уяві асоціюється із в'їздом учасників європейського зібрання до Луцького замку. Ця картина за кількістю людей на ній перевершує всі попередні та показує, як помпезно зустрічали тих, хто правив у Європі.

Презентація картини «Україна славетна: з'їзд європейських монархів у Луцьку. 1429 рік» художника Артура Орльонова відбулася в Інституті історії України НАН України 20 січня 2017 р. А 6 квітня 2017 р. у Національному університеті «Острозька академія». Автор виготовив копію полотна і подарував Острозькій академії. Писав картину півроку, Коштує вона близько 50-ти тисяч гривень.

Художник Артур Орльонов на тлі картини (Фото: Є. Цимбалюк)

Автори цієї публікації вирішили подарувати копію картини Артура Орльонова Луцькому історико-культурному заповіднику на полотні розміром 140 : 80 см. Цей подарунок присвячений 590-ій річниці Луцького з'їзду європейських монархів і може бути встановлений у будь-якій вежі Луцького замку.

*Монарші особи — учасники з'їзду
Портретне зображення з інтернету*

імператор [Сигізмунд](#) король польський великий князь [Ягайло-Владислав](#) литовський [Вітовт](#)

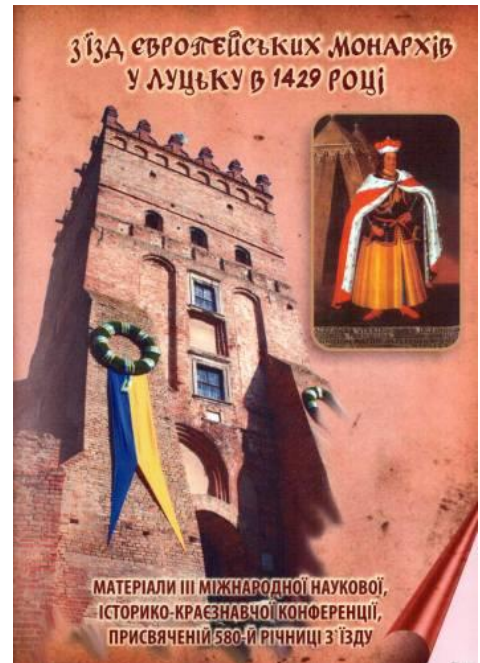

Луцький замок. Наполеон Орда

Перший художній твір про з'їзд європейських монархів у Луцьку 1429 року видав Віктор Гребенюк¹ у 2014 р. Вперше в українській літературі представлена ця тема, що дає можливість представити середньовічний Луцьк і його значення у минулому, яке перекидає місток у сучасність, де також існують проблеми об'єднання європейських народів.

Окремо з'їзд європейських монархів згадувався у збірнику документів і матеріалів «Луцьку 900 років. 1085-1985» з посиланням на книгу А. Барабашова про Вітовта^{7, 30-31} у якій він згадує питання, що стояли на з'їзді та проблеми з коронацією Вітовта.

Книга музейників Т. Садовнік, О. Бірюліної і В. Барана¹⁰ присвячена мало дослідженому історичному факту – з'їзду європейських монархів, проведеному в Луцьку великим князем литовським Вітовтом Кейстутовичем у січні 1429 року, вміщує ряд артефактів, що дають певне уявлення про той час.

Один з найбільш представницьких форумів тогочасної Європи автори реконструюють за допомогою писемних та образотворчих джерел, оригінальних експонатів із колекції Волинського краєзнавчого музею. Перше видання книги вийшло у 2005 році.

Варті уваги матеріали трьох конференцій про з'їзд у Луцьку, які були опубліковані, спочатку І і II-ої у 2007 р., а згодом – III-ої у 2009 р., які відбувалися у Луцьку^{3:4}. Також інтерес становлять публікації про Луцький замок і Луцьк, які допомагали митцям відтворити дух епохи та середньовічну архітектуру. Це книги А. Дублянського², Г. Лукомського⁵. С. Терського¹¹, П. Троневиича¹² і В. Пясецького⁸, енциклопедична стаття Русиної⁹ та інші, де згадується з'їзд. Існують також документи і хроніки, що можуть стати об'єктом окремого дослідження про Луцьк та події середньовічної історії краю.

Джерела та література:

1. Гребенюк Віктор. Європа. Луцьк. 1429-й : поема / післям. П. Й. Коробчука. – Луцьк : Ініціал, 2014. – 48 с. : іл.
2. Дублянський А. Луцьк. Історичний нарис. – Луцьк, 1934. – 34 с. (репринт 1996).
3. З'їзд європейських монархів у Луцьку в 1429 році. Матеріали I та II міжнародних наукових, історико-краєзнавчих конференцій, присвячених 570-й та 575-й річницям з'їзду / Авт.-упор. Г. Марчук. – Луцьк : ПВД „Твердиня”, 2007. – 82 с., іл.
4. З'їзд європейських монархів у Луцьку в 1429 році. Матеріали III Міжнародної наукової, історико-краєзнавчої конференції. – Луцьк, 2009. – 82 с.
5. Лукомський Г. К. Луцький замок / Г. К. Лукомський. Петроград : Б. в., 1917. – 15 с. (репринтне перевид. / упоряд. А. Трембіцький. – Хмельницький : ІРД, 2013. – 20 с.).
6. Луцьк стародавній. Пам'ятки Старого міста / Відпов. за випуск Павло Рудецький. – Луцьк : Терези, 2015. – С. 17-19.
7. Луцьку 900 років. 1085 – 1985. Зб. док. і матеріалів / Упоряд. Н. Болдирева та ін. – К. : Наукова думка, 1985. – 302 с.
8. Пясецький Вальдемар. Луцьк. Старе місто. Історико-краєзнавчі нариси. Книга 1. – Луцьк : Волинські старожитності, 2013. – 336 с., іл.
9. [Русина О. В. Луцький з'їзд монархів 1429 // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій \(голова\) та ін. НАН України. Інститут історії України. — К. : Наукова думка, 2009. — С. 314.](#)
10. Садовник Т., Бірюліна О., Баран В. Європейський з'їзд 1429 року в Луцьку. – Луцьк : МП “Зоря”, 2005. – 32 с., іл.
11. Терський С. Історія Луцька. Том 1. Лучеськ X—XV ст. / С. Терський. — Львів, 2006. — 251 с.
12. Троневиич П. Волинь в сутінках української історії XIV—XVI ст. — Луцьк, 2003. — С. 36.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.20.05>

УДК 908 + 728 + 347.787

Уляна Джаман

Історичні аспекти архітектурно-просторової організації вулиці Лесі України у Луцьку

Дослідження присвячене аналізу архітектурно-просторової організації вулиці Лесі України як важливої складової містобудівної, архітектурної та духовної спадщини міста Луцька. Зважаючи на величезні масштаби руйнацій, яких зазнала культурно-історична спадщина України впродовж ХХ століття, зростає духовна та культурно-просвітницька роль храмів та монастирів у житті країни. Відтак реставрація, реконструкція та відбудова пам'яток архітектури стає дієвим інструментом духовного і національного розвитку, відродження самосвідомості українського народу. В останні роки зріс інтерес до історико-архітектурної спадщини та внутрішніх закономірностей містобудови, що зумовило необхідність пошуку шляхів розвитку. У статті розглянуто соціально-економічні та культурні аспекти, що обумовили становлення вулиці Лесі України як центральної вулиці Луцька. Виділено основні періоди розбудови вулиці Лесі України. Проаналізовано художні особливості декору будівель вулиці Лесі України у Луцьку кінця ХІХ – початку ХХ ст. Вулиця Лесі України репрезентує співвідношення місцевих (автохтонних) та запозичених рис у формуванні образу міста. Поряд з давньою забудовою та швидким темпом зміни об'ємно-планувальної структури, індивідуальність та своєрідна архітектурно-просторова організація історичних містобудівельних комплексів Луцька, а також питання взаємозв'язків форми та середовища набирають все більшої актуальності та потребують поглибленого вивчення. Виходячи з викладеного вище, ретроспективний аналіз генези та еволюції архітектурно-просторової організації міст Волині є одним з актуальних завдань історії архітектури. Результати дослідження необхідні як підґрунтя для розробки програм подальшого розвитку історичних поселень, для яких завжди актуальною залишається проблема збереження історично сформованої образно-функціональної своєрідності середовища.

Ключові слова: архітектура Луцька, вулиця Лесі України, Кронштейни, цегляний стиль, архітектурно-будівельні традиції.

Dzhaman U. Historical aspects of the architectural and spatial organization of Lesya Ukrainka Street in Lutsk

The study is devoted to the analysis of the architectural and spatial organization of Lesya Ukrainka Street as an important component of urban, architectural and spiritual heritage of Lutsk. Given the enormous scale of destruction suffered by the cultural and historical heritage of Ukraine during the twentieth century, the spiritual and cultural-educational role of churches and monasteries in the life of the country is growing. Thus, the restoration, reconstruction and reconstruction of architectural monuments becomes an effective tool for spiritual and national development, the revival of self-consciousness of the Ukrainian people. In recent years, interest in the historical and architectural heritage and internal laws of urban planning has grown, which necessitated the search for ways of development. The article considers the socio-economic and cultural aspects that led to the formation of Lesya Ukrainka Street as the central street of Lutsk. The main periods of development of Lesya Ukrainka Street are highlighted. The artistic features of the decor of the buildings of Lesya Ukrainka Street in Lutsk of the end of the XIX - beginning of the XX century are analyzed. Lesya Ukrainka Street represents the relationship between local (indigenous) and borrowed features in the formation of the city's image. Along with the ancient buildings and the rapid pace of change of spatial planning structure, individuality and unique architectural and spatial organization of historical urban complexes of Lutsk, as well as the relationship between form and environment are becoming increasingly important and need in-depth study. Based on the above, a retrospective analysis of the genesis and evolution of the architectural and spatial organization of the cities of Volyn is one of the urgent tasks of the history of architecture. The results of the research are necessary as a basis for the development of programs for the further development of historical settlements, for which the problem of preserving the historically formed image-functional originality of the environment is always relevant.

Keywords: Lutsk architecture, Lesya Ukrainka street, Kronshteins, brick style, architectural and building traditions.

Постановка наукової проблеми та її значення. Вулиця Лесі України у Луцьку має цікаву архітектурну спадщину, її забудова характеризується стильовим різноманіттям, так як кожен історичний період зробив свій внесок у формування архітектурного середовища вулиці. Проведення дослідження історичної забудови вулиці Лесі України сьогодні є досить актуальним, оскільки архітектурно-просторова організація вулиці порушена новобудовами, які стилістично часто не пов'язані з оточенням.

Мета дослідження – розглянути основні історичні аспекти забудови вулиці Лесі України у контексті соціально-економічних і культурних умов розвитку міста Луцька, проаналізувати композиційно-стильові особливості формування екстер'єру будинків на вулиці Лесі України.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Особливості формування архітектури міста Луцька згадуються у працях А. Станіславського [5], Б. В. Колоска [6; 9; 11; 17], І. Г. Абрамюк [13; 14; 15; 16], Л. Маслова [2]. У співпраці з Р. Метельницьким у 1990 р. Б. Колосок видали про Луцьк архітектурно-історичний нарис [6]. Історія розвитку вулиць міста Луцька відображена у працях В. Е. Пясецького [18; 19], О. Данилюка [12]. В останні роки історію окремих будівель на вул. Лесі Українки частково досліджував О. Котис [20; 21; 22; 23; 24].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. За річкою Глушцем, на передмісті Луцька знаходилося дві церкви: мурована – Святого Михайла та дерев'яна – Пресвятої Богородиці. На північ від названих церков, на святій горі стояв Пречистенський монастир, фундатором якого був великий князь київський Мстислав Володимирович Мономах. Туди від майдану перед міськими Глушецькими воротами вела Пречистенська дорога. З цієї стародавньої дороги починається історія сучасної вулиці Лесі Українки [7, с. 105].

В епоху середньовіччя Пречистенський монастир і хрещаті яри за ним були північною межею Лучеська. Вздовж яру було споруджено північні укріплення передмістя, а на Пречистенській вулиці – в'їзні Малі ворота. Дорогу продовжили на північ. На ній перейшла в той же час Олицька дорога на схід, яка пролягала спочатку від міських воріт понад старим руслом Стиру – Глушцем та попід Святою горою. На новому передмісті була влаштована спеціальна площа для ярмарок, а на ній зведена дерев'яна П'ятницька церква (на честь Параскеви П'ятниці), де освячувалися торгові договори. Влаштування торгової площі та побудова церкви сприяла оживленню вулиці [7, с. 106].

Коли Волинські землі приєднали до Російської імперії, Дубнівська (недавня Олицька) слугувала основним зв'язком Луцька з російськими торговими та адміністративними центрами. Це сприяло розширенню міської забудови – спочатку на північ, а потім на схід. Дубнівська вулиця доходить до військових казарм, що на Парадній (Театральній) площі. Старі напрямки доріг в межах передмістя, як і в'їзні ворота на них, поступово відмирили [7, с. 106]. У 1860-х роках через Луцьк вулицею Дубнівською проклали Києво-Брестське стратегічне шосе. Вулицю вимостили бруківкою. Її стали називати Шосейною.

У другій половині XIX ст. у зв'язку з раптовим збільшенням міського населення, розпочалася суцільна забудова вулиці. З'явилися будинки багатих, різні харчевні, заїжджі двори, торгово-ремісничі заклади. Сюди переходять міські установи. У 1895 р. на вулиці, в колишньому будинку Бернардинського монастиря, розміщується гімназія. На Шосейній (таку назву носила у 1860-1919 рр. вулиця Лесі Українки) відкриваються найбільші торговельні заклади у місті, готелі, ресторани, клуби, перші кінотеатри, спортивні заклади. В кінці XIX століття вулиця стає головною в місті і тримала це значення понад століття.

За своє існування назва вулиці мінялася 13 разів: Пречистенська, Олицька, Дубнівська, Шосова, Імператора Миколи II, Головна, Ягелонська, Сталіна, Тараса Шевченка, потім знову Головна, Сталіна, пізніше Радянська. На початку 1990-х рр. одержала сучасну назву – Лесі Українки. Набагато частіше, ніж назви, вулиця змінювала свій вигляд, своє архітектурне обличчя. Не завжди вдавалося точно відтворити свій вигляд після пожеж переважно дерев'яних будівель. При забудові вулиці не поспішали звільнятися від звичних дерев'яних шат – перевага надавалася зведенню комбінованих будівель. На початку XIX століття, крім цегляних, на Шосовій з'являються будинки, нижня частина яких була цегляною, а друга – з дерева.

Вже у кінці XIX століття вулиця починає інтенсивно перебудовуватись. З'являються будинки різних архітектурних стилів, популярних у ті часи в Європі. Окрасою Шосової вулиці стали два триповерхові будинки на перехресті, споруджені представниками найбагатшого на той час луцького родинного клану домовласників – Кронштейнів, які прибули до міста із Австрії та у 1898 р. прийняли російське підданство.

Один з будинків, що знаходився на західній стороні вулиці, було споруджено за оригінальним проектом невідомого нині архітектора із Варшави [19, с. 3]. Доречно відзначити, що з архітектурної точки зору було вдало вирішено проблему кутового будинку. Оформлення фасаду мало свої особливості, які дозволяють віднести його до необарокового стилю. Два значних за шириною карнизи над першим і третім поверхами ділили цей фасад на дві горизонтальні площини. Весь будинок прикрашали бокові пілястри.

У цей будинок зі Старого міста перенесли міську пошту, яка діяла до 1927 р. Поблизу було встановлено спеціальний обеліск, від якого вимірювалися відстані від Луцька до всіх інших міст Європи. Поряд були влаштовані перший у місті кіоск для продажу газет та перша афішна тумба. Згодом у будинку розташувалося відділення Варшавського торгівельного банку, а на першому поверсі запрацювала турецька кав'ярня [19, с. 3]. З приходом радянської влади споруду націоналізували та перепрофілювали на житловий будинок. На початку Другої світової війни руйнацію довершили німецькі бомбардувальники. Під час одного з нальотів було знищено ще чотири будинки родини Кронштейнів, які розташовувалися неподалік і відновленню не підлягали. У радянський час (а саме з 1982 р.) на місці розкішного будинку звели ательє № 14, сьогодні відоме багатьом як ательє «Зося».

Зі східного боку Шосової у 1884-1890 роки звели будинок одного з видів російського цегляного архітектурного стилю, у якому нині розміщується Луцький базовий медичний коледж. Він був зведений з цегли двох відтінків – жовтого і червоного. Раніше ця споруда мала пишний декор: пілястри з капітелями, площини стін під вікнами оздоблені розетками рослинного орнаменту, художні ковані балкончики (збереглися частково), фігурні елементи, дивні вигнуті фронтони. На даху був гарний парапет з вазами, а центр фасаду на фронтоні прикрашав виліплений череп і зірка Давида. Сьогодні про велич художнього задуму архітектора цієї будівлі нам лише нагадують вхідні двері, які єдині зберегли свій первозданий вигляд [22]. До нашого часу фасади та унікальна ліпнина, на жаль, не збереглися. З праць Луцького краєзнавця Вальдемара Пясецького дізнаємося, що споруда втратила свій декор у міжвоєнний період. Мовляв його збили з ініціативи місцевої влади. Пізніше цю тему детальніше досліджував краєзнавець Олександр Котис. Йому вдалося з'ясувати, що власник будинку Марк Кронштейн тривалий час не реставрував пишний декор свого будинку, який почав відпадати. Стан будівлі загрожував публічній безпеці, що викликало обурення магістрату [20]. Після смерті Марка Кронштейна опадаючий декор збили, а будинок обтинькували на гладко.

На поч. ХХ ст. у будівлі знаходилося дві мануфактурні крамниці, галантерейна, шкіряного взуття, головних уборів, кондитерська та інші. Другий поверх займала повітова комунальна ощадна каса, третій очевидно лишався житловим. Після війни у цьому будинку містилось управління Волинської вуглерозвідки. З 1955 р. тут знаходиться Луцьке медичне училище, тепер це Луцький базовий медичний коледж.

Яскравим прикладом архітектури цегляного стилю є будинок за адресою вул. Лесі Українки 5, зведений у ХІХ ст. Нині пам'ятка архітектури. Він споруджувався як будинок на межах функцій, де партер слугував громадським приміщенням, а другий поверх був житловим. Відповідно до принципів стилю головний фасад характеризується дрібномасштабністю, насиченням декоративними деталями. Майже всю площину стіни першого поверху займають великі вікна-вітрини, другий поверх щедро насичений рельєфними пілястрами. Площину фасаду завершує широкий складний карниз, який відділяє багатоступінчастий аттик, декорований нішею із віконним прорізом. Тепер будинок використовується за своїм першим призначенням.

Гуляючи вулицею можна помітити поодинокі будинки з невеликими арочними тунелями під другим поверхом. Це були криті заїзди на внутрішні подвір'я. Таких тунелів під другими поверхами будинків було у Луцьку чимало, бо за царських часів знаходилося багато готелів - заїздів. Один із таких заїздних дворів розташовувався і на сучасні вул. Лесі Українки 12. Велике внутрішнє подвір'я, стайня для коней, сарай для фаєтонів і бричок забезпечували відпочинок гужових тварин і сприяли комфорту та безпеці подорожуючих.

Аналізуючи архітектуру вулиці Лесі Українки, можна спостерігати тенденцію, що вікна є одним із важливих елементів декору луцьких будинків початку ХХ ст. На головних фасадах часто під однією аркою об'єднували по два чи три вікна, розділяючи ці групи пілястрами або здвоєними колонами, наприклад як у будинку за адресою вул. Лесі Українки 13, що був зведений у 1920 роках. Двоповерховий будинок чітко розділений на яруси, а фасад верхнього витриманий в еkleктичному стилі. Він щедро декорований ліпними деталями (кронштейнами, розетками, капітелями колон, архівольтами на віконних арках), які гармонійно поєднують всі конструктивні елементи фасаду (ріг будинку, групи вікон, центральну вісь, дах). Невідомо хто збудував нинішню пам'ятку архітектури. У цьому будинку від 1929 р. діяв приватний кінотеатр «Аpollo», який

належав єврею Фроїму Бронфену. Сьогодні перший поверх будинку займає магазин «Шара», другий поверх є житловим.

Варто зазначити, що у 1870 р. поряд із, на той час уже колишнім, монастирем ордену тринітаріїв закладається перший публічний міський сад. Поруч з ним у 1895 р. у дворі окружного суду, що розташувався у колишньому монастирі тринітаріїв, був споруджений пам'ятник імператору Олександрові III, виконаний у граніті і бронзі [23]. Простояв він недовго. Коли почалася Перша світова війна, судові установи міста евакуювалися в Ставрополь. Пам'ятник був власністю суду, очевидно, його також вивезли. Неподалік від центрального входу в перший міський публічний сад з ініціативи голови Луцького Хрестовоздвиженського братства генерала Всеволода Панютіна у 1894 р. була побудована капличка Ікони Іверської Божої Матері. Копію ікони, яку виготовив відомий російський іконописець Іван Чириков, привезли до Луцька з Москви. Акцію символічно назвали «Возз'єднання Москви з Луцьком» [23]. Каплиця вистояла дві війни і була зруйнована за одну ніч у 1961 р. Пізніше у 1968 р., на місці, де була Іверська каплиця, спорудили пам'ятник членові КПЗУ Степанові Бойкові, проте у рамках декомунізації міста Луцька у 2016 р. монумент демонтували.

За адресою вул. Лесі Українки 15 знаходиться будинок, який колись належив Вольфу Кіперману. На поч. XX ст. у ньому діяв салон артистичної фотографії Ананія Дассіка «Рембрандт». Започаткувавшись ще перед Першою світовою війною салон працював до Другої світової.

У 1920 роках акціонерним товариством «Гранберг і Грінберг Стокгольм-Петербург» був збудований спеціальний будинок торгівлі гастрономічними виробами, нині відомий як будинок Меркурія, що на вул. Лесі Українки 32. Він є найяскравішим зразком архітектури модерну. Ця будівля приваблює своїм оригінальним декором, який вільно розташований на фасаді. Кутові та фасадні пілястри прикрашають маскарони та жезл бога торгівлі Меркурія, де шишечка на маківці символізує багатство, а змія, що його обвиває – мудрість. Фасад будинку асиметричний із чітким горизонтальним поділом на яруси та виділенням двох ризалітів по вертикалі. На Головному фасаді є шість прямокутних вікон, оздоблених площинним обрамленням. Над головним входом у будинок розміщене велике вікно, верхня площа якого декорована трапецієподібним сандриком, нижня – ліпним орнаментом, який поєднує зображення рослин і голови лева. Над ним знаходиться вікно, декороване аркою. Стіни будинку оздоблені кольоровими полив'яними вставками з геометричним орнаментом.

Вартий уваги будинок на вул. Лесі Українки 37, побудований у 1890 роках. У декоративному вирішенні фасаду будівлі яскраво виражений еkleктизм. За фотографіями того часу ми дізнаємося, що раніше біля входу були колони, які не збереглися. Ця мурована, тинькована триповерхова споруда з композиційним центром симетричного фасаду в центральній частині, на якій виділяється зверху заокруглений вхід та вікна на кожному рівні, є зразком російського стилю, який розповідає про історію міста XIX ст. На поч. XX ст. тут розміщувався готель «Бель-В'ю». У 1916 р. певний час знаходилася міська управа. Поряд з ним було ще декілька будівель російського стилю, які зруйнувалися під час Другої світової Війни. Нині будинок потребує реставрації, зовнішній фасад знаходиться в аварійному стані.

На місці сучасного скверу «Зоряний» колись знаходилася цукерня Цезаре Розаліні (колишня адреса вул. Ягелонська 30). Відкривши свою цукерню далекого 1912 року, вже після Першої світової війни Цезаре Розаліні здобув чималу славу. Цьому сприяло і вдале розташування цукерні: поруч знаходилися окружний суд, кінотеатр «Сонце» та готель «Європейський». У 1941 р. німецькі та радянські війська бомбардували Луцьк. Аналізуючи аерознімок Луцька 1944 року, бачимо, що будівель цукерні Розаліні та кінотеатру «Сонце» вже немає, сусідні будинки також зруйновані [21].

Нині на перетині вулиць Кривогу Валу та Лесі Українки знаходиться камінь з надписом, який свідчить про те, що до початку XIX ст. у цьому місці закінчувалося місто, і на перехресті двох сучасних вулиць стояла міська брама. Деякі дослідники вважають, що міська забудова перейшла цю межу тільки на початку XIX ст. в напрямку нинішнього Театрального майдану. Поруч, за адресою Лесі Українки 53, знаходиться споруда з вежею, побудована у 1901 р. за ініціативи Абрама Глікліха. Нині пам'ятка архітектури вдало реставрована і вважається зразком догляду за

історичною забудовою. Результати досліджень краєзнавця О. Котиса свідчать, що зведення будинку не обійшлося без скандалу. Причиною було захоплення під час будівництва частини тротуару на теперішніх вулицях Лесі Українки та Кривогу валу. У Луцькій міській думі 22 вересня 1903 року обговорювали питання про захоплення частини землі вздовж двох вулиць [24]. Підтверджені подальших подій немає. Припущення, що Абрама Глікліха змусили перебудувати споруду є сумнівним, адже на той час він був дуже впливовим мешканцем. З приходом Першої світової війни споруда зі сторони Кривогу Валу (колись – вулиця Больничная) була пошкоджена, проте її відновили.

Навпроти будинку № 53 влаштований сквер з пам'ятником луцькому поету-шістдесятнику Кості Шишку. Поблизу знаходиться колишній будинок мисливця - пам'ятка модерністського дизайну шістдесятих.

Від старої Шосейної, Ягелонської залишилися поодинокі цікаві споруди минулих років, проте більшість будинків перебудовано, розширено. Слід зауважити, що на сьогоднішній день нижні поверхи будинків «обрастають» різними, іноді недоречними прибудовами, яскравими вивісками магазинів. Певна частина споруд спотворена розписами графіті.

Висновки. Отже, архітектурна самобутність вулиці Лесі Українки у Луцьку формувалася під впливом соціально-економічних та культурних умов різних епох. Після приєднання Волині до Російської імперії розпочалася впорядкована забудова вулиці Дубенської (нині вулиця Лесі Українки). Дерев'яні будинки витіснили цегляні. Трапляються споруди різних архітектурних стилів, зокрема цегляного стилю. У 1920 р. польський магістрат продовжував розбудову вулиці. Під час Другої світової війни половину будинків було зруйновано. По сьогоднішній день унікальний ландшафт, давні планування та забудова вулиці Лесі Українки зазнають суттєвих змін, в окремих випадках – негативних. Лише поодинокі споруди є зразком догляду за архітектурною спадщиною. Однак у більшості будівель спотворений фасад, а перші поверхи зазнали кардинальних змін сучасними вивісками магазинів та закладів харчування.

Джерела та література

1. Ворон В. О. Луцьк. Силуети міста: Ілюстрований нарис. Львів, 1988.
2. Маслов Л. Архітектура старого Луцька. Львів: Діло, 1939. 52 с.
3. Мердер А. И. Эстетика архитектуры. Теоретические проблемы архитектурного творчества. Москва: Стройиздат, 1988. 216 с.
4. Орда Л. Краткий исторический очерк г. Луцка и памятники старины, поныне в нем сохранившиеся. Луцк, 1897. 21 с.
5. Станиславский А. И. Планировка и застройка городов Украины. Киев, 1971. 266 с.
6. Колосок Б. В. Метельницький Р. Г. Луцьк: архітектурно-історичний нарис. Київ, 1990. 192 с.
7. Пясецький В., Мандзюк Ф. Вулиці і майдани міста. Історико-краєзнавчий довідник. Луцьк, 2005. 399 с.
8. Пам'ятки архітектури та містобудування України: довідник державного реєстру національного культурного надбання / за ред. А. П. Мардера та В. В. Вечерського. Київ: Техніка, 2000. 664 с.
9. Колосок Б. В. Градостроительное наследие Луцка: Развитие древнего города и проблемы преемственности: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. арх.: спец. 18.00.01 «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури». Москва, 1981. 27 с.
10. Шеломенцев-Герський С. В. Лучеськ Х–ХV ст.: автореф. дис. канд. істор. наук. Київ, 1999.
11. Колосок Б. В. Архітектура Луцька періоду бароко. *Українське бароко та європейський контекст*. Київ: Наукова думка, 1991.
12. Данилюк О. З історії назв вулиць Луцька періоду німецької окупації. *Волинь і волинське зарубіжжя*: тези доповідей та повідомлень Міжнародної наукової конференції. Луцьк, 1994. С. 327–333.
13. Абрамюк І. Г. Розвиток цегляного будівництва у місті Луцьку. *Ресурсоекономічні матеріали, конструкції, будівлі та споруди*: збірник наук. пр. Рівне: НУВГП, 2008. Вип. 17. С. 327–333.
14. Абрамюк І. Г. Засоби виразності “цегляного стилю” в житловій архітектурі Луцька. *Архітектурна спадщина Волині*: збірник наук. праць. Рівне, 2010. Вип. 2. С. 188–193.
15. Абрамюк І. Г. Тенденції розвитку архітектури житла Луцька в контексті політичних та соціально-економічних змін ХVІІ – ХХ ст. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*: наук.-техн. збірник. Київ: КНУБА, 2010. Вип. 25. С. 265–275.
16. Абрамюк І. Г. Дерево в архітектурі луцького житла на початку ХХ ст. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*: наук.-техн. збірник. Київ: КНУБА, 2009. Вип. 22. С. 8–18.

17. Колосок Б. Архітектура та містобудівна перебудова Луцька 1921– 1939 рр. *Волинський музей: історія та сучасність*: наук. зб. Луцьк: МП «Пульс», 2009. Вип. 4. С. 476–484.
18. Пясецький В. Е. Цегляна орнаментика Луцька. *Луцький замок*. 2004. 29 квітня. № 18.
19. Пясецький В. Е. Бомби для турецької кав'ярні. *Волинська газета*. 2008. 31 липня. С. 3.
20. Котис О. Марку, ти правий. Як луцький мажор спаскудив місто. *Хроніки Любарта*. URL: <https://www.hroniky.com/articles/view/366-marku-ty-ne-pravyi-iak-lutskiy-mazhor-spaskudyv-misto>
21. Котис О. Чарівлива цукерня Розаліні в Луцьку. Ласувати модним і смачним. *Хроніки Любарта*. URL: <https://www.hroniky.com/articles/view/392-charivlyva-tskernia-rozalini-v-lutsku-lasuvaty-modnym-i-smachnym>
22. Котис О. Колесо історії. Незнані будинки Кронштейнів. *Хроніки Любарта*. URL: <https://www.hroniky.com/news/view/9143-koleso-istorii-neznani-budynky-kronshteiniv>
23. Котис О. «Избави от врат адовых»: історична доля луцької каплиці. *Хроніки Любарта*. URL: <https://www.hroniky.com/articles/view/139-yzbavy-ot-vrat-adovykh-istorychna-dolia-lutskoi-kaplytsi1>
24. Котис О. Найгарніший будинок в центрі Луцька будувався зі скандалом у 1901 році. *Хроніки Любарта*. URL: <https://www.hroniky.com/news/view/17036-naihamishyi-budynok-v-tsentri-lutska-buduvavsia-zi-skandalom-u-1901-rotsi1>

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.20.06>

УДК 929.7(477.82) : 327

Геннадій Гулько

Маловідомий державний дисидент доби середньовіччя на Волині

Автор розповідає про мало відомі сторінки історії Волині і, зокрема про дисидента великого князя Тверського Михайла Борисовича. Великий князь переховувався на Волині від Московського переслідування наприкінці XV століття. Він мав маєток в селі Печихвости Перемиського повіті на Волині, що стало підставою для таких висновків після нумізматичної знахідки

У статті описується політична ситуація, яка склалася на той час у відносинах між різними князівствами Північно – Східної Русі в складі Московської держави наприкінці XV століття. Проймперське «збирання» території досягло свого апогею. У 1485 році настала черга Великого князівства Тверського.

Монета свідчить про відомого дисидента державного рівня, великого князя Тверського Михайла Борисовича, який потерпів від політики феодального суверена як борець проти тиранії за особисту свободу та самостійність свого князівства. Михайло Борисович знайшов притулок на Волині, мав тут маєток і, можливо, роками проживав тут. Але з ряду причин у місцевих наукових та краєзнавчих публікаціях це майже не згадується. Зважаючи на цю обставину та знахідку в 2018 році тверської монети пуло біля села Озденіж Луцького району, і це може мати відношення до князя-втікача Михайла Борисовича. Тому ця маловідома тема за умов російсько-українських відносин сьогодення все ж має актуальне значення.

У статті також наводяться аналоги дисидентства. Автор представляє Андрія Курбського, який також переховувався на Волині і був політичним біженцем у часи Івана IV. На Волині в 1571 р. князь одружився на Марії Юрїївні, удові по Михайлові Козинському, уродженій князні Гольшанській-Дубровицькій, але союз не склався і подружжя розлучилось в 1578 р. Адже від першого шлюбу в Марії було два сини Ян і Андрій, і були вони страшними розбійниками. А.М. Курбський помер у травні 1583 р. у своєму маєтку в Ковелі та був похований у Ковельському монастирі Святої Трійці у Вербі

Ключові слова: Михайло Борисович, дисидент, Волинь, Печихвости.

Gennady Gulko. The little-known state dissident of the Middle Ages in Volyn.

The author tells about the little-known pages of the history of Volyn and, in particular, about the dissident of the Grand Duke of Tver Mikhail Borisovich. The Grand Duke hid in Volhynia from Moscow's persecution in the late 15th century. He had an estate in the village of Pechykhvosty, Peremyshl district, Volyn, which became the basis for such conclusions after a numismatic find. The article describes the political situation that prevailed at that time in relations between the various principalities of North - Eastern Russia as part of the Moscow state in the late XV century. Pro-imperial "gathering" of territories reached its apogee. In 1485 it was the turn of the Grand Duchy of Tver. The coin testifies to a well-known state-level dissident, Grand Duke Mykhailo Borysovych of Tver, who suffered from the policies of a feudal sovereign as a fighter against tyranny for the personal freedom and independence of his principality. Mykhailo Borysovych found refuge in Volyn, had an estate here and may have lived here for years. But for a number of reasons it is hardly mentioned in local scientific and local history publications. Given this circumstance and the discovery in 2018 of a Tver coin pooled near the village of Ozdenizh, Lutsk district, and this may be related to the fugitive prince Mykhailo Borysovych. Therefore, this little-known topic is still relevant in today's Russian-Ukrainian relations. The article also provides analogues of dissent. The author presents Andriy Kurbsky, who also hid in Volhynia and was a political refugee during the reign of Ivan IV. In Volhynia in 1571 the prince married Maria Yuriyivna, widow of Mykhailo Kozynsky, née Princess Holshanska-Dubrovyska, but the union did not form and the couple

divorced in 1578. After all, Maria had two sons from her first marriage, and they were terrible robbers. A.M. Kurbsky died in May 1583 on his estate in Kovel and was buried in the Kovel Monastery of the Holy Trinity in Verbits

Key words: Mikhail Borisovich, dissident, Volyn, Pechevosty.

Триваюче обговорення громадськістю теми про 1180-річчя державності України спонукає до продовження пошуків маловідомих сторінок історії як в межах власне країни, так і її давньої складової – Волині. Незважаючи на те, що професійними істориками та місцевими краєзнавцями про минувшину нашого краю написано немало, проте завдяки уважним пошукам її дослідники завжди знайдуть недостатньо вивчене, або ж навіть, так звані, «білі плями». Серед таких малодосліджених тем є питання перебування та діяльності на території історичної Волині кількох відомих дисидентів державного рівня в добу середньовіччя. Як правило вони були втікачами від тиранії своїх володарів та борцями за свою особисту політичну або релігійну свободу. Можна дискутувати щодо причин цього унікального історичного явища, чому саме волинську землю вони самі, або суверени Речі Посполитої їм обирали, як місце тимчасового або ж постійного перебування. Проте безперечним щодо цього є, перш за все, геополітичний фактор щодо Волині, його споконвічне перебування між багатоплановими політичними, культурними, релігійними тощо впливами Сходу та Заходу. Можливо, саме тому особиста свобода в усі часи була суттєвою складовою переконань типового волинянина, який, водночас, з розумінням сприймав різноманітні особливості своїх вимушених гостей чи сусідів. Тільки цим можна пояснити багаторічну діяльність тут в XV столітті литовського князя Болеслава - Лева Свидригайла та його боротьбу за самостійність Волині в складі Великого князівства Литовського від великопольської корони [4,152]. Тут варто згадати й втікача від тиранії Московського царя Івана IV відомого полководця та публіциста князя ярославського Андрія Курбського та його суперечливу славу, зажиту на історичній Волині в 60-ті – 80- роки XVI століття [5,31]. Можна назвати також відому, дещо одіозну історичну особу так званого «Лжедмитрія І» та його тимчасове перебування на рубежі XVI – XVII століть в одному з волинських маєтків князів Вишневецьких [4,242]. Не меншу зацікавленість становить також такий історичний персонаж, як Андрій Вишоватий - один відомих ідеологів соціалістів Східної Європи, який у 1645 – 1652 роках знайшов притулок від релігійних гонінь у с. Галичани на Горохівщині [19].

Але якщо волинський період життя цих історичних осіб в основному досліджені, то життєвий шлях у нашому краї ще одного відомого дисидента державного рівня, великого князя Тверського Михайла Борисовича, залишається маловідомим [13,31]. У той же час, цей князь – відомий державний діяч, теж потерпів від політики феодального суверена як борець проти тиранії за особисту свободу та самостійність свого князівства. Як і інші згадані історичні персонажі, Михайло Борисович знайшов притулок на Волині, мав тут маєток і, можливо, роками проживав тут. Але з ряду причин у місцевих наукових та краєзнавчих публікаціях це майже не згадується [15,51]. Зважаючи на цю обставину та знахідку в 2018 році тверської монети пуло біля села Озденіж Луцького району, що може мати відношення до князя - втікача Михайла Борисовича, то ця маловідома тема за умов російсько-українських відносин сьогодення все ж має актуальне значення (мал.1-2).

Як відомо, проімперське «збирання» територій Північно – Східної Русі в складі Московської держави наприкінці XV століття досягало свого апогею [13,29]. Однією з закономірних для того періоду рис політичного розвитку цієї країни стало позбавлення останніх ознак самостійності боярських республік Великого Новгород, Пскова та ряду інших князівств Північно – Східної Русі. У 1485 році настала черга Великого князівства Тверського. Так як ця тема не є основним напрямком дослідження, то все ж варто наголосити на кількох наступних аспектах. По – перше, безпосереднім приводом до активізації вже триваючого процесу остаточного приєднання Тверського князівства до Московської держави була остання спроба князя Тверського зберегти свої залишки незалежності від рівнозначного по титулу, та ще й родича, Великого Московського князя Івана III. За умов відомих обоюсторонніх контактів тодішнього московського та литовського істеблішменту, став намір у 1484 році, на той час вдівця, князя Михайла Борисовича одружитися з онукою Польського короля та Великого князя Литовського Казимира. Звичайно, що такі його дії передбачали й відповідний міждержавний охоронний договір проти інтеграційних територіальних зазіхань московського князя. Проте, як повідомляють літописні матеріали, Іван III, після перехоплення прикордонною службою литовського гінця з князівською перепискою, негайно використав це для військового походу проти

Твері. Незважаючи на спроби тверського князя уладнати справу дипломатичним шляхом і навіть закликом про допомогу литовськими військами, але все було марним. Послані ним на переговори єпархіальний єпископ та ближні бояри під тиском московського князя його зрадили, а майбутній тесть Казимір, виходячи зі своїх внутрішніх проблем, нічим тверському князю не допоміг. По - друге, розв'язкою цих подій стала обставина, що з оточеної звідусіль московським військом Твері, через «Тьмацькі» міські ворота, в ніч з 10 на 11 вересня 1485 року князь Михайло Борисович назавжди покинув свій рідний край і подався в Литву. Невідомим залишається та обставина, чому Іван III, тримаючи місто вже декілька днів в облозі під обстрілом, все ж надав йому можливість втекти. Цілком можливо, що це були чисто родинні мотиви щодо князя Михайла, або ж небажання ускладнювати тогочасні й так складні відносини з Великим князівством Литовським, родичем володаря якого вже був тверський князь. Відомо, також, за таких умов останній здійснив втечу, швидше всього, не спромігшись забрати значної частини князівської скарбниці, лишивши її в місті на матір. За спробу приховати ці скарби, княгиню, яка, до речі, була матір'ю першої дружини Івана III, ув'язнили у Переяслав – Залеський.

По - третє, згідно документальних відомостей, князя - втікача в Литві спершу прийняли, але, вірогідно, без особливих почестей, незважаючи на можливе одруження з внучкою володаря Речі Посполитої Казимира. Про це може свідчити рівень великокнязівських наділів Михайла Борисовича маєтностями у Великому князівстві Литовському. Достеменно відомо, що біля двадцяти років перебуваючи в Литві та Польщі, він володів «имение» (маєтком) Лососиное в Слонимському повіті, селами «Белавичи» і «Гошов» та «имением Печи – Хвосты на Волини, в Луцком повете» [13,31]. Це зовсім не багато для князя, який перед цим володів, вірогідно, сотнями сіл, містечок та міст. Про це свідчать добре досліджені фахівцями сьогодення фінансова та господарська значимість у згадану добу середньовіччя сіл – маєтків та приналежних до них «дворів», «димів» тощо [3,137].

Але якщо для дослідника волинської історії перші три населені пункти, згадані в документі, викликають інтерес лише в контексті більш точної їх ідентифікації, то згадка про четвертий варта більш значної уваги. Адже тут мова однозначно йде про сьогоденне село Печихвости Горохівського району, яке в історичному аспекті в місцевих публікаціях не пов'язується з ім'ям володаря великої Твері князя Михайла Борисовича [2,244]. Тому досить цікавим для нас, сучасних волинян, залишається питання щодо причин виділення цього села князю – втікачу саме на території нинішньої нашої області, та й в цілому – України. Перш за все слід зважити, що першою дружиною цього князя, яка померла на початку 1480-х років, була княжна Софія Семенівна Слонимська, дочка відомого князя Семена Олельковича. Як відомо, тридцятилітнє перебування на чолі Київського князівства Олелька та його сина Семена (з 1455р.) стали останніми десятиліттями князівської слави матері городів руських [10,133]. Саме тому «имение Лососиное» в Слонимському старостовстві та села «Белавичи» і «Гошов» (сучасна Білорусь) могли бути частиною маєтності батька колишньої дружини князя Михайла Борисовича, яку король Казимір надав у користування цьому князю – втікачу [15,51]. Щодо маєтка в с. Печихвости в тодішньому Перемільському повіті на Волині, то варто звернути увагу на ще одну обставину. Тут є цілком очевидним, що обсяг цього надбання навряд чи відповідав величині посагу для внучки Великого князя Литовського. Разом з тим, вивчення волинської історії доби середньовіччя дозволяє висловити наступну гіпотезу. Адже на час прибуття в наш край князя Михайла Борисовича тут ще могли проживати прямі та інші нащадки дружини відомого державного діяча нашого краю князя Свидригайла. Тут слід зважити на давні дружні стосунки цього литовського князя з великим московським князем Василієм Темним та Тверським Борисом ще в часи перебування в Московській Русі в ролі князя - вигнанця. Є відомості, що в 1431 році він у вже зрілому віці одружився на сестрі Великого князя Тверського Бориса й вінчав їх у церкві м. Степані на Рівненщині луцький православний єпископ Матфей [8,153]. Тобто княгиня Анна була рідною тіткою князя - втікача, а тому цілком можливо, що саме в надії на її підтримку князь Борис випросив ще один маєток і на Волині. Разом з тим, якщо зважати, що на час одруження княгині Анни було 20 років, то через 54 роки, можливо, з причин старості чи політичних обставин, вона нічим не змогла йому допомогти. Таким чином її родич - вигнанець міг певний час проживати на Волині і навіть господарювати в своєму маєтку Печихвости, але досить недовго. Можливою причиною цього стали наприкінці 1480-х та в 1490-х

роках системні набіги на Волинь кримських татар, під час одного з яких маєток Печихвости міг бути зруйнований. Підтвердженням цього є повна відсутність більш точних даних, перш за все архівних, про перебування князя Михайла на Волині. Єдині відомі документальні джерела, що свідчать про можливість перебування князя на волинській землі - це згадки в наукових публікаціях про надання йому польським королем маєтності в користування, цілком можливо, лише на час військової служби, як це було в пізніші часи й з князем Андрієм Курбським [13,31]. Крім цього у згаданих джерелах зустрічається ще одна згадка, виявлена в архівах Кракова, про вилучення цієї маєтності в князя Михайла Борисовича та передача маєтку в с. Печихвости в 1507 році шляхтичу Василю Бокію, родоначальнику відомої у майбутньому шляхетської родини на Волині [15,61].

У цілому, якщо проаналізувати всі переглянуті джерела про подальше життя колишнього Великого князя Тверського на території Речі Посполитої, то крім кількох згадок в різноманітних публікаціях з минулих та нинішніх часів, вони нічого більш конкретного про нього не повідомляють [20]. Цілком вірогідними є відомості в окремих дослідженнях про його небажання з різних причин відігравати якусь вагому політичну роль після смерті в 1492 році свого родича короля Казимира. Можливою причиною могла бути відмова брати участь у триваючих в ті роки литовсько – московських війнах. Значну роль тут відіграла і дипломатична служба Московського князя Івана III, яка настирливо вимагала від Литви політичної ізоляції «зрадника – втікача» тверського князя Михайла. У договорі з Москвою на початку 1494 року великий князь Литовський Олександр обіцяв не випускати свого гостя зі своїх володінь, а в разі виїзду його не приймати назад [13,101]. Відсутність владної та фінансової значимості в умовах тодішньої Речі Посполитої, ймовірно, й призвели до поступової деградації особистості князя Михайла Борисовича і він, як вважається, в 1505 році у віці 52-х років помер [20]. Відомо, що князь не залишив після себе спадкоємця чоловічої статі, і на ньому цей княжий рід припинився. Окремі історичні джерела повідомляють, що, можливо, його єдина донька вийшла заміж за одного з представників князівського роду Радзивілів, але проживала в Несвіжі, що на території нинішньої Білорусі [13,44]. З цієї причини будь - які інші відомості про цю гілку роду князів Тверських на Волині історичні джерела не залишили.

Щодо ж знахідки на території біля села Озденіж Луцького району згадуваної вище монети пуло, карбованої саме в роки правління в Твері князя Михайла Борисовича, то цілком вірогідно, що він втік зі свого княжого міста із кількома дворянами з особистого оточення. Тому він міг когось з них залишити керуючим в згаданому вище маєтку Печихвости, а сам проживати у Вільно чи Кракові. Нащадки цього тверського дворянина могли ще довго зберігати дрібну бронзову монету, знайдену вже в наш час, як згадку про далеку батьківщину. Про це, вірогідно, свідчить отвір на ній з виразними слідами від багаторічного носіння, ймовірно, на шиї поряд з натільним хрестиком. Яке відношення мали нащадки або оточення тверського князя Михайла Борисовича до села Озденіж ще залишається нез'ясованим. Можливо, вони могли бувати або ж тимчасово володіти ним. У будь-якому випадку знахідка цієї монети біля села, що згадується в архівних матеріалах ще в 1453 році, цілком допускає таку вірогідність [2,233]. Щодо села Печихвости, то описані вище історичні факти однозначно вимагають перегляду нинішнього датування (1545 р.) як першої писемної згадки про цей населений пункт Волині. Адже, як зазначалося, в 1485 році воно вже існувало, за однією з версій маючи в назві множинну форму від прізвища Печихвіст. Відомою є також легенда про подію, пов'язану з нападом на село татар [2,244].

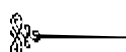
Насамкінець варто зазначити, що саме до таких, дещо дискусійних висновків призвела випадкова знахідка рідкісної для Волині середньовічної монети біля с. Озденіж. Дійсно, історія нашого краю вміщує ще багато своїх маловідомих сторінок, що мають досить проблемний або ж відверто полемічний зміст. Такими є й засвідчені історичними документами факти діяльності чи перебування в нашому краї політичних та релігійних дисидентів державної ваги, незалежно від того, який слід вони тут залишили. Таким був і останній великий князь Тверського князівства, який з політичних обставин залишив свою батьківщину і знайшов свій тимчасовий притулок на Волині. Адже, як зазначалося вище, волиняни в ті часи проявляли толерантність для різних втікачів від будь - якої тиранії. Водночас подальше вивчення поставлених у цьому матеріалі проблем однозначно приведуть уважного дослідника до знахідок нових «білих плям» в історії нашого краю.

1а – 1б. Монета пуло доби великого князя Тверського Михайла Борисовича (1461 – 1485 рр.), знайдена біля с. Озденіж Луцького району. Фото Г. Гулька, 2019 р.

2а – 2 б. Монета пуло доби великого князя Тверського Михайла Борисовича (1461 – 1485 рр.), знайдена біля с. Озденіж Луцького району. Мал. художника В. Мискевича, 2019 р.

Джерела та література:

1. Батюшков П. Волинь. Исторические судьбы юго-восточного края.-Санкт – Петербург: Общественная польза,1879. – С. 94.
2. Бондаренко Г., Кихтюк В.Исторична топоніміка Волинської області: назви населених пунктів. – Луцьк: Надстир'я, 2016. - С. 244.
3. Ворончук І. Населення Волині в XVI - першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники.-Київ: Видавництво ППВФ, 2012. – С.594.
4. Грушевський М. Ілюстрована Історія України. Київ – Львів, 1913. Репринт. відтвор.: Радуга, 1990. - 524 с.
5. Гулько Г. Микола Теодорович про Вербківський монастир св. Троїці та місце поховання князя Андрія Курбського. Минуле і сучасне Волині і Полісся. Ковель і Ковельчани в історії України та Волині. Матеріали ХХІХ Всеукраїнської наук.-істор. краєзн. конференції. – Ковель, 2008. С. 31.
6. Зварич В. Нумизматичний словник. - Львів: Видавництво Львівського університету, 1980. – С. 9.
7. Зимин А. Россия на рубеже XV –XVI столетий. – Москва: Мисль, 1982. – С. 62.
8. Киричук М. Волинь – земля українська. Т. 1. – Луцьк: Видавництво обласної друкарні, 2005.
9. Котляр М. Грошовий обіг на Україні доби феодалізму. Київ: Наукова думка, 1971. – 179 с.
10. Литвин В. Історія України. Підручник.- Київ: Наукова думка,2008.- С.244.
11. Охріменко Г., Скляренко Н., Калішук О., Ткач В., Романчук О. Олександр Цинкаловський та праісторія Волині.- Луцьк: Видавництво обласна друкарня, 2008. - С.186.
12. Пасюк І. Торгово – грошовий обіг на Волині (ХІ-ХІХст.). – Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2016. – 211 с.
13. Соловьев С. Сочинения. Кн. III. История России с древнейших времен. Т.5-6. М.: Мисль,1989. – 782 с
14. Спасский И. Русская монетная система. Историко - нумизматический очерк.- Москва: Учпедгиз.- 1957.- С.46.
15. Собчук В. Від коріння до крони. Дослідження з історії князівських і шляхетських родів Волині XV – першої половини XVI століть. Кременець: ММ. XIV, 2014. – С.51.
16. Фенглер Х., Гироу Г., Унгер В.Словарь Нумизмата.- М.,: Радио и связь, 1982.- С. 11.
17. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. Т.1 – Вінніпег: Т-во Волинь, 1984. – 600 с.
18. Щелоков А. Увлекательная нумизматика. Факты, легенды, открытия в мире легенд. М.: Эксмо, 2007. – 384 с.
19. Електронний ресурс: <http://uk.wikipedia.org>. (1648 р.) wiki (с.Галичани Горохівського р-н)
20. Електронний ресурс: <http://www//caravan.tver.ru/html/n594/artikle4php3>.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.20.07>

УДК 94(477.48) «1917–1918»

Oleksandr Demianiuk

Modern research works concerning the events of Ukrainian Central Council era in the territory of Volyn region

The article analyzes the scientific works of contemporary researchers of the period of the Ukrainian Revolution, in particular the period of the Ukrainian Central Council, where military-political and socio-economic events that took place in the territory of the Volyn region (huberniia) are examined. The main focus is on the analysis of studies that cover the periods of stay in the territory of the Volyn region of central state authorities, the struggle between different political forces for power in the territory of Volyn districts (povit) and counties (volost), the participation of local residents in the work of state structures in 1917-1918.

Key words: *Ukrainian revolution, Ukrainian Central Council, historiography, Volyn' region, Volyn's area, Volyn'.*

Дем'янюк О. Сучасні дослідження подій доби Української Центральної ради на території Волинської губернії

У статті аналізуються праці сучасних дослідників доби Української революції, зокрема доби Української Центральної ради, на сторінках яких розглядаються військово-політичні та соціально економічні події, що мали місце на території Волинської губернії. Головний акцент робиться на аналізі праць, в яких висвітлюються періоди перебування на території Волинського краю центральних державних органів влади, боротьба між різними політичними силами за владу у волинських повітах і волостях, участь волинян у роботі державницьких структур упродовж 1917–1918 рр. В період новітньої української незалежності зростає кількість, а головне якість узагальнюючих, історичних, краєзнавчих праць вітчизняних дослідників. Вони охоплюють різні елементи соціально-економічних і військово-політичних подій в українських губерніях, які відбувалися в період Української революції. Ці дослідження дозволяють визначити / уточнити роль окремого регіону в революційних подіях 1917–1921 рр. Адже й до сьогодні тривають жваві дискусії щодо становлення, розвитку та кризи республіканського ладу в 1917–1918 рр. При цьому

висловлюються різні, подекуди полярні, оцінки цієї доби кількома поколіннями українських дослідників. Серед узагальнюючих історіографічних праць про добу Української революції, зокрема Українську Центральну раду (УЦР) найпомітнішими стали розвідки В. Солдатенка, В. Капелюшного, О. Сухого, К. Кондратюка, Л. Радченко, в яких автори розглядають процес державотворення цього періоду в цілому. Щодо Волині, то тут варто згадати праці О. Власюка, В. Цятко, В. Дмитрука, І. Гуцалюк, О. Дем'янюка, А. Рацілевича та ін. Проведений аналіз опрацьованих праць дозволив вибудувати чітку хронологічну картину соціально-економічних та військово-політичних змін на території Волинської губернії, більшість праць новітньої доби підготовані в руслі сучасної української історіографічної науки з використанням розсекречених архівних матеріалів.

Ключові слова: Українська революція, Українська Центральна рада, історіографія, Волинська губернія, Волинський край, Волинь.

Formulation of scientific problem and its significance. During the period of the modern Ukrainian independence, the quantity, and, above all, the quality of generalizing, historical and local history works of domestic researchers increased. They cover the various elements of socio-economic, military-political events in the Ukrainian districts that took place during the Ukrainian Revolution. These studies make it possible to determine / clarify the role of a separate region in the revolutionary events of 1917-1921.

To this day, there are lively discussions about the formation, development and crisis of the republican system in 1917-1918. In this case, different, sometimes polar, assessments of this age by several generations of Ukrainian researchers are expressed.

Significantly revive the scientific researches of the era of the Ukrainian Revolution in recent years, which, in January 2016, were announced by the President of Ukraine as the “years of the Ukrainian Revolution of 1917-1921”. Given the last two years, it must be noted that domestic scientists, studying various aspects and problems of the Ukrainian Revolution, only fragmentarily, with regard to the specific degree of scientific interest and necessity, touched upon the events and processes that took place at Volyn during 1917-1918. Of course, such a state of scientific development of this problem cannot satisfy the cognitive interests of researchers of the regional and, in this case, of Volyn history. Therefore, there appeared the works of local ethnographers, who, in some cases, studied in detail the individual pages of the local (at the level of district, town, village) history of this period.

Analysis of researches on this problem. Among the generalizing historiographic works about the period of the Ukrainian Revolution, in particular the Ukrainian Central Rada (UCR), the most notable were the exploration of V. Soldatenko, V. Kapeliushnyi, O. Sukhyi, K. Kondratiuk, L. Radchenko, in which authors consider the process of nation-building during this period in whole, without a detailed analysis of the peculiarities of the development of Volyn region. As for Volyn, it is worth to mention the works of O. Vlasiuk, V. Tsiatko, V. Dmytruk, I. Gutsaliuk, O. Demianiuk, A. Ratsilevych and others.

Formulating the purpose and tasks of the article. Given the state of development of the problem of the Ukrainian Revolution (the time of UCC) in recent years, we will try to analyze those works available at our disposal, in which Volyn region is considered in the context of the events of the Ukrainian statebuilding of 1917-1918.

Presentation of the main material and reasoning of the study results. New, more qualitative stage in the study of state-building processes in Ukrainian territories in the first quarter of the XX century began with the proclamation of Ukraine’s independence in the 90’s of the twentieth century. The weakening of the Soviet ideological framework allowed researchers to impartially consider the most engaging aspects of that era and objectively approach the study of the era of national liberation struggle of 1917-1921. Publications of diaspora scholars’ works on the territory of the Ukrainian state, withdrawal of secrecy from a part of archival materials, and disclosure of previously unknown documents gave researchers the opportunity to express their vision of the events that took place 100 years ago as well as to formulate balanced, more objective conclusions.

In some cases, the latest publications touch upon the situation on the territory of Volyn region during the revolution. Fragmentation and small number of references to events at Volyn in the complex works from the period 1914-1921 do not diminish their weight, but only indicate future directions for further special research and refinement.

To the fundamental works of the time of the independent Ukrainian state (including the time of the Ukrainian Central Council), in which the problem of the Ukrainian revolution is considered comprehensively and integrally, with usage of new methods of historical research, we should include the

monographs of Volodymyr Soldatenko [1], Alexander Rubliov, Oleksandr Reient [2], Sergiy Kornovenko, Anatolii Morozov, Oleksandr Reient [3]. The authors of these works view the Ukrainian revolution as a consequence of the logical development of events that took place in the context of pan-European political circumstances. Considering the time of the Ukrainian Central Council, the researchers conclude that the immaturity of the Ukrainian democratic process, its variegated nature, became an obstacle to the construction of Ukrainian statehood at the initial stage of the Ukrainian Revolution, which, in turn, negatively affected the growth of the level of national consciousness of the population of most Ukrainian regions and the inability of the central government to take control of both the military-political and socio-economic situation in the regions.

Historiography of the modern age cannot be imagined without the works that appeared in the late 90's of the XX century. The most basic, in our opinion, belongs to Liudmila Radchenko [4], Volodymyr Soldatenko [5], Valerii Kapeliushnyi [6]. The authors, having analyzed the studies of domestic and foreign researchers, conducted their systematization, drew attention to the state of development of individual components of the period of the Ukrainian national liberation struggles of 1917-1921 and outlined directions that require additional study. Acquaintance with their scientific achievements has shown that study of the majority of regional aspects still requires special research. Thus, V. Kapeliushnyi noted that the course of state-building processes in the Ukrainian regions had both common features and distinctions, which became the consequence of the peculiarities of the development of a certain region.

The thorough scientific work "Modern national historiography of modern history of Ukraine (1914-2009)" belongs to Lviv scientists Kostiantyn Kondratiuk and Oleksii Sukhyi [7]. The authors drew attention to the contemporary assessment of the events and phenomena of the UCC era, the modern conceptual apparatus of this historical period and new approaches to the study of the problems of national liberation struggle of 1917-1921. As the researchers correctly point out, "during the years of Ukraine's independence, national historical science has made a huge step forward in studying the history of national-state construction during the years of the revolution" [7, 45].

The works of Viktor Savchenko allow to supplement the general picture of the struggle for Ukrainian statehood in 1917-1921 as well as to recreate its course in the regions. In his works, the author mentions Volyn as needed, based on the events that took place during the period of the UCC [8].

Significant developments in the estimations of the era of the Ukrainian Revolution are found by Volodymyr Sergiychuk. His works are devoted to national problems, including the revival of Ukrainianity in the years 1917-1920. [9] We find in the author information not only about the Volyn lands, but also about the territories adjacent to them. We find here the following text about Kholmshchyna: "The will of Kholmshchyna's people was unambiguously expressed at their congress in Kyiv in autumn 1917: "The people of Holm recognize themselves as Ukrainian people"[9, 100].

Separate information on the subject of our research can be drawn from the works of Olena Boiko. The researcher devoted her publications on the period of the Ukrainian Central Council to the political confrontation between the UCC and Bolsheviks at the end of 1917 [10].

Researches done by Vladyslav Verstiuk are related to general problems of the period of Ukrainian Revolution, including the time of the Ukrainian Central Council. However, the author's extensive research work allows us to deepen understanding of the decisive trends in military-political changes in the state as well as to clarify the emphasis of the UCC "Volyn" period [11].

In a peculiar manner, the events of the period of the Ukrainian revolution were represented by Kyiv's scholar Danylo Yanevskyi [12]. This approach of the researcher to the illumination of well-known facts and to the publication of little-known facts allows the attentive reader to look at the events of our old history in a different way. The author notes that "on January 30-31 (February 12-13) five people gathered at the" meeting "of the People's Commissariat of the UPR in Zhytomyr: V. Golubovych, O. Zhukovskyi, M. Porsh, G. Sydorenko and M. Tkachenko. Some of these figures, at that time, as far as known from published documents, were private individuals and none of the institutions of the so-called UPR did not approve them to ministerial positions" [12, 253].

The work of the Rivne authors Oleg Vlasiuk and Volodymyr Tsiatko "Volyn in the days of the Central Council (1917-1918)" [13] contains material that allows to reproduce in general terms the current events in the territory of the present-day Rivne region, which was part of Volyn region at that time.

Taking into account the above, the section on the presence of the Central Council and Government of the UPR at Volyn is important as well as the state-building work of state authorities in its territory.

Certain aspects of the identified research problem coincide with the research of Mykhailo Kovalchuk. He analyzed the events associated with the spread of the Ukrainian Revolution in the province, in particular, in the territory of Volyn region [14].

The report on the process of "ukrainization", which in the spring of 1917 gripped part of the troops of the Southwest Front, is provided by the authors of the popular work named "For the fight for freedom. Victory over defeats. Ukraine in the Wars and Revolutions of 1914-1921" (Andrii Rukkas, Mykhailo Kovalchuk, Artem Papakin, Viktor Lobodaiev). The authors point out that the process of "ukrainization" was not consistent, but became a mass movement on the territory of all the fronts that were in Ukrainian territories. As for Volyn region, for example, in Zhytomyr "the soldiers of the 4th reserve regiment declared themselves the 4th Ukrainian Reserve Regiment named after P. Sagaidachnyi" [15, 10].

Works of Yaroslav Tynchenko devoted to the first Ukrainian-Bolshevik war and to Ukrainian Armed Forces in March 1917 – November 1918 allow understanding the problems of military construction during the Ukrainian Revolution better. [16] Lviv scientist Professor Viktor Golubko drew research attention to the problems of military construction of the UCC period [17]. The pages of the paper raise the question of "ukrainianization" of military units of the Russian army, including those located at Volyn, creation of Ukrainian units and organization of military infrastructure, the letter allowing author to confirm the creation of a national army in the UNR. In his articles, professor Pavlo Tkachuk discussed the issue of military confrontation in the Western Ukrainian lands during the First World War, the activities of the Ukrainian People's Republic in the creation of their own Armed Forces and the formation of ground forces of the Armed Forces of Ukraine during the era of the national revolution [18].

The military component of the state-building processes that took place on the territory of Ukrainian regions in 1917-1918 is enlighten by the authors of the collective work "Fraternal" invasion. Russia's wars against Ukraine. XII-XXI centuries", namely: Viktor Brekhunenko, Volodymyr Kovalchuk, Mykhailo Kovalchuk, Viacheslav Kornienko [19]. Among the research problems are the ethnic composition of the Bolshevik Party on the right bank of Ukraine, the confrontation of military-revolutionary committees with Ukrainian military organizations operating in the area of responsibility of the Southwest Front Command, attempts to relocate Ukrainian troops from other fronts to Ukraine and conclusion of the Brest Peace Treaty.

Mentions about the preconditions, circumstances and the process of the formation of the Sirozhypanna's divisions in the territory of Kovel district of Volyn region at the end of winter of 1918 are contained in the work of Yevhen Pinak and Mykola Chmyr named "The Army of the Ukrainian Revolution of 1917-1921". It is referred there that "at the end of February – early March 1918, under Kovel a Ukrainian soldiers stationed in German camps began to form two divisions of a four-regimental structure" [20, 28].

An analysis of Pavlo Gai-Nyzhnyk's work allows us to go into more details of the UCC's internal policy and to familiarize himself with the issuing and financial policies of the Government of the UPR [21]. This is also important in the view of the fact that the legal basis for the introduction of the national monetary unit was laid on the territory of Volyn region.

Volyn's scholar Oleksandr Demianiuk in the monograph named "Volyn in the Ukrainian Revolution: the Day of the Ukrainian Central Council" [22] and in several articles comprehensively investigated the military-political and socio-economic aspects of the development of Volyn region during the time of the UCC, "Volyn period" in the history of Ukrainian state institutions, military-political confrontation of various political forces in the territory, establishment of national authorities in the counties and districts of the region, etc.

Volyn researcher Volodymyr Dmytruk created an essay on the history of the Sirozhypanna division of the UPR recreating its Volyn's path [23]. He, based on the analysis of rare documents and memoirs, managed to create a chronicle of the military unit, the formation of which directly involves the Volyn region. Zhytomyr scholar Mykola Kostrytsia researched the period of stay of the Ukrainian Central Council and the Government of the UPR in Zhytomyr and Korosten as well as their legislative activity [24].

In the historic ethnographic essay by Volodymyr Horn named "The Revival of the Ukrainian Orthodox Church at 1917-2006 Volyn", the cultural and religious palette of Ukrainian provinces, in particular Volyn, was recreated. Here we find the author's analysis of the results of the first and second Volyn Eparchial congresses of clergy and laity held in Zhytomyr in April-June 1917 as well as reports on the activities of the Brotherhood of St. Spas, etc. [25].

The achievements of the Lviv historical school of science, whose main areas of research are the problems of military construction of the era of the Ukrainian Revolution and the course of military confrontation, look rather powerful. Leontii Deshchynskyi in his articles raises questions of the state-building work of the UPR on the creation of the Armed Forces of the country, struggle of the UPR against the Bolshevik aggression, in particular in the Volyn region, and struggle of the Bolshevik and national ideologies among the soldiers of the South-Western Front [26].

Lviv scholar Roman Zinkevych set out his position on the problem of activating the Ukrainian military movement on the eve of the Bolshevik coup, political confrontation and armed struggle in the Army of the Southwest and the Romanian fronts after the Bolsheviks came to power, the process of "ukrainianization" of the army and the rear garrisons of the Southwest Front in March-November 1917 [27].

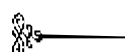
Valdemar Piasetskyi, Volyn's ethnographer, shows in his articles widespread research interests. He studied military-political situation in Lutsk during the war, the self-governmental elections in Lutsk in 1917, etc. [28]. Zhytomyr's Igor Vlasiuk studied the land issue at Volyn during the UCC work [29]. Another Zhytomyr's scholar Andrii Rakylevych researched the Ukrainian national movement in March-June 1917 [30].

The historiography of the problem is additionally fulfilled by the dissertations on Volyn-related topics, which were submitted during last years. For instance, the aforementioned includes works drafted by: Inna Hutsaliuk (Ukrainian national authorities at Volyn in 1917-1921), Oleksandr Demianiuk (the fate of Volyn in the military-political processes of the era of the Ukrainian Revolution), Iryna Kozynets (state-building processes at Volyn during the period of "Ukrainian State" Hetmanat) and Volodymyr Stetsiuk (activity of the regions of the right bank of Ukraine during the period of Ukrainian Revolution), etc. [31].

Conclusions and perspectives of further research. Therefore, with the advent of the latest researches on the problems of the Ukrainian Revolution (the era of UCC and UPR) and publications where the authors consider certain aspects of that era, it became possible to add comprehensiveness and objectivity to the study of the military-political components of the development process of Volyn region during the period of Ukrainian Central Council and Ukrainian People's Republic. Analysis of the considered works made it possible to construct a clear chronological picture of socio-economic, military-political changes in the territory of Volyn region. At the same time, most of the works of the modern age are prepared in the framework of modern Ukrainian historiographical science and with usage of declassified archival materials.

Sources and literature

1. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис : монографія / В. Ф. Солдатенко. – К. : Либідь, 1999. – 976 с.
2. Україна крізь віки : в 15 т. / О. С. Рубльов, О. П. Реєнт; ред. : В. А. Смолій. – К. : Альтернативи, 1999. – Т. 10. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. – 319 с.
3. Корновенко С. В. Українська революція : навч. посіб. / С. В. Корновенко, А. Г. Морозов, О. П. Реєнт. – Вінниця : Фоліант, 2004. – 432 с.
4. Радченко Л. О. Сучасна історіографія національно-демократичної революції в Україні 1917–1920 років / Л. О. Радченко. – Х. : Око, 1996. – 120 с.
5. Солдатенко В. Ф. Українська революція: концепція та історіографія / В. Ф. Солдатенко. – К. : Вид. центр «Просвіта», 1997. – 416 с.
6. Капелюшний В. Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.) : моногр. / В. Капелюшний. – К. : Олан, 2003. – 608 с.
7. Кондратюк К. К. Сучасна національна історіографія новітньої історії України (1914–2009 рр.) : навч. посіб. / К. К. Кондратюк, О. М. Сухий. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 262 с.
8. Савченко В. А. Дванадцять війн за Україну / В. А. Савченко. – Х. : Фолио, 2005. – 415 с.

9. Сергійчук В. І. Українська соборність. Відродження українства в 1917–1920 роках / В. І. Сергійчук. – К. : Українська Видавнича Спілка, 1999. – 416 с.
10. Бойко О. Д. Політичне протистояння Української Центральної Ради і більшовиків (жовтень-грудень 1917 р.) / О. Д. Бойко // Український історичний журнал. – 2003. – № 4. – С. 11–21; Бойко О. Д. Проблема визначення кордонів України в період Центральної Ради (1917–1918 рр.) / О. Д. Бойко // Український історичний журнал. – 2008. – № 1. – С. 31–46.
11. Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада : навч. посіб. / В. Ф. Верстюк. – К. : Заповіт, 1997. – 344 с.; Верстюк В. Ф. Українська революція: доба Центральної Ради / В. Ф. Верстюк // Український історичний журнал. – 1995. – № 2. – С. 65–78; № 5. – С. 79–88; № 6. – С. 66–78.
12. Яневський Д. Б. Проект «Україна», або Таємниця Михайла Грушевського / Д. Б. Яневський. – Х. : Фоліо, 2010. – 315 с.
13. Власюк О. В. Волинь в добу Центральної ради (1917–1918) / О. В. Власюк, В. М. Цятко. – Рівне : Волинські обереги, 2009. – 96 с
14. Ковальчук М. А. Лютнева революція 1917 р. в українській провінції / М. А. Ковальчук // Український історичний журнал. – 2007. – № 4. – С. 91–102.
15. На бій за волю. Перемога через поразки. Україна у війнах і революціях 1914–1921 років / автор. кол. А. Руккас, М. Ковальчук, А. Папакін, В. Лободаєв. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2016. – 352 с.
16. Тинченко Я. Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 – березень 1918) [Електронний ресурс] / Я. Тинченко. – Режим доступу: <http://vijsko.milua.org/Tinchenko-IUBV.htm>; Тинченко Я. Українські збройні сили березень 1917 р. – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії) / Я. Тинченко. – К. : Темпора, 2009. – 480 с.
17. Голубко В. Армія Української Народної Республіки. 1917–1918. Утворення та боротьба за державу / В. Голубко. – Львів : Кальварія, 1997. – 288 с.
18. Ткачук П. П. Діяльність Української Народної Республіки зі створення власних Збройних Сил (грудень 1917 – квітень 1918 рр.) / П. П. Ткачук // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 634. Держава та армія. – С. 56–62.
19. Брехуненко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України. XII–XXI ст.» / В. Брехуненко, В. Ковальчук, М. Ковальчук, В. Корнієнко; за заг. ред. В. Брехуненка. – К., 2016. – 248 с.
20. Пінак Є. Військо Української революції 1917–1921 років / Євген Пінак, Микола Чмир ; під заг. ред. К. Галушка. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2017. – 432 с.
21. Гай-Нижник П. Запровадження гривні в УНР і емісійна політика уряду у 1918 р. / П. Гай-Нижник // Київська старовина. – 2007. – № 2. – С. 109–129.
22. Дем'янюк О. Волинь в Українській революції: доба Української Центральної ради : монографія / О. Дем'янюк. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2018. – 232 с.
23. Дмитрук В. Г. Вони боролися за волю України (Нарис історії Сірожупанної дивізії) : монографія / В. Г. Дмитрук. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2004. – 286 с.
24. Костриця М. Законодавча діяльність Михайла Грушевського на чолі Центральної Ради в Житомирі та Коростені (кінець січня – початок березня 1918 року) / М. Костриця // III Міжнарод. наук. конгрес укр. істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу» : доп. та повідомл. : в 3 т. – Луцьк : РВВ «Вежа», 2007. – Т. 2. – С. 121–126; Костриця М. Центральна Рада в Житомирі / М. Костриця // Місто. – 2004. – 15 січня.
25. Рожко В. Відродження Української Православної Церкви на Волині 1917–2006 рр. / Володимир Рожко. – Луцьк : Волинська книга, 2007. – 348 с.
26. Дещинський Л. Є. Державотворча робота Української Народної Республіки по створенню Збройних Сил: історія і сучасність / Л. Є. Дещинський // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2000. – № 408. Держава та армія. – С. 2–11; Дещинський Л. Є. Із історії боротьби УНР проти більшовицької агресії (грудень 1917 – січень 1918 рр.): уроки і сучасність / Л. Є. Дещинський // Вісник державного університету «Львівська політехніка». – 1999. – № 377. Держава та армія. – С. 3–10.
27. Зінкевич Р. Д. Активізація українського військового руху напередодні більшовицького перевороту (вересень – жовтень 1917 р.) / Р. Д. Зінкевич // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 612. Держава та армія. – С. 48–53; Зінкевич Р. Д. Політична конфронтація та збройна боротьба в арміях Південно-Західного та Румунського фронтів після приходу більшовиків до влади (кінець 1917 – початок 1919 рр.) / Р. Д. Зінкевич // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 634. Держава та армія. – С. 36–42; Зінкевич Р. Д. Процес українзації армії та тилкових гарнізонів Південно-Західного та Румунського фронтів у березні-листопаді 1917 р. / Р. Д. Зінкевич // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2007. – № 584. Держава та армія. – С. 64–70.

28. Пясецький В. Вибори в Луцьке самоврядування: рік 1917-й / В. Пясецький // Волинські губернські відомості. – 2006. – 11 травня.
29. Власюк І. Земельне питання на Волині (лютий 1917 – квітень 1918 рр.) / І. Власюк // Волинські історичні студії. – 2009. – Т. 3. – С. 65–73.
30. Рацілевич А. Організаційне оформлення українського національного руху на Волині (березень – червень 1917 р.) / А. Рацілевич // Волинські історичні студії. – 2010. – Т. 4. – С. 20–29.
31. Гуцалюк І.О. Українські національні органи влади на Волині : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / І. О. Гуцалюк. – К., 2013. – 18 с.; Дем'янюк О.Й. Волинь у військово-політичних процесах Української революції 1917–1921 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. Й. Дем'янюк. – Львів, 2013. – 32 с.; Козинець І. Ю. Державотворчі процеси на Волині в добу Гетьманату П. Скоропадського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / І. Ю. Козинець. – Луцьк, 2009. – 20 с.; Стецюк В. Б. Земства Правобережної України в період Української національно-демократичної революції 1917–1920 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / В. Б. Стецюк. – Чернівці, 2009. – 20 с.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.20.08>

УДК 94(477.82) +(82-94 «1941»)

Сергій Власюк

Спогади ветеранів або знову до дискусії «Хто розпочав Другу світову»

Ця публікація стосується початку Другої світової і Великої Вітчизняної війни. Тривалий час в історичній літературі (передусім в СРСР), аналізуючи події Другої світової війни, зосереджували увагу виключно на постаті підступного й кривавого агресора Адольфа Гітлера, який прагнув володіти світом і поклав на вітар цього палкого бажання мільйони жертв. Він, він і тільки він винен у роздмухуванні світової пожежі. Проте чи тільки на Гітлері лежить уся відповідальність за знищення мільйонів людей? Якою напередодні війни була позиція світової спільноти, лідерів інших країн, і що реально було зроблено для того, щоб зупинити злочинця-диктатора, назавжди перекреслити його манакальні плани? Проаналізуємо це питання.

Перед війною українські землі були поділені між кількома державами: СРСР, Польщею, Румунією, Чехословаччиною. Країни мали різний суспільно-політичний устрій. Втім, кожна з них намагалася вести свою політичну гру, спрямовану на те, щоб, як мінімум, не втратити тих державних кордонів, які вже є, а за сприятливих обставин іще й збільшити свої території за рахунок приєднання нових земель. Усе це не додавало стабільності міждержавним відносинам, збільшувало напругу в Європі. "Українське питання" було проблемою не лише українського народу, а й одним із ключових у міжнародній політиці. А разом із тим і активним інструментом міжнародного шантажу й відверто провокаційних торгів. Ініціатором такого торгу на дипломатичному ринку стала Німеччина, яка планувала вирішити одразу декілька важливих завдань, реалізувати свої завойовницькі плани

Задаються військові частини, які були на Горохівщині, зокрема 124 стрілецька дивізія. Автор зібрав спогади окремих бійців і командирів, місцевого населення. Він висуває дискусійне питання про 22 червня 1941 р., яке стало початком нападу гітлерівців на СРСР, а також про готовність СРСР самому почати наступ.

Ключові слова: війна, Горохівщина, 1941 р., спогади.

Sergey Vlasyuk. Memories of veterans or back to the Who Started the Second World debate.

This publication concerns the beginning of the Second World War and the Great Patriotic War. For a long time in historical literature (especially in the USSR), analyzing the events of World War II, focused exclusively on the figure of the insidious and bloody aggressor Adolf Hitler, who sought to rule the world and put millions of victims on the altar of this ardent desire. He, he and he alone is to blame for fanning the world's fire. But is Hitler solely responsible for killing millions of people? On the eve of the war, what was the position of the world community, the leaders of other countries, and what was really done to stop the criminal dictator, to cancel his manic plans forever? Let's analyze this question. Before the war, Ukrainian lands were divided between several states: the USSR, Poland, Romania, and Czechoslovakia. Countries had different socio-political system. However, each of them tried to conduct its own political game, aimed at at least not to lose the state borders that already exist, and under favorable circumstances to increase their territories by joining new lands. All this did not add stability to interstate relations, increased tensions in Europe. The "Ukrainian question" was a problem not only of the Ukrainian people, but also one of the key ones in international politics. At the same time, it is an active tool of international blackmail and openly provocative bidding. The initiator of such a bargain in the diplomatic market was Germany, which planned to solve several important tasks at once, to implement its conquest plans. The military units that were in the Gorokhiv region, in particular the 124th Rifle Division, are mentioned. The author collected the memories of individual soldiers and commanders, the local population. He raises a debatable question about June 22, 1941, which was the beginning of the Nazi attack on the USSR, as well as about the readiness of the USSR to launch an offensive itself.

Key words: war, Gorokhiv region, 1941, memoirs.

«Тоді, у сорок першому», - приблизно такі слова ставлять у заголовок своїх спогадів учасники тієї, вже на жаль, не минулої війни.

Тоді, у сорок першому, в кінці квітня місяця, у невеличких волинських селах Підбереззя, Стрільче, Печихвости, ближче до західного кордону, розквартирувалися частини та підрозділи 124 стрілецької дивізії. У Бранах – 469 легко-артилерійський полк. Штаб, полкова школа та спецпідрозділи 622 стрілецького полку – у Павлівці. Батальйони розмістилися у Переславичах та Риковичах. У селі Тартаків 781 стрілецький полк та його окремий підрозділ у Переспі. 341 гаубичний артилерійський полк у Перавятичах.

Штаб дивізії та окремі спецпідрозділи у мальовничому парку містечка Горохів.

Офіцери на приватних квартирах, особовий склад займається по плану бойової і політичної підготовки.

Про завдання дивізії на новому місці дислокації, досить чітко і лаконічно висловлюється у своїх спогадах колишній військовослужбовець 124 дивізії, учасник бойових дій, Хоревський Василь Пилипович: *“Наша дивізія отримала завдання, разом з 87 стрілецькою дивізією, на випадок війни, прикрити кордон на ділянці Устилуг – Сокаль, дати можливість головним силам 5-ї армії прийняти бойовий порядок і підготуватися до бою. 124 стрілецька дивізія займала смугу оборони від Літовеж до Сокаля. Частини і підрозділи дивізії мали свої ділянки оборони, котрі були намічені на західних схилах Волинської височин, вздовж річки Західний Буг”*.

Рядовий солдат, навідник в батареї 76 мм гармат, 622 стрілецького полку, 124 стрілецької дивізії Василь Хоревський проходив військову службу і звичайно не був посвячений у тонкощі бойових завдань свого полку, а тим більше дивізії. Свої спогади він пише уже більше як через сорок років після цих подій, у часи існування на наших землях так званого «розвинутого соціалізму», коли наука історія була інструментом в руках комуністичних ідеологів. Виходячи з цього, Василь Пилипович чудово розумів, що можна а, що не можна писати у своїх, навіть рукописних, спогадах.

А спогади ці є особливо цінними з двох причин: по- перше це історичне джерело з історії рідного краю, фактичний матеріал для використання на уроках історії в школі. Карти, фотографії, навіть без аналітичної підготовки вже є дидактичним матеріалом. По- друге, піддавши цей матеріал критичному аналізу, виникає ряд запитань і напрошуються відповіді, що стосуються початкового періоду війни.

Сьогодні ряд істориків висувають версію про підготовку Радянським Союзом військового удару проти Німеччини, називається навіть конкретна дата. За цією версією Гітлер просто випередив Сталіна 22 червня, його напад був превентивним, викликаний масовим скупченням радянських військ на кордоні між Радянським Союзом і Німеччиною. Прямих доказів цій версії фактично немає, хоча провівши нескладний аналіз спогадів учасників війни, як рядових, а особливо тих, хто займав високі пости, ми приходимо до думки, що подібна ідея має право на існування.

Розширений варіант цієї версії подає нам колишній радянський розвідник, а нині житель Великої Британії Віктор Суворов (Резун). Саме на основі відкритих публікацій, виступів, спогадів та конкретної діяльності відомих радянських військових та державних діячів він вибудовує свою ідею.

Чи можна відслідкувати цю версію у спогадах рядових простих солдат?

Спробуємо.

Здавалося б, нічого крамольного ми не зустріли у перших рядках спогадів Василя Хоревського. Але...

Ми читаємо : *“на випадок війни...”* Зрозуміло, війна розпочалася через декілька тижнів, і от дивізія виявилася на своєму місці якраз вчасно, якраз на той випадок, для якого вона і готувалася. Але не все так просто. 124 дивізія з'явилася на Волині, і про це відкрито пише ветеран, в кінці квітня 41-го. Виникає запитання: на випадок якої війни у горохівських та іваничівських селах розквартирувалася 124-та? До якого бою вона давала можливість підготуватися головним силам 5-тої армії **в кінці квітня тисяча дев'ятсот сорок першого року**. Ми передбачаємо відповідь опонентів, мовляв, оборонної війни, і це можна зрозуміти зі слів самого Василя Пилиповича, адже він пише: «...дивізія мала смугу оборони...», «...частини і підрозділи... мали свої ділянки оборони». Передбачивши німецький напад, наші командири готували лінії оборони. Ось так, або приблизно до цього можна відповісти на претензію до 124 дивізії, щодо її призначення у квітні 1941 року на волинських землях.

До речі про командирів. Розпочнемо із самого високого. Загальновідомий факт: Сталін у напад Німеччини на Радянський Союз не вірив. Правда це чи ні, нам уже не дано дізнатися, це вождь забрав із собою у могилу. Але і не це важливо, важливо те, що це офіційна думка радянської історіографії. Одержуємо парадокс: у напад не вірив – до кордону стягуються цілі дивізії – солдати розуміють, що для оборони. Замкнуте коло легко розірвати, і нам в цьому допоможе той-же рядовий Хоревський Василь Пилипович, навідник в батареї 76 мм гармат.

Вам слово, Василь Пилипович: *“Всі командири частин і підрозділів знали свої ділянки оборони”*. І тут зразу ж: *“Ніяких оборонних робіт, як- то риття окопів і траншей для стрілецьких підрозділів, чи окопів для вогневих позицій не велося. Це було заборонено”*.

Повторимо, спогади ветерана чіткі і лаконічні, що займають невеликий формат. Це означає, що у них автор засвідчив саме основне, те, що запам’яталось йому на десятиліття. І серед цього основного: *“всі командири мали свої ділянки оборони”, “ніяких оборонних робіт не велося. Це було заборонено”*. Знову протиріччя, знову виникає запитання, чому знаючи свої ділянки оборони, командири підрозділів не ведуть ніяких оборонних робіт? Більше цього, чому це **заборонено?**

Ми не знаємо чи помітив це протиріччя у своїх спогадах шановний Василь Пилипович. Напевно все таки ні. Ні, з цієї причини, що не міг він собі уявити, що ми спробуємо проаналізувати його слова з вищевикладеної точки зору. Солдат пригадав те, що бачив, те що знав, і не його вина в тому, що тоталітарний сталінський режим готував визвольний похід у Європу. Початком цього походу були події так-званого «передвоєнного» періоду війни для Радянського Союзу - 1939, 1940 роки. До речі активну роль в цьому «передвоєнному» періоді брала участь і 124 стрілецька дивізія.

Слово ще одному учаснику війни, рядовому музичного взводу 781 стрілецького полку, 124 дивізії Рахману Соломону Ароновичу: *“Наша дивізія брала участь у визволенні Західної України і в приєднанні цих земель до УРСР, а в червні 40-го нашу дивізію терміново повантажили в ешелони і відправили в Івано-Франківську область УРСР... Тут ми зайняли позиції і чекали початку наступу.”* Ці слова не потребують коментаря. Навіть офіційна історія, ще у 80-х роках дала оцінку пакту Молотова-Ріббентропа, який і був практично втілений у 1939/40 роках. Так от, річ у тому, що і перед входом у Західну Україну (читайт – Східну Польщу), Буковину і Бессарабію, червоноармійці також ніяких оборонних робіт не проводили. Акції були чисто наступальні і загарбницькі.

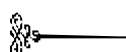
Доля розпорядилася так, що з точки зору історичної перспективи, пакт Молотова- Ріббентропа і події, що прослідували за ним, зіграли для незалежної України позитивну роль: переважна більшість українських етнічних територій було об’єднано в межах однієї адміністративно- територіальної одиниці у складі СРСР, що стала правонаступницею України. Проте це ніяк не виправдовує загарбницький апетит сталінського тоталітаризму. Для акцій 1939-40 років існує красиве пояснення: «захист українського населення; подання руки дружби» і т.п. В подібних висловлюваннях є немала доля правди. Багатостраждальний український народ повірив радянській владі, чекав від неї і захисту, і дружби. Проте, у що перетворився цей захист загальновідомо: мільйони репресованих, знищених, на десятки років в українського селянина відбито почуття власності. Плоди цієї дружби ми пожинаємо до сьогодні.

Ці аналогії дають можливість вважати, що запланований загарбницький похід можна було б завуалювати як визвольний. Європа стогнала під гітлерівським чоботом. Фактично для кожної держави Радянський Союз міг стати визволителем вже у 1941 році. Цей шанс не міг не використати Сталін.

Ось чому у квітні 1941 року у Горохові з’являється штаб 124 дивізії, а в найближчих горохівських, іваничівських та сокальських лісах полки та батальйони. Ось чому вони не ведуть ніяких оборонних робіт, більше того, це навіть заборонено. Ось чому, ще у квітні місяці кожен солдат вже знає: готуємося до війни, війни яка розпочнеться з наказу Самого. От тільки наказ цей так і не був реалізований. 22 червня Гітлер випередив Сталіна. Чи не так ???

Джерела та література

1. Власюк С. Бойовий шлях 124 стрілецької дивізії у перші дні Великої Вітчизняної війни на території Горохівського району // Минуле та сучасне Волині та Полісся. Сторінки воєнної історії краю. Матеріали ХХХ Всеукраїнської науково-практичної історико-краєзнавчої конференції, 24-25 березня 2009 р. – Луцьк. 2009. – С. 277 – 282.
2. Суворов В. Ледокол / Суворов В. – Москва : АСТ, 2002. – 378 с.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.20.09>

УДК 93/94 323 : 327

Андрій Бондарчук**«Стокгольмський синдром», як кінцева мета тоталітарного режиму:
від витоків до сучасності***ІСТОРИЧНІ КОРЕНІ СИНДРОМУ * ГАРЯЧІ ТА ГОЛОДОМОРНІ ВІЙНИ, РЕПРЕСІЇ, ЯК ЗАСІБ ЗМІНИ ПСИХОЛОГІЇ МАС * ВІЙНА ВЛАДИ: ВОРОГИ І ОДНОДУМЦІ * ЧИ МИРНІ «МИРНІ» НАРОДИ? * ГАМІВНА СОРОЧКА ДЛЯ БУЙНИХ * ЧИ МОЖНА ПРОТВЕРЗИТИ СУСПІЛЬСТВО? * ІСТОРИЧНА МІСЯ УКРАЇНИ.*

Стаття розповідає про тоталітаризм, про прагнення влади тримати людей у покорі, про голодомори, страх і тортури в СРСР. Автор показує складне життя в Україні і підкреслює, що вона займала важливе місце в імперії, якою був Радянський Союз, де були гарячі і голодоморні війни. Для позначення феномену покори у суспільстві Д. Грегем використовує іншу назву – «соціальний стокгольмський синдром». Дослідниця пропонує застосовувати це поняття в широкому розумінні, тобто маючи на увазі травматичну психологічну залежність не лише заручників, а й інших соціальних груп. На сайтах і блогах часто можна зустріти спроби зрозуміти психологічне підґрунтя пострадянського суспільства (найчастіше йдеться про деформації української національної ідентичності, втрату історичної пам'яті, соціальну пасивність, неповноцінну еліту тощо), де для пояснення світоглядних змін радянських людей вживають термін «стокгольмський синдром». До порівняння Голодомору і Голокосту вдається й історик Людмила Гриневич, однак в іншому аспекті. Аналіз наслідків Голокосту свідчить про те, що багато людей, які стали свідками і жертвами тортур, всупереч усьому зуміли виховати в собі нове прагнення до життя та розвинути ділову і суспільну активність. Ознаками «соціального стокгольмського синдрому» можна вважати наявність симптомів посттравматичного стресового розладу в постраждалих від Голодомору та окремі симптоми історичної травми у їхніх нащадків, потужний емоційний зв'язок із агресором, домінування радянської культурної парадигми над національною, брак самосвідомості, відмова від національної складової у світогляді постраждалих від геноциду, страх звільнення (бажання повернутися в СРСР), страх помсти, агресія проти нащадків «багатіїв», які розвалили Радянський Союз, очікування повернення «керівної ролі» Комуністичної партії та відродження радянської держави, раціоналізація та викривлення сприйняття епізодів насильства та «доброти» агресора («турботливий Сталін») як у безпосередніх учасників подій, так і в їхніх нащадків, які через своїх рідних засвоїли змінену пам'ять про минуле. Втім, Стокгольмський синдром діяв в головах колишніх рабів і його наслідки ще й зараз впливають на людей пострадянського простору.

Ключові слова: «Стокгольмський синдром», голодомори в Україні, рабська психологія.

Andrey Bondarchuk. «Stockholm Syndrome» as the ultimate goal of a totalitarian regime: from origins to modern times.

The article talks about totalitarianism, the desire of the authorities to keep people in subjection, the famines, fear and torture in the USSR. The author shows the difficult life in Ukraine and emphasizes that it occupied an important place in the empire, which was the Soviet Union, where there were hot and famine wars. To denote the phenomenon of obedience in society, D. Graham uses another name - "social Stockholm syndrome". The researcher proposes to apply this concept in a broad sense, ie bearing in mind the traumatic psychological dependence not only of hostages but also of other social groups. Attempts to understand the psychological basis of post-Soviet society (most often deformations of Ukrainian national identity, loss of historical memory, social passivity, inferior elite, etc.) are often found on websites and blogs, where the term "Stockholm syndrome" is used to explain Soviet worldviews. Historian Lyudmila Hrynevych also compares the Holodomor and the Holocaust, but in a different aspect. Analysis of the consequences of the Holocaust shows that many people who witnessed and suffered torture, in spite of everything, managed to cultivate a new desire to live and develop business and social activity. Signs of "social Stockholm syndrome" include symptoms of post-traumatic stress disorder in Holodomor victims and some symptoms of historical trauma in their descendants, a strong emotional connection with the aggressor, the dominance of the Soviet cultural paradigm over the national, lack of self-consciousness, rejection of self-consciousness victims of genocide, fear of liberation (desire to return to the USSR), fear of revenge, aggression against the descendants of the "rich" who destroyed the Soviet Union, expectations of the return of the "leading role" of the Communist Party and the revival of the Soviet state, rationalization and distortion of "episodes" of violence aggressor ("caring Stalin") both in the direct participants of events, and in their descendants who through the relatives have mastered the changed memory of the past. .

Key words: Stockholm Syndrome, Holodomors in Ukraine, slave psychology

Світ, як відомо, зітканий з протилежностей. Ця закономірність зберігається і в моральному вимірі людської спільноти. Однак тут антиподи обмежується двома поняттями: добро і зло. Концептуально вони зводяться до релігійного: Бог і диявол. Добро при незначній перевазі утримує світ, наше життя. Зло постійно і наполегливо намагається її зруйнувати, зайняти монопольне місце в окремих регіонах, країнах, плекаючи значно масштабніші плани.

Зрозуміло, причиною порушення рівності між людьми, дарованої Всевишнім у дику сиву давнину, була боротьба за виживання. Успіх визначали сила, хитрість, кількісна перевага, засоби боротьби, безжальність. Однак, людина, як найбільш незахищена природними засобами нападу істота і оборони (ікла, кігті, отрута), бачила: зграя слабших з сміливим і кмітливим від інших вожаком, добре організована, долає значно сильнішого, але самотнього. Це й стало мотивацією для гуртування племен. Вони швидко втямили, що сила дає змогу жити краще не за рахунок виснажливої праці, небезпечного полювання на звіра, а завдяки перемозі над такими ж, але слабшими. Це були зародки рабовласницьких держав, згодом імперій. Це і був початок «стокгольмського синдрому» з усіма наслідками статусу переможців, переможених, статусу рабовласника і раба. То вже не була боротьба за виживання, а за панування сильнішого і, як не парадоксально, вже після перемоги меншості над більшістю. Переможець, маючи владу і каральний апарат, всіма засобами ламав психологію більшості, аби сформувати у неї стан покірності і тим увіковічнити діючу владу насильства. Це було складним завданням, бо не всіх людей ламає страх і тортури. То ж більшість вибухала кривавими протестними акціями. Іноді вони були навіть переможними, особливо, коли повставали колишні держави, теж рабовласницькі за своїм змістом. Адже від часу виникнення людства такий державницький устрій (а звідси й морально-психологічний стан) був закономірним. Та переможці, навіть, знов здобувши державу, повертались у ... рабство, але до власних рабовласників. Адже ні раби, ні їхні лідери не знали іншої структури і якості управління, не знали що робити із таким станом як свобода. Зрозуміло, протестні вибухи невдоволених рабством, кріпосництвом, панщиною, національним, релігійним насильництвом придушувались з нечуваною жорстокістю. Та все ж ці події не проходили для суспільства безслідно, бо розхитували споруду насильства, були паростками демократії, цивілізації. Зрештою, навіть окремі владоможці почали розуміти, що така система гальмує розвиток держави, обмежує можливості до збагачення.

Хрестоматійною ілюстрацією цієї ситуації може бути один характерний приклад. На о. Барбадос тисячами рабів правив жорстокий плантатор Гленель. І ось королева Англії Вікторія видає указ про скасування рабства. Законослухняний рабовласник оголошує документ і відпускає рабів. Свобода! Ейфорія! Минуло небагато часу. У щасливців закінчилися істивні презенти, якими обдарував їх плантатор, і вільні люди прийшли до нього проситися у ... рабство. Гленель відмовив, адже це порушення указу! Тоді вчорашні раби вбили його, сім'ю, спалили маєток.

Цілком алогічна, дикунська реакція вже вільних людей. Однак це була логіка раба. Він звик до свого стану: щодень є миска баланди, нари, щоб переспати, дах над головою, не треба думати як прожити завтрашній день. Приниження, насильство, навіть кара для нього – звичні. А от що робити з тою свободою, – він не знав.

Ситуативно і подійово це нагадує колишній СРСР. Не знав що робити з свободою і багатівний російський раб, на якого неочікувано впала свобода в 1991 році. Можливо, він би вчинив із своїм «Гленелем» так само, як і раби Барбадосу. Та він виявився не таким, бо був з ними односторонцем. Тим більш, що керувати рабами, бути над ними правителем і бути рабом – речі діаметральні. І у «Барбадоса» з'явилося «друге дихання».

Однак дуже принциповою є відмінність як між двома «Гленелями», так і між їхніми рабами. Жорстокість щодо реального Гленеля вільні люди проявили за те, що він позбавив їх рабства. «Гленель» московських рабів скерував їх ненависть проти тих, хто заважає їм бути його рабом, а рабам – нагородив правом відчувати себе повелителем тих, які давно забули що таке рабство і його наслідки, живуть у вільному, цивілізованому світі. Бо це ворог сучасного «Гленеля» і його рабів. Обоє тяжко хворі на імперську хворобу, шовінізм, обидва носії рабства хочуть бачити себе повелителями інших народів, звести їх до стану «стокгольмського синдрому».

Широкому читацькому загалу цей термін маловідомий. Його ввів у вжиток лише на початку минулого століття криміналіст Нільс Бейрут, аналізуючи ситуацію із захопленням заручників у Стокгольмі. В його основу лягла концепція Анни Фрейд під назвою «Ідентифікація з агресором»: «Спочатку від дій агресора жертва відчуває сильне емоційне потрясіння, страх, неприязнь, апатію, а з часом... проймається симпатією до кривдника, виправдовує його дії, допомагає йому... Проявляється у 27 процентах жертв...» Щодо процентного виміру, то автор цієї статті вважає його дуже заниженим, що було видно з стану суспільства більшовицької, а нині – путінської Московії.

Як автор терміну, так і концепції, виходили з поведінки невеликої кількості підневільних заручників в руках кількох бандитів. Однак вона, як підтверджує історія, характерна і для великих мас людей. Вікіпедія визначає цей синдром як «психологічний несвідомий захисний стан, що характеризується прив'язаністю жертви до кривдника...», яка є наслідком насильства, катувань, загрози смерті. В результаті жертви починають співчувати своїм мучителям, виправдовують їх дії, навіть ототожнюють себе з ними, переймають їх ідеї, у бажанні вислужитись іноді перевершують своїх кривдників. На теренах СРСР цей термін першим ввів у вжиток російський вчений Пітірім Сорокін для пояснення поведінки жертв голодомору 1921-1923 років. Вона абсолютно тотожна з поведінкою жертв наступних голодоморних війн влади проти народу, жертв репресій, інших злочинів. Його масовість особливо була помітна у 1932-1933, 1946-1947 роках. Адже катування голодом, усвідомлення неминучої смерті, а особливо своїх дітей, є чи не найтяжчою формою тортур. «Стокгольмський синдром», отже, – антипод понять: воля, свобода, особисте «я».

Вживаючи слово «голодомор» (автор вважає, що його точніше і правильніше називати «голодоморна війна»), ми одразу сприймаємо його зміст як відсутність чи гостра нестача органічної їжі, уявляємо її наслідки для здоров'я, фізичний стан жертви. Однак людина – не лише тіло, а й дух, який ним керує, і лише єдність їх – це людина з її вчинками, поведінкою. До стану свідомості цифрової аналітики не застосуєш, зорозво не оціниш. Відсутність фізичної їжі призводить до біологічної, фізичної смерті, а в тих, хто вижив – кардинальної зміни психології, нерідко опускає людину с до тваринного чи й нижчого стану (канібалізм, трупоїдство). Неможливо уявити глибину руйнації свідомості матері, яка вбиває свою дитину, аби вижити самій, чи решті дітей. Таких випадків було немало.

Страх померти голодною смертю був таким сильним і глибоким, що залишав слід у генах людини, якій пощастило вижити, навіть у наступних поколіннях. Тому жертви мовчали про злочин, інші – вірно служили своїм мучителям, а то й допомагали їм. В СРСР довго діяла «змова мовчання» про страшні 1932-1933 роки. Навіть з плином часу, після проголошення незалежності автор зустрічав людей, які навідріз відмовлялися від свідчень про цю трагедію, особисто добре знав авторитетного в партійних колах секретаря парткому передового колгоспу та полковника КДБ. Обоє з Полтавщини. Обом пощастило вижити у страшному голодоморному пеклі тридцятих, у обох у ньому згоріли батьки, сестри, брати. Однак обоє вірно служили їх вбивцям. Виправдовувати їх чи засуджувати? Звичайно, вони могли жити як і мільйони рядових. Це теж форма самозахисту. Та вони обрали інше. Бо тому, хто не гавкає, господар кістки не кидає. Мати її чи ні – це вже справа особиста. «Той, хто вижив після терору, буде покірний. Такий терор був замаскований під хлібозаготівлі», – стверджує авторитетний історик, дослідник голодоморних війн, професор Станіслав Кульчицький. А таких були мільйони. Той же вчений зауважує, що й потужне повстання Н. Махно потерпіло поразку, бо перед загрозою голоду активність його учасників зійшла майже на нуль. Окрилені успіхом, більшовики після першої голодоморної війни влаштували другу, з небувалою кількістю жертв, потім третю, вже повоєнну.

Дивно, але механізмом голодоморних війн більшовиків дуже нагадує ситуацію, описану в «Старому Завіті». Такий собі Йосип (!), наближений до фараона (Ленін) опинився в потрібний час і в потрібному місці. Чоловік «розумний і мудрий» в результаті своїх дій став фактичним повелителем Єгипту. Він брав у селян 20 процентів урожаю як подать («Весь хліб державі!»). І ось прийшов голод. Йосип став «рятувати» народ... його ж хлібом, з величезною вигодою. Люди із сльозами на очах дякували своєму «рятувникові». Але тепер вони стали повністю залежними від нього. Мабуть, це перший опис «стокгольмського синдрому», що виглядає як благодійництво.

Три тілесних голодомори за 25 років (прецедент у світовій історії!), звичайно ж, не були наслідком випадковості чи стихії. Це складові давнього маніакального плану нищення України, як національної держави, з боку ординської імперії – спочатку царської, потім більшовицької, а нині – путінської. Для неї демократичний цивілізований світ, а тим більш наш рух у цьому напрямку, є страшною загрозою. То ж гарячі голодоморні війни проти нас, інші злочини відбувалися з певною синхронністю. (Автор вважає, що й найстрашніша техногенна чорнобильська катастрофа була ланкою цього жахливого ланцюга).

Найбільш результативними тут були гарячі і голодоморні війни. На перший погляд вони ведуться на знищення великої кількості людей на землі, за скарби. Так, ці мотиви присутні. Однак,

ворога майже у всіх випадках цікавить територія з населенням, а не пустка, навіть з розвинутою інфраструктурою. Орда, наприклад, маючи величезну територію, безкінечно воювала. Але не йшла на неосвоєні простори Сибіру, на Північ, а на Захід, до Європи, хоч і зустрічала запеклий опір. Росія, достойний спадкоємець Орди, копіює її стратегію навіть у XXI столітті. Маючи атомну зброю, вона не погрожує ще страшнішою, – вакуумною бомбою, що вбиває все живе, не руйнуючи матеріального. Потрібні люди. Однак не такі, як були. Хай вони називаються українцями, мають державу (звичайно, маріонеткову), однак без своєї ментальності, історії, національної гідності, мови, Церкви, бажання аналітично мислити і висловлювати думки, не співзвучні з думкою переможця. Так, частина населення перестане існувати. Зате уціліле буде в стані «стокгольмського синдрому», «свіжою кров'ю» для оздоровлення враженого алкоголем суспільства. Великий гуманіст, філософ академік Мирослав Попович, спираючись на невідомі мені джерела, зазначив, що в Кремлі наперед планували кількість вбитих голодом. Це абсолютно схоже на правду, оскільки в часи Великого терору на місця доводились офіційні рознарядки про кількість «ворогів народу», які підлягають розстрілу, які етапуванню в табори ГУЛАГу чи на поселення.

Голодоморні війни проти свого народу виникали якраз в ситуаціях, коли не було жодних причин для гарячих, або ж репресивні заходи не приносили швидкої перемоги. Вони були зручними для режиму – безкровні, економічно дешеві, кримінально безкарними, хоча входять до категорії тяжких злочинів. Таким були всі три голодоморні війни. Автор вважає, що готувалася і четверта (або друга повоєнна), вже для Західної України, яка щойно, у 1946-1947 роках щиро рятувала голодуючих з Великої України. Це масове милосердя (Західна Україна, за підрахунками автора, надала допомогу не менш як шести мільйонам голодуючих, її не торкнулись усі три голодомори) на корені спростовує фальш російських дослідників про природні причини всенародної біди. Адже по обидва боки прикордонної смуги (якихось 80-100 метрів), що розділяла дві держави, була однакова погода.

Автор добре пам'ятає ту пору, коли у кожен сільський двір щодень навідувались голодуючі. З ними місцеві ділились хто чим міг, хоч і самі жили бідно. Часто приходили, коли господиня насипала в цебрик варені нечищені малі бульби, щоб пом'яти свиням, жадібно дивились на ці «ласощі», випрошували кілька картоплин, або накидались і жадібно їли... Та з 1948 року і для західняків активно почали впроваджувати механізм вбивства голодом, аналогічний тому, який призвів до трьох голодоморних війн на Великій Україні. Після ліквідації заможних селянських господарств, яких етапували в Сибір, репресій, колективізації з пограбуванням середняків і бідніших, непідйомних податків, хлібозаготівель почав відчуватися гострий дефіцит хліба. Особливо в регіонах, де сили УПА були слабкі і пригнічені. Типовим голодомором цю ситуацію не назвеш, тому у нас його називали «голодовка». Рятувала селян надзвичайна працелюбність, винахідливість, природні фактори.

На ту пору автору вдалося вирватися з села для навчання в училищі м. Ковеля. Важкими були походеньки за хлібом. Біля кожного хлібного магазину було чорно від людей. У цій «гранді» могли затріщати й ребра. Одного дня «ощасливившись» буханцем в магазині, пішов шукати іншу торгову точку. В неймовірній тисняві поталанило знов. Зголоднілий, знесилений, ледь вибрався з натовпу і на подвір'ї впав непритомним. Прокинувся через якийсь час. Купленого буханця вже не було, а інший, на який я впав і прикрив тілом, зберігся. В одну, вільну від занять суботу, я поїхав додому, аби чимось розжитись. Дома нікого, хата на засуві. Відімкнув. На столі, на лаві, на миснику – ні скибки. Заглянув в піч. В кутку – невеличкий банячок. Витягаю. Овва! Ще теплий супчик, приправлений лободою! З апетитом спорожнив вміст. А тут і мати пригнала корову з паші. Рада зустрічі, але бідкається: синові з дороги нема що й дати.

– Та я, – кажу, – поїв щойно.

– А що ж ти їв? – щиро здивувалась.

– В печі супчик був. Смачний...

– Ой! – сплеснула руками. – Та то ж я поросятці зварила...

Отак і автор опинився в ролі голодуючих, скуштував свинячих «ласощів».

Нині автор згадує цей випадок з почуттям гумору, бо відчув лише дотичну дію страшного механізму вбивства мільйонів людей найстрашнішим знаряддям смерті. Але й він позначився на

здоров'ї. Здається, жодна імперія, держава за всю світову історію не знищила голодом стільки своїх громадян. А значна частина тих, кому пощастило вижити, опинилась у стані «стокгольмського синдрому».

Логічно було чекати, що з розпадом СРСР він зникне теж. Однак, це була лише велика рана на тілі імперії, резекція деяких частин, які з усіх сил Москва намагається прижити і відновити колишню потугу і стан. Тихою сапою (Білорусія), чи гарячою, економічною, гібридною війною (Грузія, Придністров'я, Україна), бо ж голодоморною це зробити не в змозі. Чому ж таким живучим, здатним до відновлення, є найбільший уламок імперії, яку й тепер можна вважати такою, або міні-імперією? Без глибокого загального аналізу історії імперії від зародження до сучасного стану це зробити неможливо. Механізм її формування був хрестоматійним – підкорення слабших. Для Московської держави обставини для цього склалися сприятливо: національні автохтони були малочисельними, розрізненими, більш відсталими, особливо у озброєнні, військовій організованості. Притаманною була особлива жорстокість до ворога, підступність, як супутники успіху. Вони повною мірою авансували легку перемогу, бо вселяли страх перед загарбником, він йшов попереду перемоги.

Це було доти, доки більш організована, значно чисельніша, підступніша і жорстокіша сила в особі Золотої Орди не підкорила Московію, дійшла до західних кордонів Київської Русі. Та, за великим рахунком, її перемога і окупація принесли Московії більше добра, ніж шкоди, бо структурувала її державний, військовий устрій, налагодила систему обліку матеріальних і фінансових ресурсів, прибутків, витрат тощо.

Згодом Орда розпалась, формально вмерла. Однак реінкарнаційно вона залишилась жити, живе й нині. Спочатку в іпостасі царської, потім більшовицької, а нині – путінської Росії. Вона всотала не лише досвід управління державою, а й ординський уклад вірності «хану». Ключовим у ньому є принцип стадного існування тварин – сліпий послух вожакові. Цього не приховують і знані російські вчені. Видатний історик В. Соловйов писав: «Для нас, руських, преступно сомневаться в праве власти делать с нами все, что она захочет». Зрозуміло, вона хоче вічної влади, вічно для цього тримати суспільство у стані «стокгольмського синдрому», яке теж не уявляє, не усвідомлює і не хоче іншої форми існування: тип людей, які знаходять більше задоволення в рабстві, аніж у свободі. Класик російської літератури Олександр Пушкін залишив нам його віршований портрет і суть:

Паситесь мирне народы,
Вас не разбудит чести клич,
К чему стадам дары свободы?
Их должно резать или стричь.
Наследство их из рода в род
Ярмо с гремушками да бич...

Чому так низько опустив свій народ видатний поет, можливо, помилково? Бо хіба не ці «мирні народи», «стада» жорстоко, підступно, криваво підкорили розрізнені автохтонні племена і народи від західних кордонів Московії до Камчатки? Хіба не вони, «бідолашні» і добровільно принижені, напоєні ненавистю, залишали після себе щедро політи кров'ю захисників румовища Новгороду, Києва, Батурина, Кавказу, Грозного та багатьох інших регіонів, де люди прагнули жити вільно, мати свою державу? Хіба не нащадки того «стада», озброєні до зубів сучасними військовими засобами «по-братськи» напали на Україну, відшматували частину її землі, розпалили полум'я війни, розлили море страждань, загальмували поступ держави до демократичного цивілізованого світу? Хіба ж не ці ж садисти холоднокровно добивають наших поранених бійців, піддають жахливим тортурам військовополонених, глумляться навіть над мертвими захисниками?

Ні, визнаний класик російської літератури не помилився в оцінці своїх співвітчизників, опускаючи їх до рівня тих представників тваринного світу, яких ріжуть і стрижуть. Однак, він не захотів помічати дивовижної двоїстості психології «стада», а, вочевидь, і не міг цього зробити в силу імперської зашореності суспільства і себе, як його представника. Віддаючи належне таланту визначного поета, його все ж треба віднести до тих російських інтелігентів, для яких демократія закінчується там, де постає українське питання. Вочевидь, двоїстість природи сучасного

московського «барбадоського раба», про яку побіжно вже згадувалось вище, і є «загадкою російської душі», про яку говорять і не можуть зрозуміти.

Справді, якийсь жахливий фантазмагоричний симбіоз: сплав «стокгольмського синдрому» суспільства у ставленні до «хана» та імперської величі, пиhi, нахабства, жорстокості «стада» до чужих. Як потенційних жертв, для яких воно буде колективним «ханом». Це та ж ординська ментальність, вдосконалена більшовиками, а нині сучасним диктаторським путінським режимом і особистісними якостями його носія «царя».

Хто б як не демонізував його здібності, перемоги, він (як не парадоксально) гіпотетично і реально відновлює імперію як ... тимчасову, але не може цього розуміти. Звичайно, на шляху до мети він може принести людству багато біди, однак його задум – є в реальності адекватним будівництву «світлого майбутнього». Путін назвав розпад СРСР найбільшою катастрофою ХХ віку. Як видно, він вважає її не закономірністю, а випадковістю. Але кожна випадковість є результатом закономірності. Закономірним був і крах більшовицької імперії. Будь-яка споруда (в т. ч. держава), зведена на хибному фундаменті, рано чи пізно розвалиться. Фундамент СРСР якраз і був таким, бо його архітектори зводили споруду не за принципами економіки, демократії, а за ідеологічними постулатами партійної програми, практичними засобами втілення якої були насильство, жорстокість у всіх відомих більшовицьких проявах. Система, як відомо, вміло декорувала свою диктатуру небаченими «успіхами» в побудові «світлого майбутнього».

До пори, до часу це вдавалось. Однак, як би не афішувала вона свої досягнення, аксіомою є принцип: зростання економіки, як основи могутності держави, добробуту народу і силові методи керівництва – речі несумісні. Згідно запевнень КПРС, ми ще з 80-х років минулого століття повинні жити в райських умовах комунізму. Технологічно, економічно СРСР, як і нинішня Росія – країни відстали. Джерелом наповнення бюджету є природні ресурси, що слугують в першу чергу для зміцнення військової потуги, як засобу оборони свого «Барбадосу» від ... свободи. Тут Росія має певні успіхи. Як і у диктаторського режиму Північної Кореї, населення якої реально голодує, зате має ядерну зброю, якою шантажує світ. Яскравий «Барбадос».

Беззаперечним успіхом більшовицької імперії було формування нового типу людини – «будівника комунізму», а в нашому вимірі – носія «стокгольмського синдрому». Над цим працював величезний ідеологічний, силовий, каральний апарат, на що виділялись величезні кошти. «На ідеології не економлять!» – заявляв головний ідеолог М. Сулов. У імперії росли апетити на світове планування. Першою жертвою мала стати Європа. Все було готове. Однак її випередив західний хижак. З такою ж метою, лише з іншим окрасом ідеології. І коли б не його фатальна помилка стосовно ставлення до питання української держави, східний потерпів би поразку. Її ж зазнав при допомозі багатьох держав і народів західний. Вона протверезила німецький народ морально і матеріально. Над комуністичною ідеологією, яка не менш небезпечна, аніж фашистська, міжнародного суду не було. Яка прикра помилка! Адже число жертв комуністичного режиму в кілька разів більше, аніж гітлерівського. Думаю, Путін дочекається свого «Нюрнбергу». Лише після проголошення незалежності України в повітрі витав привид «Нюрнбергу-2». Його нейтралізувала участь у перемозі над Гітлером (вона без допомоги США, Англії була б неможливою), фінансово-бізнесові інтереси Заходу до багатого на дешеві природні ресурси московського «Барбадосу». А підстави для суду вагомі. «Нюрнберг» покарав не лише гітлерівських злочинців, а й німецький народ за його страшну помилку. Бо ж на хвилі ейфорії популізму Гітлера і його партії, з волі народу, і зійшов фюрер на найвищий трон. Гіркими наслідками для людства були наслідки «волі народу».

На хвилі ейфорії прийшли до влади і більшовики, «фюрер» Ленін, його наступник Сталін. Однак за особисті злочини, злочини найближчого оточення ніхто не поніс покарання. Катів ще й возвеличували в пам'ятниках, назвах міст і вулиць, в піснях, творах. А жахлива помилка народу, її наслідки не одержали вирок міжнародного суду, як це сталось з Німеччиною. Можу стовідсотково ствердити: якщо б нинішня Росія, як правонаступник «імперії зла», заплатила контрибуцію (як Німеччина Ізраїлю) за свої злочини хоча б за ті, які вчинила проти України, а російський народ протверезів би, виликувався від імперської хвороби, не було б нинішньої війни. Навіть зараз не пізно державам, які найбільше постраждали від «імперії зла», пред'явити рахунок за заподіяні збитки до міжнародного суду. Результат передбачити важко, але це хоча б трохи вгамувало шал

нашого північного сусіда. Звичайно, в цьому списку не буде Білорусі, яка вже стала наймолодшим членом клубу країн «стокгольмського синдрому».

Власне, він довгі роки і тримав внутрішню стабільність більшовицької імперії. А в міжнародних стосунках деякі випадки незадоволення її агресивними діями нейтралізувались нахабством, в іншому випадку задовбрюванням окремих країн щедрістю «безкорисливої» допомоги на шкоду власному народу. Досить згадати хлібні «подарунки» «дружнім народам» під час голодоморів. Однак, ще важливішим фактором була значна післявоєнна потуга – багатомільйонні збройні сили, атомна зброя, потужний апарат спецслужб з армією агентури, стукачів, ідеологічна машина. Згідно з результатами війни частина держав потрапила під парасольку імперії. Утворився «соціалістичний табір» країн Європи і світу, «Варшавський договір», як силовий обрuch, що стягував страхом неоднорідні частини споруди.

Здається трохи дивним, але страх, який продукувала імперія, був притаманний і їй, як стимул для самозбереження. Небезпека повторити долю Орди, царської імперії, не зважаючи на перемоги, тримала її в постійній напрузі. То ж закономірно, що воювати, вбивати, руйнувати, захоплювати чуже – її природна потреба, як потреба кожного хижака виживати за рахунок своєї жертви. Та й продукувати зло, щось руйнувати, набагато легше, аніж робити добро, будувати. Зруйнувати будинок можна вмить, а звести? Але для імперії це засіб для збереження двоякості статусу-кво: як країни з «стокгольмським синдромом» для внутрішньої політики, а імперське – для зовнішньої.

Такий симбіоз двох видів політики і забезпечує довголіття влади, задовольняє і її, і синдромне суспільство. З одного боку це гальмує рух суспільства до демократії, що в інтересах влади. З іншого – живить імперське самолюбство плебсу. Стабільність для нього і для влади неприйнятна. У синдромного суспільства теж випирають якісь проблеми, що ускладнюють життя чи являють небезпеку. Адже і воно неоднорідне і дії влади у його певної частини викликають невдоволення чи спротив. Та вони успішно гасяться величезним силовим апаратом і не є серйозно небезпечними. А в інших випадках, більш небезпечних... застосовуються складніші і серйозніші контр-методи, на тлі яких проблеми суспільства відходять у тінь, бо ж ніби йдеться про більш важливі державні інтереси. Згадаймо загадкові вибухи багатьох житлових будинків з «чеченським» слідом, резонансні вбивства, події. В інших випадках це акти агресії з переможним фіналом (Грузія, Абхазія, Крим, Донбас, Сирія чи вдала багатогодівка політико-економічної гри з Білорусією), від чого імперський хміль причетності «барбадоського раба» до «великої Росії» надовго забиває йому памороки. У деяких випадках влада робить незначні поступки на користь суспільства, які видаються за важливі демократичні зміни. Жартома, але влучно і вірно про це зауважив колишній прем'єр РФ В. Черномірдин: «У нас яку демократію не впроваджуй, а виходить «КПРС». І в ролі тяглової сили синдромне суспільство натужно суне украй переобтяжений проблемами віз проблем, яким править коронований тою ж силою візник. Та обоє не мають ні бажання, ні вміння, ні сил вибитись на розкислій дорозі з найждженої імперської колії, що веде в болото. В недалекій перспективі це рух РФ (міні-імперії) до того ж фінішу, до якого прийшов «могутчий і нерушимий» СРСР. Однак це станеться лише тоді, коли демократичні держави, сильні світу цього, усвідомлять реальність загрози від міні-імперії Путіна і об'єднають зусилля, аби вгамувати його апетити.

Оговтавшись від розпаду СРСР, РФ, як міні-імперія, почала зондувати поведінку сильних на її спробі до відновлення більшовицької імперії в межах її кордонів. Європа, США, інші держави мляво відреагували на фактичну окупацію Придністров'я, війну проти незалежності Чечні, Грузії. Діяти так щодо України, Білорусії було небезпечно. Для них був впроваджений інший підступний комплекс підступних дій. І коли для наших сусідів, у яких національний дух був значно слабшим це спрацювало, то у нас він вибухнув потужним Майданом, який вимів слуг Москви до їхньої ідейної матері. Агресор зрозумів – Україна відчула смак свободи. А це украй небезпечно для нього, бо руйнує його план, до того ж інфікує вірусом свободи його суспільство. Неймовірно, але нова влада «Слуг народу» повертає на Україну слуг Москви...

Так, Україна для долі імперій була ключовою завжди. Згадаймо відверті визнання її катів – Петра I, Катерини II, Леніна, Троцького, Сталіна, про її виняткову роль. Крім того, з часів Орди вона ставала щитом для Європи. Нині вона виконує ту ж історичну роль, однак комфортний Захід чи то з причин політичної близькості, чи то від загрози порушення звичного режиму життя і комфорту, чи то з принципу бізнесу (Коломойський: «В бізнесі все продається і купується»)

зайняв позицію (за винятком окремих країн) умиротворення агресора, навіть симпатії. Яка страшна помилка! Країна, яка потрапляє в силову орбіту залежності від Росії приймає її «синдромні» правила гри. Хижак, зазвичай, ковтає свою жертву, або ж вона виривається від нього скаліченою. І Росія ніколи не загарбує чужого, аби потім віддати.

Складається враження, що до небезпечних і злочинних дій Росії Захід ставиться як дуже ліберальний батько до злісного хуліганства свого чада. Але ж тут це значить – заплющити очі на історію, на сьогоднішні небезпечні прояви агресії, які виразно свідчать, що Московія від зародження і дотепер – відвертий ворог демократії, свободи, цивілізації. Захід давно позбувся ознак «стокгольмського синдрому», Росія нізащо не тільки не хоче виходити з цього стану, а й прагне загинати у свій «Барбадос» інших. Кого силою, кого підступністю і хитрістю. Це її генна природа, ментальність. Постійні прояви агресивності дуже нагадують поведінку наркозалежних, яким для кайфу украй потрібна нова доза, інакше буде «ломка». Зазвичай, для їх порятунку, коли в них вже відсутня сила волі, бажання вирватись із страшного полону, медики застосовують примусове лікування. Росія якраз і потребує такого підходу. Бо заяви міжнародних органів про «глибоку стурбованість» її діями – це все одно, що читати мораль крокодилу, який рве свою жертву і при цьому чи то з жалю, чи то з радості плаче. Факт, що світ має справу з хворим гострою формою загарбницької наркоманії, де в ролі наркотика – постійна потреба агресії.

Організованість держав в збереженні принципів демократії, права і свободи (а приклади цього є), могла б одягнути на Путіна і його оточення гамівну сорочку і швидко втихомирити. Закрадається якась підозра, що це навіть вигідно декому, про що свідчить промова колишнього президента США Буша-старшого, яку я чув у сесійній залі парламенту тодішньої УРСР напередодні проголошення Акту Незалежності: ми не вітаємо вихід з СРСР. Вочевидь, тому, що великим країнам простіше мати справу навіть з «імперією зла», аніж з кількома вільними державами, які позбавились її пут, хоч це не принцип демократії.

Щоправда, український народ не взяв до уваги «мудрих» порад і обрав свій шлях. І тут же із «молодшого брата» став ворогом. Російський Янус повернувся до нас своїм справжнім обличчям гнобителя, держави-терориста міжнародного виміру. Для Росії, як спадкоємиці тоталітарного режиму, незалежність України стала своєрідним лакмусовим папірцем, який засвідчив реальну (раніше декоровану) суть ставлення влади, значної частини суспільства до молодшої держави.

З цікавим і промовистим випадком автор зустрівся у Луцьку в ході мітингу після проголошення Незалежності.

– От ви сказали, – звернувся один з його учасників, – що і Росія стала вільною, здобула незалежність. Від кого, якщо вона сама гнітила нас?

– Чому ж, – кажу. – Це ж був Союз...

– Так, так. Союз нерівноправних. Хто нас запхав туди силою і кров'ю? Такою вона і залишиться...

І розповідь щось схоже на дикий анекдот. Теплого літнього дня він зайшов до свого сусіда, затятого москвина. Бачить – на кухні без потреби палахкотять усі чотири конфорки газової плити (лічильників тоді не було). Температура – мов у сауні. Питає: «Навіщо?»

– А это, чтобы твоим хахлам независимым меньше досталось...

За великим рахунком сміхом тут не пахне. Смердить затхлим імперським духом того самого «барбадоського раба», рядового обивателя, який і нині отрує повітря нашої Незалежності. Людей з таким україноненавистницьким мисленням виховує у себе і у нас путінський режим при допомозі ЗМІ, комунікаційних, соціальних мереж, продажних журналістів, куплених політиків і державних діячів за кордоном. Сплав гарячої та інформаційної війни, яку нині веде Україна з російським агресором, вилився у особливо небезпечну гібридну війну, до якої активно долучилася і ручна РПЦ з її «руським міром». Україні в цій ситуації дуже нелегко, бо військова, інформаційна потуги обох воюючих неадекватні. Для України, як молодшої держави, це архісерйозне випробування на її національну і військову міць. Для Європи і США – випробування їхніх демократичних цінностей, принципів міжнародного права.

Закономірно, якщо ЄС, НАТО, США своїм нейтралітетом, декорованими малозначущими санкціями, що межує з байдужістю, відкупляться від агресора заради комфорту і спокою, залишать Україну один на один з агресором, то наступною жертвою стануть країни ЄС.

Байдужість – це те, що призводило до найбільших злочинів. Нині вона буде зрадою України. Про такі можливі наслідки попереджав ще Наполеон, який добре знав Росію: Європа зрозуміє небезпеку тоді, коли російський чобіт стане на березі Ла-Маншу. Ось тоді від далекої Камчатки до туманного Альбіону запанує «мир і благоденствіє» – «стокгольмський синдром» у московському виконанні. На жаль, в історії властиво багатьом наступати на ті ж «граблі». Схоже наступає на них і Європа. Хіба нинішня ситуація з Росією дзеркально не нагадує нам таке ж умиротворення Гітлера перед початком Другої світової війни? Тому мізкуймо: «грабель» вже нема. Замість них – міни.

Варто лише на місце знахабнілого Гітлера поставити не менш нахабного Путіна. У обох апетити ненаситців. Боялись і умиротворю вали одного, те ж саме повторюється з другим. Від безкарності очманів один і другий. Така поведінка Європи перед Другою світовою війною була викликана страхом перед мілітарною потугою фашистської Німеччини – першим симптомом «стокгольмського синдрому».

Схожа ситуація і нині. До того ж агресор має і ядерний арсенал. Однак, ще потужніший має НАТО, США. То що ж змушує Європу терпіти нахабство агресора? Найперше те, що воно поки що не торкнулось її, чужа рана не болять. Та все ж привид небезпеки, хоч і далеко, але витає в повітрі. Бо скільки б не минало часу від великих трагедій, пережитих нацією, сліди страху зостаються в генах поколінь. Чимало країн Європи носять російські шрами-міти. І хоча вони знають аксіому воєн (війна з агресором завжди закінчується чиєюсь перемогою і чиєюсь поразкою), рахують, що цього з ними не станеться.

Нині агресор для навернення України і повоєнної Європи до попереднього синдромного статусу використовує підступну гібридну модель. Щодо України, то тут наміри вже рельєфні. А щодо Європи, то недалекоглядність багатьох політиків, які не бачать реальної загрози поповнити своїми країнами членство клубу держав з «стокгольмським синдромом», дивує. Хіба не помітна активність Росії щодо руйнації єдності ЄС? Величезну небезпеку таїть газопровід «Північний потік-2». Та «кролик» добровільно повзе в пащечку удава.

На початку Другої світової війни, у надто важкий час першою серед країн Європи Гітлера струсоннула Англія з лідером нації У. Черчіллем, яка мала стійкий антисиндромний імунітет. Далі – відомі події, що сформували антигітлерівську коаліцію, яка здолала фашизм. Наразі дуже актуальною є потреба формувати антипутінську коаліцію. Іншої альтернативи вгамувати агресора не існує. Бо упокорення України – лише тимчасова відстрочка для Європи. Наступною буде вона.

Куди ж ви дивитесь, народи?

Сьогодні ми, а завтра ви...

Ці рядки видатної поетеси сучасності Ліни Костенко не стільки поетичні, скільки політичні, доленосні, застережливі для Європи і світу. Доля України нагадує долю Англії. Ми теж дали відсіч значно сильнішому, нахабнішому, жорстокому агресору. Однак нам гостро не вистачає свого національного «Черчілля» і коаліції для спільного спротиву.

Багато залежить і від самої України, її здатності протистояти агресору у цій війні, а ще більше – від дипломатичного хисту і активності на міжнародному рівні, практичних дій у поступальному русі до ЄС, НАТО, як надійному гаранту нашої Незалежності. Попри деякі прикрі помилки, попередня влада дотримувалась цих принципів.

Нині країною кермує нова – молода, недосвідчена, надмір енергійна, амбітна, а в дечому надто поступлива. Не вдаючись у подробиці, деякі дрібні кроки носять позитив, однак більшість (особливо відкат від національних позицій, курсу до ЄС, НАТО, поспішність з продажем землі) вселяє тривогу за долю держави. Її симптомом є небувалий успіх нової, донедавна невідомої політичної сили, який прийшов на хвилі бурхливої виборчої ейфорії мас не від програми (якої й не було), а від гуморного таланту артиста за дуже хитро продуманим сценарієм. Але грати роль сценічного президента і реально бути ним – ду-у-уже різні речі. Бо держава – не артистична сцена. І коли масами на виборах керують емоції, а не тверезий розум, це, як свідчить історія, велика потенційна небезпека. Бо абсолютна влада є без гальм і противаг, абсолютно розбещує, є великою спокусою стати авторитарною для народу, для Москви – знову «старшим синдромним братом».

Сподіваюсь цього не станеться. Україна вже не та. Здорові патріотичні сили поправлять владу. Бо не для того ми здобували Незалежність, не для того відбувся Майдан, не для того у війні

з агресором віддали життя тисячі захисників, цвіт української нації, щоб знов опинитись у стані «стокгольмського синдрому». Зберегти незалежність, суверенітет, територіальну цілісність України – священний обов'язок влади, нинішнього покоління перед ними і мільйонами тих, хто в нашій історії ще раніше загинув за святу справу.

У нас чудова країна з неповторною природою, багатою землею, надрами працьовитим, мирним, талановитим щедрим народом. Це великий Божий дар. Однак Всевишній наділив нас сильним, жорстоким, підступним, нахабним сусідом. Дехто рахує це Його карою за якісь невідомі гріхи. Ні. Це якраз умисел Божий, сигнал зверху: ставайте сильними, у вас є що захищати. Бо лише в боротьбі з сильним стають сильними, згадаймо хоча б хороброго Святослава, козацьку державу. Вони не були інфіковані вірусом «стокгольмського синдрому». А значна частина нашого суспільства його не позбавилась.

Є у нашого народу ще одна історична місія, змістом якої я й хочу закінчити цей матеріал. З 1991 року між народними депутатами Білорусії, прибалтійських країн почали налагоджуватися тісні контакти. Йшлося вперше, ще тоді (а не у 1999 році, як це стверджував колишній прем'єр Володимир Гройсман) про створення Балто-Чорноморського союзу. У складі депутації від України був і автор. Пам'ятається, ще тоді ми розробили і ухвалили концепцію, структуру союзу. Друга зустріч відбулась у січні 1992 року. На ній і прозвучали оці проникливі слова відомого білоруського письменника, патріота, фронтовика Василя Бикова, який при «бацькі» Лукашенкові потрапив у немилість і небавом помер. Їх занотував мій колега Микола Баландюк. Ось вони:

«Дорогі наші брати українці! Я добре знаю, як вам тяжко. У вас голодно, холодно і неспокійно. Але, якщо у вас буде ще гірше у декілька разів, то все одно неможливо знайти людину, яка б заздрила вам більше, ніж я. Ви народили Державу. Пройде небагато часу, і світ буде знати і шанувати землю, народ, культуру і мову України. На вас шалено тиснуть, вас хочуть зламати, поставити на коліна. Тримайтесь! Христом Богом молю вас, – тримайтесь! Нехай сочиться кров з-під нігтів пальців, але тримайтесь. Не дай Боже, не втримаєте Незалежності, не буде більш на що надіятись. У білорусів держави немає... і, думаю, не буде... Білоруси знищені... Я готовий стати на коліна і просити вас, всю Україну – тримайтесь! Тоді у мене ще залишиться маленька надія на те, що ваш приклад стане живою водою, яка допоможе нашому населенню через 50 чи 100 років стати вільним народом, незалежною державою».

Джерела та література:

1. Геноцид українського народу. Історична пам'ять та політико-правова оцінка. Міжнародна науково-теоретична конференція. Матеріали. Київ. 2000.
2. Голод 1946-1947 років в Україні, причини і наслідки. Міжнародна наукова конференція. Матеріали. Вид-во М.П. Коць. Київ – Нью-Йорк, 1998.
3. Білас І. Репресивно-каральна система України, 1917-1953: Суспільно-політичний, історико-правовий аналіз, у 2-х книгах. К. 1994.
4. Володимир Белінський. Страна Моксель у 3-х кн., 2007, 2010. К. Вид-во О. Теліги.
5. Володимир Белінський. Москва Ординська, (XIII-XVI ст.) К. 2011. Вид-во О.Теліги.
6. Володський І. Витоки зла. К. 2003 –305 с.
7. Розсекречена пам'ять. Голодомор 1932-1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД. Наукове видання. К. 2008 – 604 с.
8. В. Брехуненко, В. Ковальчук, М.Ковальчук, В. Корнієнко. Війна Росії проти України XII-XXI ст. К. 2016. – 248 с.
9. Володимир Сергійчук. Допомога західноукраїнського населення голодуючим УРСР. Україна. XX ст.: культура, ідеологія, політика. К. Вип. 13.
10. Андрій Бондарчук. Обірване коріння нації. Волинська хрестоматія. К. Вид-во О.Теліги. 2011. –862 с.
11. Андрій Бондарчук, упоряд. і автор. Україна. Голодомор 1946-1947 років: непокараний злочин, забуте добро. К. Ореентир. 2017. –608 с.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.20.10>

УДК 631.6 (477.8)

Валентина Ключтер

Меліорація на Поліссі (село Секунь)

Автор розповідає про осушувальну меліорацію – одну із структурних видів гідромеліорації, котру почали проводити на Поліссі у Волинській губернії наприкінці XIX століття. Меліорація, що передувала Першій світовій війні, носила характер каналізації боліт і проявлялася в будівництві каналів: в одних випадках для сплаву лісу, в інших – для розвитку лукивництва на болотах. Споруди на каналах, які використовувалися для сплаву лісу, під час Першої світової та Громадянської воєн були зруйновані і спалені, неглибока мережа каналів на болотах замулилася і втратила свою осушувальну дію. Осушувальні меліорації в межах Малеого Полісся спричинили трансформацію ґрунтів у протилежних напрямках. За умов високої культури осушуваного землеробства вони трансформувалися в осушені окультурені ґрунти, а за умов низької культури осушуваного землеробства з численними порушеннями рекомендованих агроameliorативних заходів – в осушені деградовані ґрунти.

Згадано село Секунь і події від часів російського царату і до сучасності. Підкреслено, що меліорація давала поштовх економічному життю краю, сприяла запровадженню нових культур і технологій. Вказано, що в меліорації земель Полісся тричі спостерігалися циклічні підйоми й спади. Перші два цикли пов'язані з зовнішнім факторами – світовими війнами, а третій – внутрішній – з переходом на ринкову систему господарювання. Кожен цикл завершувався занепадом осушувальних меліорацій. Таким чином, аналізуючи багаторічну історію вивчення гідроморфних ґрунтів Волині виділено найважливіші результати. З огляду на неоднозначні висновки дощо меліорації на Поліссі сучасних дослідників її вивчення є надактуальним завданням.

Ключові слова: Волинь, Полісся, Секунь, меліорація, відродження меліорації в умовах дефіциту енергетичних ресурсів.

Valentina Klunter. Land reclamation in Polissya (Sekun village).

The author tells about drainage reclamation - one of the structural types of hydromelioration, which began in Polissya in the Volyn province in the late nineteenth century. Reclamation, which preceded the First World War, was in the nature of the sewerage of swamps and manifested itself in the construction of canals: in some cases for the rafting of forests, in others - for the development of meadow swamps. The structures on the canals used for rafting were destroyed and burned during the First World and Civil Wars, the shallow network of canals in the swamps became silted up and lost its drainage effect. Drainage reclamation within Maly Polissya caused the transformation of soils in opposite directions. Under conditions of high culture of drained agriculture, they were transformed into drained cultivated soils, and under conditions of low culture of drained agriculture with numerous violations of the recommended agro-ameliorative measures - into drained degraded soils. The village of Sekun and events from the time of the Russian tsar to the present are mentioned. It was emphasized that land reclamation gave impetus to the economic life of the region, contributed to the introduction of new cultures and technologies. It is indicated that cyclical ups and downs were observed three times in the reclamation of Polissya lands. The first two cycles are related to external factors - world wars, and the third - internal - with the transition to a market economy. Each cycle ended with the decline of drainage reclamation. Thus, analyzing the long history of studying the hydromorphic soils of Volyn, the most important results are highlighted. Given the ambiguous conclusions of land reclamation in Polissya, modern researchers study it is a very important task.

Key words: Volyn, Polissya, Sekun, land reclamation, revival of land reclamation in the conditions of energy resources deficit.

Слово меліорація (melioration) в перекладі з латинської на українську мову означає поліпшення. В українському контексті, меліорація – це поліпшення природних умов з метою раціонального використання природних ресурсів і органічного ведення сільського господарства. Існує декілька видів меліорації: гідромеліорація, агро-лісо-меліорація, культурно-технічна меліорація, хімічна меліорація, меліорація клімату. Кожна із них має свою структуру. В цьому дописі піде мова про осушувальну меліорацію – одну із структурних видів гідромеліорації, котру почали проводити на території нашого Полісся наприкінці XIX століття.

Волинська губернія, як адміністративна одиниця Російської імперії, після відміни кріпосного права, привертала увагу влади до суспільно-політичного і економічного життя краю. Полісся, котре славилось своїми лісами, було таке ж багате і на заболочені ділянки. В цій місцевості селяни в основному займалися тваринництвом. Болота переважали тут луки і для худоби не вистачало випасів. Царська Росія, котра потребувала продуктів харчування для зростаючого населення і сировини для виробництва, не могла свою економіку швидко перевести на «нові рейки». Замість впровадження нових технологій і інтенсифікації виробництва держава пішла відсталим шляхом розширення сільськогосподарських угідь.

Волинська губернія стала однією із перших вотчин царської Росії, де проводились великомасштабні роботи по покращенню природних умов. Початок меліорації на Волині веде свій відлік із 1873 року. Саме тоді в Російській імперії була створена Західна експедиція по осушуванню боліт під керівництвом полковника Генерального Штабу – Йосипа Іполитовича

Жилінського. Проект, складений цим талановитим інженером-геодезистом, по осушенню заболоченої місцевості Полісся, не мав аналогів у світі.

Роботи проводились вручну, техніки для виконання таких робіт не було. Селяни копали магістральні і бокові канали лопатами. Землю вивозили на підводах. Будувалися плоти, з котрих черпаками чистили русла рік. Мости і дерев'яні шлюзи будувалися за допомогою звичайної сокири. Це була каторжна праця полісян, яка тривала понад двадцять років. На цих роботах гинули люди і коні. Проте в царського уряду не було жалості до робітників, котрі не мали підприємницької жилки і до кінця не могли усвідомити масштаби цієї праці і її результат.

Наслідком каторжної роботи стали понад 100 тисяч гектарів осушених боліт Полісся. Рідка мережа осушувальних каналів, котрі були вириті для покращення природних сіножатей і полів на територіях маєтків поміщиків дала змогу провести експериментальні засадження полів новими сортами зернових, гречкою, цукровими буряками.

Змінилася і екологічна ситуація в регіоні. Деякі епідемічні захворювання, пов'язані з підвищеною вологістю краю і мошкарою, котра їх розповсюджувала, пішли на спад. Проте Йосип Іполитович Жилінський вважав, що виконано лише перший етап робіт, який для тих економічних умов був достатнім. Він наголошував у своїх докладах, що, по мірі зміни умов життя і зростання населення в державі, розпочаті роботи потрібно буде продовжити.

Проте політична ситуація в світі і зокрема в Росії, була напруженою. Після хвилі визвольних воєн і революцій, в Європі різкими темпами розвивалась індустріалізація, котра потребувала нових форм організації виробництва. Фінансова олігархія, в руках якої були зосереджені грошові та матеріальні ресурси монополізувала промисловість і стала відігравати вирішальну роль у політичному житті. У світі складалася нова система відносин, що призвела до формування військово-політичних союзів провідних країн світу для завоювання і захисту світової першості. Назрівала перша світова війна. З її початком майже повністю були припинені меліоративні роботи на Поліссі.

Відновилися вони в нашому краї після того, як частина України опинилася під владою Польщі в 1921 році. В зв'язку з низьким рівнем інженерних систем і їх експлуатацією більшість каналів замулились. І все таки меліоративна система кінця XIX століття, стала основою проведення другої хвилі меліорації на поліських землях.

Передумовою її проведення стала політична складова у вирішенні економічного питання Польською державою, відновленою після першої світової війни. Щоб зміцнити своє положення на нових землях і не допустити національно-визвольного руху корінного населення, владою була розроблена програма заселення нових регіонів, «надійним польським елементом», котрий дістав назву «осадники». Польський уряд покладав велику надію на колоністів-осадників, котрі повинні були тримати в покорі місцеве населення, асимілюючи його. З другої сторони це була прихована прикордонна охорона. Зрозуміло, що на цю роль підходили найбільш реакційні елементи тодішньої Польщі, в основному це були військові у відставці. Значну кількість осадників склали колишні легіонери контрреволюційного буржуазного режиму націоналіста Пілсудського. Ці переселенці отримували від держави щедрі фінансові субсидії для облаштування на загарбаних землях. Аграрна реформа, започаткована в Польській державі у 1919 році почала набирати нових оборотів згідно з законом від 1925 року. На нових територіях розпочався процес землевпорядкування, котрий передбачав передачу кращих земельних наділів колоністам. Розпочалася масова парцеляція (поділ понаднормових) великих землеволодінь, ліквідація сервітутів (права селян та поміщиків на спільне користування угіддями) та анклавів (внутрішніх ділянок на землі іншого власника), а також комасація (ліквідація земельних невеликих наділів, котрі належали одному власнику з подальшим виділенням такої ж кількості землі в іншому, зазвичай гіршому місці, одним куском). Такі засоби землевпорядкування потребували вкрай невідкладних меліоративних робіт.

Таким чином на Волині розпочалася друга хвиля меліорації. Після детального вивчення окружними та повітовими комісіями ситуацій в повітах, котрі потребували меліоративних робіт, та стану ґрунтів, було виготовлено карту Волинського воєводства з вказанням вододілів великих і малих річок. Вона послужила основою для технічних проектів нової меліорації земель.

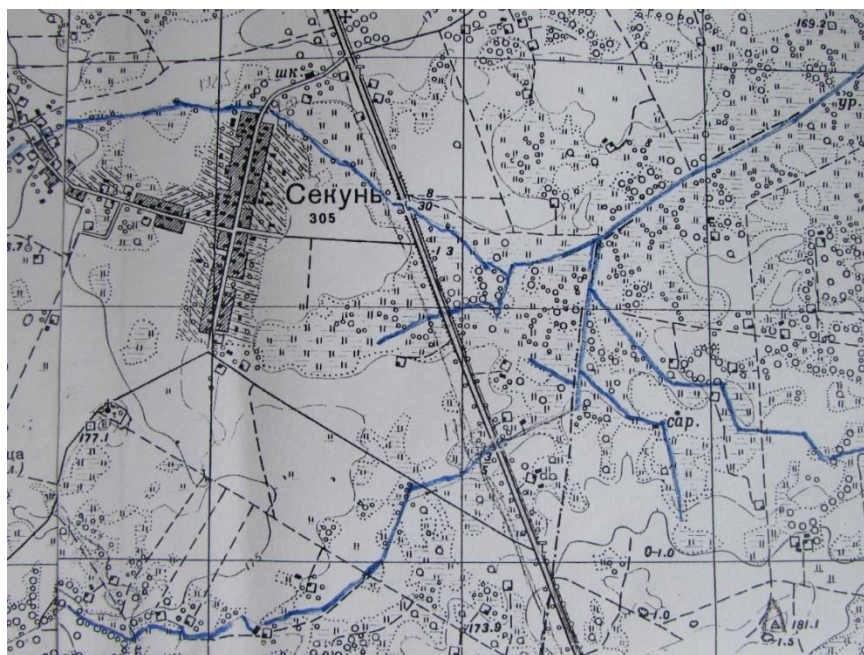

Так, як Волинське воєводство на той час не мало своїх кваліфікованих спеціалістів у сфері меліорації, у Ковелі, при землемірній школі, було відкрито спеціальні курси, на котрих навчалося приблизно тридцять чоловік.

Інтенсивність проведення меліоративних робіт, під їх керівництвом, припадає десь на 1927-1933 роки. Фінансувалися ці роботи частково державою, частково зацікавленими особами. На населення був накладений податок на проведення меліорації. З часом, дивлячись на результати цих робіт, люди самотужки копали канали і копанки за свій рахунок.

Завдяки проведеній меліорації до господарського використання було залучено близько 200 тисяч га землі, із-за чого значно зросла продуктивність сільськогосподарського виробництва краю.

Що саме цікаво, вказані роботи були проведені настільки якісно, що ще й до сьогоднішнього дня окремі канали і споруди справно служать людям.

Карта меліоративних каналів, прокладених за Польщі у селі Секунів. Зйомка 1948 року. Головне управління геодезії і картографії.

Ну ось ми й підійшли до споминок очевидців третьої хвилі меліорації на Волині, зокрема в селі Секунів. Її початок ознаменувався для автора цієї статті, приблизно в 1965 році, великою руйнацією лісів. Село, котре лежало в лісовій колиці, проснулося одного ранку від страшного гуркоту техніки. Краєвиди на його околицях змінилися буквально за декілька годин. Вільховий ліс, який тягнувся від окраїни Секуня до густих соснових площ Мокреця і Казни, падав за мертво під лопатами бульдозерів. Здавалося, що якийсь казковий лиходій заходився трошити дерева в страшному пориві гніву. Вільшина зі стогоном, обороняючись, з трудом піддавалася механізованому монстру. Потім здригаючись від болю кожним листочком, протяжно зойкала і падала під ковшем екскаватора. Всі ці дерева стягувалися у величезні вали навкруги села. Наші шумливі Багна, котрі щорічно, навесні, заселялися тисячами птахів опинилися за цими грізними валами. Великі зграї пташок піднімалися в небо, з шумом кружляючи над зміненою місцевістю. Зайці, котрих раніше ми бачили, лише сполохуючи в лугах чи підлісках, тепер з шаленою швидкістю, неначе за ними гнались вовки чи лисиці, проносилися мимо хат і клунь, шукаючи прихистку коло людей. До кінця літа того року, навкруги в гуркоті, гинув для мене навколишній світ. Проте, дощі обмивали вали, на котрих всупереч руйнівній силі, квітували спочатку фіалки, а потім ромашки з дзвіночками.

Зникла дорога до Великого лісу, зникли поплави і пасовища. Череда розбрєдалася біля валів, а згодом, коли життєдайна сила трав прикрасила ці мертві гори, наші Чорнушки і Рижухи стали забиратися на них в пошуках корму. Я з болем дивилась на перевернутий світ і ненавиділа всіх тих, хто був причетний до цієї руйнації. Мій дитячий розум і серденько не могли змиритися з такою жорстокістю...

Лише через багато років я зрозуміла, що була очевидцем великомасштабної операції під назвою «Меліорація». В наступні роки за описаними подіями за валами працювали цілі бригади людей. Були викопані величезні канали: через Помірки до Казни і далі на Седлище; від неї друга канава брала виток справа перед Казною і тягнулася мимо Багна і села в напрямку хімскладів. З володінь Буценського лісу від траси Брест-Ковель тягнулася ще одна водна стрічка, перед Мокрецем, в напрямку Вовчої. Ще одна велика канава брала початок в Малиннику і повільно несла води через Рудавку, далі мимо Дячишиної і Їгорцьової хатів проходила через Широку в напрямку шосе. Наступна водна стрічка брала початок перед Горицями, навпроти Циганської нивки, і оминаючи кладовище і село текла також до автомагістралі.

Корчуванням лісів займалася Ковельська ЛМС (луго-меліоративна станція), а прокладанням дренажу і будівництвом містків – Волинське БМУ-62, пізніше переіменоване в Ковельську ПМК-62. В ній працювали і вихідці з Секуня: автокранівники Григорій Микилюк, Григорій Данилюк, а також Андросук Василь Нікандрович – нач. виробничо-технічного відділу.

На цих роботах були задіяні бульдозери, екскаватори, канавокопачі, грейдери. Найвагомішою технічною одиницею був трактор Т-130, котрий являвся базою для навісного обладнання. Та все ж рушійною силою в цьому процесі були люди, котрі невтомно трудилися над зміною природних умов рідного краю. Люди вірили і надіялися, що ці зміни зроблять їхній край житницею.

Ще багато років після описаних подій жителі Секуня самотужки розчищали вали від повалених дерев і пнів, витрушуючи і розрівнюючи сотні тонн ґрунту. Неначе рана на тілі повільно заживала земля. Засяяли лісами далекі овиди. На жаль, зникло багато рідкісних представників флори і фауни.

На початку 80-х років минулого століття в околицях Секуня були прокопані ще три водомагістралі. Перша із них, величезна канава, тягнеться обіч автотраси Брест-Ковель. Друга бере початок від урочища Гориці і поза Кривухою і Пацихою тягнеться полями до шосе, з'єднуючись з першою. Цей об'єкт, збудований Голобською ПМК, дістав назву поперечного каналу. І третя водомагістраль, збудована Ковельською ПМК, канал, що тягнеться з глибини лісу за Гандригорами в напрямку хутірця Данилюків. Оминаючи данилюківські володіння канал впадає на Широкій в іншу меліоративну магістраль.

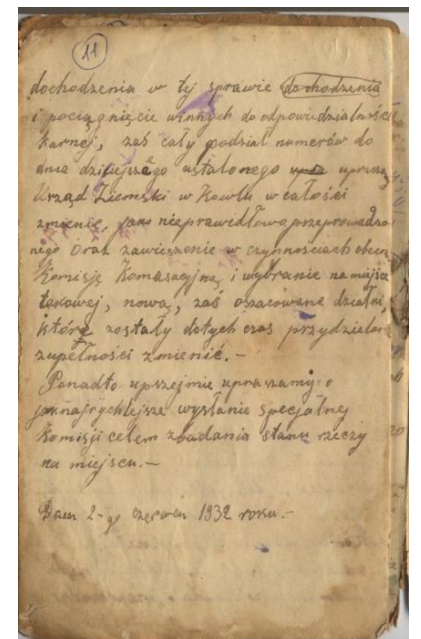
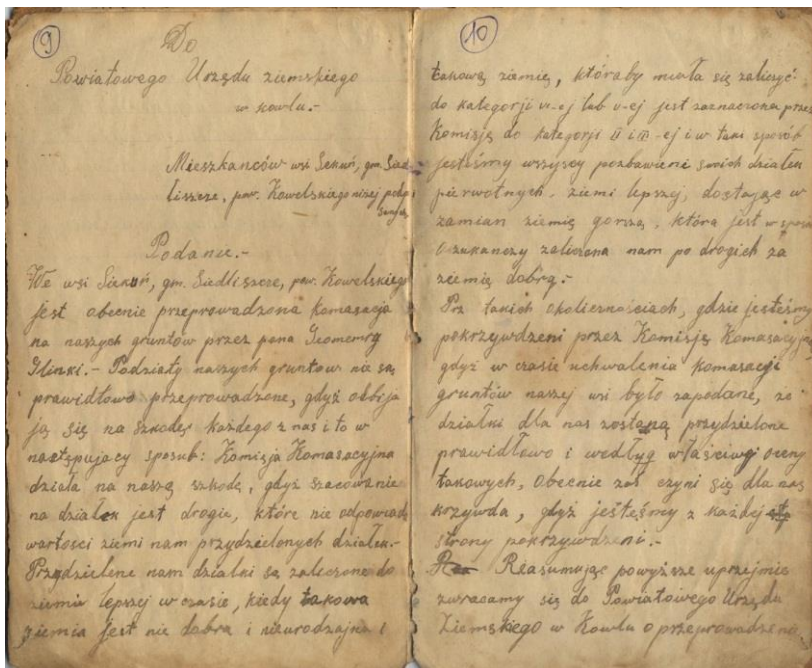
Чи була раціональною така великомасштабна меліорація в нашому краї? Напевно, ні! Природа потихеньку відвоює своє право володіти ландшафтами. Хоча втручання людини зробило незворотним процес відновлення боліт на Поліссі, котрі грали величезну роль в природньому коловороті. Багато масивів змінило своє природнє обличчя, не принісши користі...

Фото з Інтернету: Так розпочиналась меліорація на Волині.

На об'єкті в Секуні: працівники Ковельської ПМК -62 майстер Грабовий Петро, нівелювальники Омельчук Микола і Миронюк Марія. Фото Іллі Зінчука (з Інтернету).

ДО ПОВІТОВОГО ЗЕМСЬКОГО УЇЗДУ В КОВЕЛІ

(Переклад згідно з оригіналом)
До повітового Земського Уїзду в Ковелі
Землеустрій (kamasaja) жителів села Секунь,
гміна Седліще, повіту Ковельського.
(Підписи)

Подання

В селі Секунь, гміни Седліще, повіту Ковельського зараз проведена комасація (землеустрій) на наших землях паном Геометри Глінські. Поділи наших ґрунтів проведені несправедливо, тому це наносить шкоду кожному з нас. Таким чином, Комісія по Землеустрою діє нам на збиток, тому що оцінювання земельних участків є дороге і не відповідає вартості приділених нам участків.

Приділені нам участки є залічені до землі кращої, тоді коли ось ця земля не є добра, неврожайна і є такою землею, яка мала би залічитись до категорії VI-ої або V-ої, а є залічена Комісією до категорій II і III-ї, і в такий спосіб ми усі є позбавлені своїх первинних наділів землі кращої, діставши замість неї землю гіршу, яка нам обманним чином залічена по дорогому за землю добру.

При таких обставинах, ми є скривджені Комісією Комасаційною (перевірочною), тому що в час ухвалення комасації ґрунтів нашого села було зазначено, що наділи для нас будуть приділені справедливо і відповідно до властивої оцінки таких. Зараз же для нас відбувається кривда, тому що ми є скривджені з кожної сторони.

Підсумовуючи вищесказане, уклінно звертаємось до Повітового Уїзду Земського в Ковлі про проведення в цій справі і притягнення винуватців до карної відповідальності, щоб весь розподіл номерів, встановлений Земською Управою в Ковлі, як неправильно проведений і завісити в чинності Комісію Комасаційну і вибрати на її місце нову, щоб змінити оцінення наділів, які були приділені.

Крім того уклінно просимо про те, щоб вислали якомога швидше Комісію з метою перевірки стану речей на місці.

Дня 2-го червня 1932 року.

Ці документи взяті з господарчого зошита жителя села Секунь Ткачука Данила Денисовича.

Історичні постаті краю

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.20.11>

УДК 929.7(477)

Анатолій Костюк

Великі просвітителі української землі початку ХІХ століття Т. Чацький і В. Каразін

Сьогодні українці переживають важкий кризовий період з економічними негараздами, політичними невизначеностями, але і у цих умовах нація не втрачає орієнтиру на наполегливу працю, знання, компетентність, освіченість і розуміння, що найпершим і найважливішим хлібом для молоді є ґрунтовне навчання і учбові заклади в яких його можливо отримати. Говорячи про передбачення майбутнього Аврам Лінкольн казав: «Найкращий спосіб передбачити майбутнє - це створити його». І у творенні майбутньої освіченості українців поляк Тадеуш Чацький на заході (Волинь) і українець Василь Каразін на сході (Слобожанщина), видатні вчені та просвітителі свого часу виявились ключовими особами. Школи, інститути, університети, академії України були плодом цих непересічних особистостей які визначили майбутнє освіти українців. Вшанування пам'яті цих видатних просвітителів і вчених є обов'язком нащадків, не залежно від їх національності. Вони надзвичайно глибоко розуміли важливість та значення освіти і науки. Про засновників значних учбових закладів українській землі 215 років тому, яких вирізняла широка освіченість, підприємливість, високі норми моральної культури, благородство душі і це сприяло розвитку українців та інших національних меншин української землі. Дворянство, шляхта правобережних губерній та Слобожанщини, зорганізовані ними, склали фінансове підґрунтя для діяльності навчальних закладів цих регіонів України на довгі подальші роки. Обоє просвітники прагнули до створення у своєму краї вищих навчальних закладів – один завдяки імператорському указові (університет у Харкові), інший – всупереч останньому (Волинський ліцей у Кременці). Створені Т.Чацьким та В.Каразіном вищі навчальні заклади очікувала різна доля: Кременецький ліцей невдовзі скасували, Харківський же університет продовжує існувати й понині. Однак місія обох доброчинників має стати предметом уважного наукового розгляду як позитивний досвід для наслідування у процесі розбудови сучасної системи освіти.

Ключові слова: наука, Т. Чацький, В. Каразін, Волинь, Харківський університет.

Anatoly Kostiuk. The great scholars and founders of considerable educational establishments Ukrainian the beginning XIX century Tadeusz Chackiy and Vasyl Karazin.

Today, Ukrainians are experiencing a difficult period of crisis with economic turmoil, political uncertainty, but even in these conditions the nation does not lose focus on hard work, knowledge, competence, education and understanding that the first and most important bread for young people is thorough education and educational institutions. possible to get. Speaking of predicting the future, Abram Lincoln said, "The best way to predict the future is to create it." And in the creation of the future enlightenment of Ukrainians, the Pole Tadeusz Chatski in the west (Volyn) and the Ukrainian Vasyl Karazin in the east (Slobozhanshchyna), prominent scientists and educators of their time proved to be key figures. Schools, institutes, universities, academies of Ukraine were the fruit of these extraordinary personalities who determined the future of Ukrainian education. It is the duty of the descendants, regardless of their nationality, to honor the memory of these outstanding educators and scholars. They had an extremely deep understanding of the importance and significance of education and science. About the founders of significant educational institutions of the Ukrainian land 215 years ago, who were distinguished by wide education, entrepreneurship, high standards of moral culture, nobility of soul and it contributed to the development of Ukrainians and other national minorities of the Ukrainian land. The nobility, the gentry of the right-bank provinces and Slobozhanshchyna, organized by them, formed the financial basis for the activities of educational institutions in these regions of Ukraine for many years to come. Both educators sought to establish higher education institutions in their region - one thanks to the imperial decree (University of Kharkiv), the other - contrary to the latter (Volyn Lyceum in Kremenets). The higher educational establishments established by T. Chatsky and V. Karazin awaited a different fate: Kremenets Lyceum was soon abolished, and Kharkiv University continues to exist to this day. However, the mission of both benefactors should be the subject of careful scientific consideration as a positive experience to follow in the process of building a modern education system.

Key words: science, T. Chatsky, V. Karazin, Volyn, Kharkiv University.

«Українська історія - і я це вже багато років кажу - це найцікавіша історія в Європі. Самі українці мають це відкрити, щоб потім вони могли презентувати її іншим, щоб зацікавити Україною інших.»

Американський історик, професор Єльського університету Т. Снайдер [1]

1. Історична обстановка і освіта на українських землях часів середньовіччя.

На території Польщі, як і Русі в ХІІІ ст. приходила монгольська орда, але не зважаючи на руйнування, монгольське іго над Польщею і далі на західних територіях Європи не було встановлене. Це стало перевагою в майбутньому для поляків порівняно з українцями, які успішніше розвивалися у сферах суспільних відносин, культури, торгівлі, а ще тому що знаходилися під богословським освітнім впливом влади папи Римського, яка зростала і ширилась.

За часів Київської Русі перші школи почали з'являтися в Х-ХІІ ст., тоді і беруть свій початок Українська освіта і наука. Становлення Української держави це історія становлення мережі шкіл, створення потужних освітянських центрів являлося непростим процесом.

У XVI-XVIII століттях українська культура і освіта розвивались в умовах суперництва католицької і православної церков та у протистоянні імперій: Російської, Речі Посполитої, пізніше - Австро-Угорської. Але таке протистояння позитивно вплинуло на розвиток освіти: відкривалися нові школи та колеґіуми (лат. *collegium* — «товариство, співдружність», колеґіями називали деякі закриті середні і вищі навчальні заклади у Західній Європі й Україні XVI – XVIII століття та Російській імперії XVIII — першій чверті та XIX століття). Першим освітянським центром стала в 1576 році Острозька школа з правами академії, яка мала власну друкарню і була побудована за принципом вищих навчальних закладів Європи того часу.

В 1340 р. помер князь Володимир Львович останній галицький наслідник престолу династії Рюриковичів, військо сусідів українців – польського короля Казимира III захопило землі Галицького князівства і приєднало його до Польського королівства. Однак основна частина руських земель перебувала у складі Великого князівства Литовського, а після укладення польсько-литовської Люблінської унії і освіти Речі Посполитої традиційна освіта України-Руси почала занепадати, а роль католицьких навчальних закладів зростала.

З 1560 р. за реформацію освіти взялися єзуїти або товариство Ісуса, Єзуїтський орден (лат. *Societas Iesu*, скорочено *S.J.*) – найчисленніший християнський чернечий орден Римо-Католицької Церкви. Їх інколи називають «солдатами Ісуса Христа» або «піхотинцями Папи».

Це була дуже цікава чернеча організація, але оскільки Орден єзуїтів не є темою цієї статті, лише коротко скажемо, що єзуїти відкривали по усій Європі при своїх монастирях безліч учбових закладів. Причому, викладання там велося на найвищому рівні. Але не слід думати, що тільки богослов'я вивчалось в цих школах: астрономія, географія, історія, археологія, граматики, поезика, арифметика... Крім того викладалось етика і естетика.

Відомо що кожна релігійна конфесія переслідувала мету – «охопити» якомога більше населення і забезпечити свій «вплив» на території і це принесло непогані «плоди» економічні, десятина від прибутків прихожан, і духовні – тому і досі по усій Україні височіють величезні і прекрасні будівлі (правда, у різному ступені збереження) – це результат очевидного окатоличування тих часів. Перша єзуїтська колеґія на українських землях була відкрита 1575 в Ярославі (1575–1773; нині місто в Польщі; тут учився свого часу і Б. Хмельницький). Упродовж 16–18 ст. були засновані й діяли також колеґії в містах Львів (1608–1773), Луцьк (1608–1773), Острог (1626/27–1773), Бар (1646–66, 1749–73), Фастів (1625; 1647–48 переведена до Києва), Переяслав (1636–48; нині м. Переяслав-Хмельницький), Кам'янець (1610–72, 1700–73; нині м. Кам'янець-Подільський), Бердичів (кармеліти заснували в 1627, в 1917 р. передано єзуїтам), Вінниця (1630–48, 1732–73), Ксаверів (1647–48; нині село Малинського р-ну Житомир. обл.), Кросно (1631–1773), Перемишль (1626–27, 1654–1773; обидва міста в Польщі), Овруч (1685–1773), Красностав (1688–1773; нині Польща), Самбір (1702–73), Станіслав (1716–73; нині м. Івано-Франківськ), Житомир (1747–73), Кременець (1712–73)[2]. Слід відразу відмітити, що після того, як 21 липня 1773 папа Климент XIV буллою «*Dominus ac Redemptor*» розпустив орден єзуїтів, маєтності ордену та їхні школи в Речі Посполитій були описані та передані у відання Едукаційної комісії 1773–1794¹⁷.

На Е.к. покладалося реформування системи освіти після ліквідації 1773 Єзуїтського ордену, в руках якого зосереджувалося управління шкільною освітою як у Речі Посполитій, так і в інших католицьких європейських країнах. Е.к. перебрала у своє розпорядження єзуїтські маєтності, щоб використати їх для організації освітньої справи. До Е.к. входили церковні та політичні діячі. Згідно з пропозицією Е.к., територія Речі Посполитої поділялася на 10 навчальних округів, з них два – Вінницький і Волинський – були на українських землях, які входили тоді до складу Речі Посполитої. Освіта була 3-ступеневою: найвищий щабель займали дві головні школи – Краківський університет, заснований у 1364 р. та Віленська академія (Вільнюський університет, заснований 1579 року польським королем Стефаном Баторієм як Віленська академія на базі єзуїтського Віленського колеґіуму), які також були реформовані й стали світськими навчальними

¹⁷ ЕДУКАЦІЙНА КОМІСІЯ 1773–1794 (Komisja Edukacji Narodowej) Комісія народної освіти – державна освітня інституція в Речі Посполитій, утворена з ініціативи короля Станіслава-Авґуста Понятовського і затверджена сеймом 15.10.1773, перше в Європі міністерство освіти

зкладами з обов'язковим вивченням природничих наук. На українських землях на основі єзуїтських і василіанських шкіл було утворено 2 окружні (Вінниця, Кременець) та 11 підокружних шкіл. Е.к. ініціювала відкриття парафіяльних шкіл, які поділялися на малі й великі (лише останні давали учням достатню підготовку для продовження навчання в середніх школах).

Річ Посполита однією з перших в Європі під впливом ідей Просвітництва доби розпочала реформу освіти, яка мала відповідати новим потребам суспільного розвитку. Е.к. започаткувала польську школу, яка перебувала під егідою держави. Проти реформ виступила частина консервативно налаштованих магнатів, шляхти та духовенства. Втрата державності внаслідок поділів Польщі 1793 і 1795 не дала змоги завершити реформу. Її основні засади розвивалися в школах Варшавського князівства. На українських землях, що відійшли до Російської імперії, реформи освіти продовжувалися Віленським учбовим округом.

На початку XIX століття в Правобережній Україні практично не було російських навчальних закладів. До заснування перших університетів і шкіл на землях України долучилися польські, російські і австрор-угорські піддані.

У 1661 році король Речі Посполитої Ян II Казимир підписав диплом, яким надавав Львівському єзуїтському колегіуму «гідність академії і титул університету». В XIX ст. російський уряд дозволив відкрити університети в Харкові (1804), Києві (1834) та Одесі (1865). У 1875 році указом імператора Австро-Угорщини Франца Йосифа засновано Чернівецький університет. Ці вузи швидко здобули славу потужних науково-освітніх центрів і зберігають її понині. Доречі Національний університет «Львівська політехніка» був створений як Реальна школа у Львові декретом австрійського імператора Франца I у 1816 р. і наголошено, що відкриття у місті Лембергу (Львові) Цісарсько-королівської реальної школи здійснено з метою задоволення навчальних потреб місцевого населення. Утримувалась технічна школа за кошти нововведеного місцевого промислового податку.

А далі ми можемо бачити як відбувалася непросте становлення освітніх закладів на етнічних українських землях і проходило це в умовах боротьби.

2. Російський царизм проти польського освітництва (едукації/edukacja) та заміна його російською системою освіти на Правобережній Україні (кінець XVIII – перша половина XIX століття).

Роль особистостей українця Василя Каразіна (1773-1842) та поляка Тадеуша Чацького (1765-1813) в організації освіти на українських землях.

Про цей період канадський історик, представник української діаспори, І. Левкович писав: «Московський уряд їхав на українському возі польським конем; він правив поляками, а поляки – українцями» [3]. А коли велась мова про захист кріпацтва (а кріпаками на своїх етнічних землях звичайно ж були українці), то росіяни і поляки швидко порозумілися між собою (звичайно ж за рахунок українців). Але зерно освіти вже було посіяне, воно проросло і світ отримав освічених українців, як одну із найосвіченіших націй світу.

У 1802 р. російським імператором передбачалося відкриття в Росії шести університетів: у Москві, Петербурзі, Харкові, Вільно (м. Вільнюс), Казані, Дерпті (м. Тарту). При цьому Харківський університет мав менше шансів з причини відсутності хороших шляхів сполучення та неможливості налагодити добре поштове сполучення; засвідченням сучасників, лише В. Каразін міг цьому протистояти [4, с. 264]. Організаційний талант Василя Назаровича Каразіна розраховував на підтримку тодішнього візитатора Віленського навчального округу князя Адама Єжи Чарториського¹⁸, який був зобов'язаний В. Каразіну науковою співпрацею [4, с. 265]. Тому, не

¹⁸ Адам Єжи Чарториський (14.01.1770 – 15.07.1861) [рис.7-1] – польсько-литовський князь, польський освітній, російський політичний діяч. Близький дорадник царя Олександра I, міністр закордонних справ Російської імперії (1804-06). Під час польсько-литовського повстання 1830-31 – голова тимчасового повстанського уряду, який намагався відновити Польщу в старих кордонах. Маючи приятельські стосунки з царем Олександром I, використовував їх для польської справи. Був на посаді куратора Віленської шкільної округи. Його близьким співробітником був Тадеуш Чацький. Завадив реалізувати план вихованця Києво-Могилянки графа Петра Завадовського.

дивлячись на сильну опозицію щодо створення університету в Харкові і пропозиції заснувати його в Києві, де вже кілька років працювала гімназія, А. Чарториський на засіданні освітньої комісії (прообраз Міністерства освіти Росії) при імператорі Олександрові I наполіг на першості Харкова і досяг успіху. Якби Василь Каразін не відкрив університет у Харкові, доля міста була б геть іншою, вважає більшість сучасних істориків. Ймовірно, Харків так і залишився би провінційним невеличким містечком. Університет зробив його освітнім та науковим центром. Каразіну належить понад 60 статей, надрукованих в різних журналах: «Віснику Європи», «Українському віснику», «Харківських губернських відомостях» і інших. Він автор ряду важливих відкриттів у галузі техніки, хімії, агрономії, селекції тощо. Йому належать винаходи у галузі селітроваріння, винокуріння, накопичення електроенергії у верхніх шарах атмосфери, використання азоту з атмосфери тощо. Зокрема, він синтезував перший штучний алмаз за шість років до того, як це було зроблено у Франції. Найбільш видатні його праці - статті по метеорології.

Долі двох визначних просвітників – Тадеуша Чацького та Василя Каразіна у сфері вищої освіти склалися по-різному. Обоє просвітники прагнули до створення у своєму краї вищих навчальних закладів – один завдяки імператорському указові (університет у Харкові), інший – всупереч останньому (Волинський ліцей у Кременці) [4, с.264, 265]. Дворянство, шляхта правобережних губерній та козацькі старшинські роди Слобожанщини, зорганізовані ними, надали фінансове підґрунтя для діяльності навчальних закладів цих регіонів України на довгі подальші роки.

Основною формою добродійної допомоги системі тодішньої вищої освіти України стали так звані «едукативні фонди». Завдяки невтомній бурхливій діяльності Тадеуша Чацького Кременецький (Волинський) ліцей отримав найбільший едукативний фонд від заможних представників польської громади Волині і за неповних 10 років на початку XIX ст. піднявся до рівня ліцею. На Лівобережжі України просвітницькі традиції так званої «Південно-Західної Росії» виділялися досить скупі капіталовкладення хоча й передбачали збереження наявної системи освіти, яка розвивалася протягом кількох століть (починаючи з єзуїтських навчальних закладів XVIII ст.). Аналогічне фінансування було й на розвиток народної освіти в Правобережній Україні з боку уряду Росії.

(1738—1812) відкрити у Києві університет для боротьби з полонізацією краю.

Олександр I призначив Т. Чацького генеральним візитатором згаданих губерній, що стало початком формування системи едукативних фондів. Для влаштування волинської гімназії у Кременці у 1803 р. було зібрано 415 455 злотих (близько 62 320 руб.) [5]. Т. Чацький став справжнім проповідником добродійності. Його промови й звертання, аргументовані й патріотичні, дали змогу зібрати таку кількість едукативних фондів, що за 10 років дозволило відкрити 85 прихідських училищ на Волині, 26 – на Поділлі, 15 – в Київській губернії [5].

Тадеуш Чацький багато зробив, щоб залучити у ліцей видатних викладачів з Кракова, Вільно, Варшави, Відня. Серед них – Йоахим Лелевель – значний польський вчений та громадський діяч, Олександр Міцкевич – брат поета Адама Міцкевича, Евзебіуш Словацький – батько іншого польського поета Юліуша Словацького та ін. З Австрії приїхав професор ботаніки та зоології В. Бессер, дійсний член Віденської Академії мистецтв Йозеф Пічман.

Історик М. Володимирський-Буданов у 1884 р. писав: «Кременецький ліцей став вінцем, що завершував будову просвітництва, збудовану Чацьким. За його ідеєю, це був... заклад найвищого рівня в краї для всіх інших його навчальних закладів» [6].

3. Волинь і Тадеуш Чацький

Родове дерево шляхтичів Чацьких корінилося у Великопольщі. Архівні джерела стверджують, що Міхал із села Чача був учасником конфедерації шляхти.

Польський дослідник Михайла Ролле ще в 1913 р. писав: «Меч і плуг стали товаришами Чацьких, рицар і селянин поєдналися гармонійно для величі Батьківщини і родини, коли справи публічні потребували здорової досвідченої ради, вони покидали домашній затишок і поспішали до сеймиків і сейму...» [7].

А рід Чацьких на Волині започаткував прадід Міхала — Войцех Станіслав. 1673 р. він як хорунжий відзначився у битві під Хотиним¹⁹, а згодом одружився з Катажиною Загоровською і прийняв у власність містечко Порицьк (нині село Павлівка Волинської області). Із 1694 р. воно стало гніздом родини Чацьких.

Саме в Порицьку 28 серпня 1765 р. народився Тадеуш Чацький, який став четвертою дитиною в сім'ї. Сім'я Чацьких належала до багатой землевласницької еліти Волині. Коли Тадеушу заledве виповнилося три роки померла мати. 1767 р. росіяни засудили його батька строком на шість років за протест проти рівноправності дисидентів, російська влада конфіскувала порицький та інші маєтки Чацького, а мати через рік після арешту чоловіка померла. Батько Тадеуша за агітацію проти запровадження в Польщі рівних прав для іновірів ще п'ять років перебував під домашнім арештом у Бродах. Сестри Розалія й Антоніна провели цей складний час в Угорщині під опікою їхнього родича Міхала Вельгорського. Російська влада не дозволила батькові опікуватися її похороном і бути присутнім на жалобній церемонії. З часом, вже за царювання Павла I, Чацькому вдалось повернути конфісковане майно. Тому дитинство дітей Чацьких проходило без батьків і їх любові. Грунтовну початкову освіту Тадеуш осягав удома та з допомогою вчителя-єзуїта, коли разом з старшим братом Міхалом п'ять років виховувався в дядька (по батьковій лінії) Францішека в Гданську. В родинному маєтку була величезна бібліотека з 20 тис. книжок і 146 тис. різних історичних документів[8]. Біографи зазначають, що хлопець був працьовитий, мав добру пам'ять, любив читати, тому не дивно що самоосвіта була головним чинником його ерудованості з літератури, права, латини, німецької та французької мов. Він, не навчаючись у жодному університеті, лише завдяки наполегливій праці й бажанню став одним із найосвіченіших людей того часу, а знання отримане після вивчення класиків зробило його талановитим оратором та творцем освітніх закладів Волині і не тільки. Гарний родинний палац складався з двох чудових будівель збудованих навпроти один одного. Поряд було глибоководне озеро овальної форми діаметром понад 500 м з чистою водою, яку приносила річка Луга, притока річки Західний Буг [рис.1, 2, 3].

Тадеуш та його старший брат Міхал потрапили під опіку дядька Францішека, і він забрав обох племінників на п'ять років у м. Гданськ. Вірогідно в саме цей період життя сформував відношення Тадеуша до знань, освіти та науки взагалі. Потім, коли дядько Францішек і його дружина Кунегунда повернулися до свого рідного містечка Боримель Дубенського повіту, після першого поділу Польщі в 1772 р., де з ними жили Міхал і Тадеуш [рис. 4, 5]. 1773 р. хлопці повернулися до рідного містечка Порицьк, яке знаходиться на відстані 65 км від Боримля (Порицький і Боримельський палаци Чацьких були повністю зруйновані і зараз їх не існує). Тут Тадеуш продовжив домашнє навчання. Колишній єзуїт Фаустин Гродзинський навчав обох братів класичних мов, права та французької мови, а виходець із Вармії Мартін Гербер – німецької мови. Найбільше Тадеуш захоплювався вітчизняною історією. А найпершим досягненням малого Тадеуша було в відкриття сільської школи коли йому було 12 років в с. Порицьк. Він випросив у батька невеличкий будиночок, поселив у ньому вчителя Ф. Святковського і учнів — дітей домашньої прислуги та бідняків Порицька і утримував школу на гроші, які видавалися йому на розваги. Школа була в одному з цих будиночків поблизу палацу Чацьких, зі сторони якого зроблена ця світлина [9, рис. 6]. Ліворуч на світлині [рис. 6] видно католицький парафіяльний костел (його зараз не існує, він був повністю зруйнований) там поховано видатного земляка. Про це читаємо в «Географічному словнику Королівства Польського та інших країв слов'янських» у статті про Порицьк: «У костелі є фамільні гроби графів Чацьких, і тут спочивають останки Тадеуша Чацького..., які у 1877 році ... перекладені в нову труну» [рис.11]. В 1943 р. порицький костел був підірваний і спалений під час українсько-польського протистояння. Доля гробниці і де зараз поховані останки тіла Тадеуша Чацького невідомі [12].

В 20 річному віці, 4 січня 1785 р. Тадеуш Чацький отримав від короля Станіслава Августа привілей на побудову в Порицьку друкарні, де згодом друкувалися навіть єврейські книги.

¹⁹ Битва під Хотиним в 11.11. 1673 р. - між військами Османської імперії та Речі Посполитої, завершилася перемогою об'єднаних сил Речі Посполитої (Ян Собеський) та литовського війська (Михайло Казимир Радзивил).

Займався він і господарськими справами: 16 травня 1787 р. одержав привілей на проведення крім давніх ярмарок ще семи нових. Для закладки парку на садибі найняв садівника-іноземця. У 1786-92 рр. Тадеуш Чацький працював у Комісії казначейства коронного (Komisji Skarbu Koronnego); ґрунтовно вивчивши стан економіки Польщі, подав сеймові ряд проектів реформ. Служба не була легкою. Т. Чацький нарікав, що йому доводилося працювати з людьми, «найхарактернішими рисами яких були егоїзм, необізнаність, заздрість і намагання перешкодити найкращим намірам», писала польська дослідниця Дановська [13].

У 1781 р. Т. Чацького направили практикантом у суд м. Варшави. Перебування в столиці було доброю нагодою ознайомитися з багатими збірками бібліотеки Залуських. У 1786 р. за рішенням сейму був направлений на роботу в Комісію коронного скарбу [рис. 7]. Як представник казначейства, у складі польської делегації брав участь у переговорах із пруською стороною щодо підписання міждержавної торговельної угоди (1790). У 1792 р. залишив державну службу. Будучи власником великих маєтків і значних угідь, зайнявся господарськими справами. Звинувачений в участі у повстанні Т. Костюшка, був позбавлений маєтків, які, щоправда, пізніше були повернуті йому імператором Павлом І. У 1801-1803 рр. здійснив кілька приватних наукових подорожей стародавніми польськими містами Помор'я.

У 1803 р. Чацького призначають візитатором (інспектором) шкіл Волинської, Подільської та Київської губерній. Глибока ерудиція, помножена на працьовитість і прихильність монарха, – була доброю основою для реалізації планів та ініціатив у довірєній галузі. Чацький організує та відновлює школи в багатьох містах і містечках – Володимирі, Луцьку, Клевані, Дубровиці, Бердичеві, Житомирі, Вінниці, Барі; створює систему так званих фундушів (фондів) для підтримки навчальних закладів заможними людьми, насамперед шляхтою. Впродовж десяти років діяльності Чацького, завдяки особистому втручання, промовам, зверненням, на добротинні внески було засновано дві сотні шкіл та училищ [рис. 8]. Його працею було знайдено здібні учителі, оновлено і приведено у відповідність до тогочасних вимог систему викладання, забезпечені гідні умови проживання наставникам, полегшено навчання дітям із незаможних родин і засновано у краї такий навчальний заклад, де б усі охочі могли здобути вищу освіту. Найвдалішим освітнім проектом Тадеуша Чацького стало створення 1805 р. в Кременці Вищої Волинської гімназії, яку згодом російська влада перетворила на лицей (1819). Крім пожертв добротинців, засновник вклав у цю справу дві третини власного капіталу. До організації гімназії долучився відомий польський філософ, правник, громадський діяч, автор польської конституції 3 травня 1791 р. Гуго Колонтай, уродженець Південної Волині.

Апогеєм діяльності Т. Чацького стало створення Кременецької гімназії. Тому не дивно, щої в 1809 весь її колектив одностайно підтримав ініціативу князя А. Чарторийського про встановлення у гімназії мармурового погруддя засновника навчального закладу та вручення йому пам'ятної золотої медалі з написом: «На пам'ять від вдячних волинських громадян». Сьогодні в енциклопедії ВІКІПЕДІЇ дається 56 посилань на його праці, які стосувалися різноманітних тем, основні з яких: «Про назву України і початок козаків», «Про литовське і польське право», «Картина панування Зигмунта Августа», «Польська статистика», «Про десятину», «Про євреїв», «Про монетну справу в Польщі та Литві», «Чи було право римське основою права польського?», «Про циган», «Про татар» та ін.

Завдяки своїй невтомній діяльності Т. Чацькому вдалося підняти рівень освіти, хоча й навчання велося на польській мові, на значно вищій щабель і вона стала доступною для широкого загалу. Тисячі хлопських дітей, які зпочатку вчилися читати й писати польською в парафіяльних школах, стали потім авангардом національних культур – української, литовської, білоруської. Цитита Т. Шевченка з Даниляка.

На початку 1813 р. Т. Чацький, отримавши звістку про приїзд в округ князя А. Чарторийського, виїхав на зустріч із ним у Дубно. Там він раптово захворів і 8 лютого помер. Уже 9 лютого делегація викладачів гімназії звернулася до його дружини з проханням дозволити поховати серце її чоловіка в гімназійному костелі. [11].

Цікаву інформацію про життя Тадеуша Чацького наводить його одноліток польський дослідник Михайло Ролле (1765-1836): «Т. Чацький восени 1796 р. їздив разом з десятками найвпливовіших і найбагатших польських шляхтичів Правобережжя на коронацію Павла І до

Москви. Ця церемонія перетворена була на показову демонстрацію службової ревності нових підданих. У 1807 р. після визволення від «добровільно-примусового» харківського «ув'язнення» Т. Чацький живе у Петербурзі, ласкаво прийнятий царською родиною – Олександром I та його матір'ю, міністром В. Кочубеєм та рядом інших відомих російських сановників, від яких охоче приймає добровільні пожертви на Кременецьку гімназію» [10].

29 липня 1805 р. імператор Олександр I висловив йому подяку за старанність у справі заснування гімназії, а у серпні того року підготовлені спільно з Г. Коллонтаєм статuti вийшли під назвою: «Рескрипт його імператорської величності Олександра I до Тадеуша Чацького, таємного його імператорської величності радника, інспектора шкіл губерній Волинської, Київської і Подільської, кавалера ордена Білого орла і Св. Станіслава, і статuti для Волинської гімназії» [Рис. 9].

4. Про місце поховання видатних просвітителів Чацького та Каразіна

А що ж з пам'ятниками видатним просвітителям Т. Чацькому та В. Каразіну?

Сьогодні візитівкою села Павлівка є озеро, річка Луга, пивний завод, рибні стави, ... За 250 років річка, озеро, стави трохи обміліли, але майже не змінилися, а от палаців Чацьких, католицького костелу в с.Порицьк (Павлівці) після Світових Воєн 1-ї та 2-ї більше не існує.

Пам'ятника великому просвітителю Європейського рівня Тадеушу Чацькому у с. Павлівка на жаль не становлено, сьогодні ні сімейного склепу, ні могили також не існує. Це сумно, соромно і до цього варто привернути увагу громадськості. Далеко від місця народження і поховання Тадеуша Чацького в м. Житомир на березі р.Тетерів є скеля, яку вже майже 200 років називають голова Чацького [рис. 12].

У 2003 р. президентами України та Польщі було вибрано і узгоджене місце на українській землі, де доречно встановити пам'ятник вшанування пам'яті загиблих під час українсько-польського протистояння. Цим місцем стало село Порицьк (Павлівка) дата – 11 липня 2003 р. Минуло 60 років від моменту загибелі польських мирних громадян в католицькому костелі села.

Президенти відкрили монумент який закликає нас до взаєморозуміння та примирення. Тут і в багатьох інших місцях Волині, в 1943 р. мали місце трагічні події українсько-польського протистояння. Президенти підписали спільну заяву, помістили її в капсулу, яку поклали до підніжжя пам'ятника «Пам'ять – скорбота – єднання» [Рис. 10]. Якщо є взаєморозуміння і примирення, то минуле має єднати, а не роз'єднувати.

Але, ні польські, ні українські найвищі посадовці не спромоглися вшанувати пам'ять найвидатнішого поляка, який народився та похований в с. Порицьк. Це Тадеуш Чацький, який вніс неоціненний вклад в освіту, мир і процвітання цих двох націй через їх освіченість. Адже сотні шкіл відкритих, вдосконалених ним склали величезну силу, що в принципі визначають долю і побут народів та держав.

Школа в творені долі народу являється могутньою силою і той хто створював школи і приніс освіту народу здійснив великий вплив на розвиток цього народу. Відомо, що Василь Каразін помер в 1842 р. у віці 68 років в м. Миколаїв, на його могилі було споруджено склеп [рис13]. На жаль, догляду за місцем поховання В. Каразіна за часів СРСР не було і склеп був сплюндрованим, приміщення використовували місцеві безпритульні для ночівлі. У вересні 2010 р. громадськість виправила це становище і силами представників Харківського державного університету ім. В. Н. Каразіна [Рис. 14] та Чорноморського гуманітарного університету ім. П. Могили було зроблено ремонт склепу. Шефство над захороненням взяли студенти Чорноморського гуманітарного університету ім. П. Могили та учні ЗОШ № 29 м. Миколаєва. На обеліску склепу викарбувані деякі факти його видатної біографії як це написано у ВІКІПЕДІЇ: «Винуватець заснування у Росії Міністерства народної освіти, засновник Харківського університету, фундатор і правитель Філотехнічного товариства, ... запроваджувач квітучої торгівлі та добробуту громадян у м. Харків; природознавець, який подав перший думку про можливість зробити з метеорології науку точну, корисну для людей; почесний член різних вчених товариств, російських та іноземних».

На честь Каразіна названо астероїд 6547 Василь Каразін.

Адам Чарторийський

Рис. 2. р. Луга

Рис. 4. Оз. Павлівка

Рис. 3. Дім Чацьких

Рис. 4.

Рис. 5. Боремель. Руїни палацу Чацьких

Рис. 6. Крем'янець. Крем'янецький ліцей

Рис. 7. Порицьк. Вулиця від палацу Чацьких

832

Por

ce, odl. od Kalisza 15 w., ma 25 dm., 216 mk. Powstała w późniejszych czasach; w XVI w. i na początku XVII nie istniała.

Pory, wś szl. nad jez. Pory, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 42 w. od Wilna, 4 dm., 27 mk. katol.

Poryck, mko nad rz. Ługa, pow. włodzi-mierski, okr. pol. Łokacze, gm. P., prześlicznie pośród łąk położona, o 26 w. na pld.-wsch. od Włodzimierza, o 17 w. od Mikulicz odległe. W 1870 r. było tu 171 dm., 583 mk., w tej liczbie 56% żydów, cerkiew, kościół par. kat., szkoła żydowska i miejska, 22 sklepy, 13 rzemieślników, 2 jarmarki, browar, garbarnia i cegielnia; st. poczt. Kościół kat. p. w. św. Trójcy i św. Michała, kosztem Szczęsnego Czackiego na miejsce pierwotnego z 1405 r. wzniesiony, posiada piękne freski, odnowione w 1856 r. staraniem ks. prałata Chodykiewicza, kosztem rodziny Czackich linii poryckiej. W kościele tym są groby rodzinne hr. Czackich i tu też spoczywają zwłoki Tadeusza Czackiego, które w 1877 r. staraniem hr. Tadeusza Maryana przełożone zostały do nowej trumny. Parafia kat., dek. włodzi-mierskiego, ma 664 wiernych i kaplicę na cmentarzu w Myszowie. Nad jeziorem znajdują się dwa obszerne pałace piętrowe, zbudowane przez dziada dzisiejszego dziedzica, starostę nowogródzkiego w 1806 r. W P. urządzone jest wyleganie na 12,000 jaj pstrągów i 30,000 jaj siei do zarybiania miejscowego jeziora, dalej dwa stawy wyrostowe i jeden stawek główny. Jezioro i 4 wodozbiory napełnione wodą rz. Ług, mają razem 61 mr. i 220 pr. przestrzeni, przy największej głębokości 5-78 sażni. Jest to starożytna osada, nadana z innymi dobrami przez w. ks. Witolda III (Eliaszowi) Wiaczkiewiczowi, za wierną jego służbę. Dokument nadawczy ogłoszony został w Starożytnej Polsce (t. II: 1418-1419). W rodzinie Illniczów pozostawał P. do 1500 r. Fiedor, syn Wasila Korybuta kn. Zbaraskiego, pojawiwszy około 1500 r. za żonę Illniczankę, stał się protoplastą rodu ks. Poryckich. Syn ich Aleksander wyjednał w 1557 r. przywilej, w którym wyraża się Zygmunt August, iż mając wzgląd na klęską ognia dotknięte miasto Poryczko, należące do Aleksandra Poryckiego ze Zbaraża, uwalnia je na lat 10 od opłaty wszelkich myt i ceł, wyjąwszy od pogranicznych. Ks. Aleksander miał z Uchańskiej 5 synów: Michała, Piotra, Macieja, Jana (zmarłych bezpotomnie) i Aleksandra, któremu Anna Hornostajówna, podkomorzanka kijowska, powiła jedyną córkę Zofią Izabelę. Ta przyniosła P. w wianie Krzysztofowi Koniecpolskiemu w wdzie bełskiemu; ich zaś córka Helena, wydana około 1640 r. za Jędrzeja Zahorowskiego, podsejdyka Łuckiego, otrzymała w posagu dobra poryckie.

Por

W 1694 r. odziedziczył P. Wojciech Czacki, chorąży wołyński i stała włodzi-mierski, ożeniwszy się z Katarzyną Zahorowska, córką Stefana, kaszt. wołyńskiego. W P. urodził się d. 28 sierpnia 1765 r. Tadeusz Czacki, stała nowogródzki. W 1786 r. d. 4 stycznia otrzymał Szczęsny Czacki od króla Stanisława Augusta przywilej na założenie drukarni a d. 16 maja 1787 r. przywilej odnawiający dawne jarmarki i przyczyniający 7 nowych. Podług taryfy z 1775 r. liczono w mieście 138 dm. Był tu piękny księgozbiór, z którego część dotyczącą dziejów polskich po śmierci Tadeusza nabyto do Puław za 15 000 czer. zł. W d. 11 kwietnia 1831 r. pod P. stoczył walkę Dwernicki z przednią strażą gen. Rydigiery, złożoną z pułku dragonów. Opis P. pomieścił Wiek w 1835 r. Nr. 231 i nast. Wzmianki o P. zawierają dokumenty ogłoszone w Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 118, 132, 141 i w Arch. J. Z. R., cz. V, t. 1: 81, 84, 85. J. Krz.

Porycze, 1.) wś włośc., pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wołożyn, okr. wiejski Kibudzie, 14 dusz rewiz. 2.) P., fol., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Zabłociszki, okr. wiejski Cejkinie, własność dawniej Kwintów, następnie Cywińskich.

Poryduby, ob. *Paryduby*, wieś, pow. kowelski.

Poryjowa al. *Na Poryjowie*, fol. na obszarze dwor. Majdanu, w pow. husiatyńskim.

Porynga 1.) al. *Parynga*, mko i dobra, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Daugieliszki, okr. wiejski Michałowo, o 6 w. od gminy, 8 w. od Melegian, 22 w. od Święcian a 99 w. od Wilna. Mko ma 28 mk. rz.-kat. (15 męż. i 13 kob.) i kapl. kat. par. Melegiany, w 1819 r. z muru wzniesioną przez ówczesnych właścicieli majątku Bobryńskich. Do figury Ukrzyżowanego Chrystusa, w ołtarzu będącej, lud ma nabożeństwo, uważając ją za cudowną, chociaż na to nie ma potwierdzenia władzy dycezyjalnej. W kaplicy tej odprawia się co piątek nabożeństwo przez kapłana przyjeżdżającego z Melegian, w dzień zaś Serca Jezusowego i oktawę onego zbiera się lud tysiącami z bliższych i dalszych parafii, składając w nie-małej ilości ofiary. Kaplicę tę, od dawnych czasów dość zaniedbaną, odnowił należycie proboszcz melegiański ks. Sobolewski i utrzymuje ją w przyzwoitym stanie. Dobra P. należały dawniej do Bobryńskich, obecnie do Waleryi Cywińskiej. 2.) P., zaś. szl. nad pot. Rynga, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 27 w. od Święcian, 1 dm., 6 mk. kat. 3.) P., ob. *Makniszki*, wś, pow. święciański.

Poryngowie, dawna nazwa folw. *Cygany* (ob.), w pow. szawelskim.

Poryte 1.) al. *P. Izdebnę*, wś kośc. i fol.,

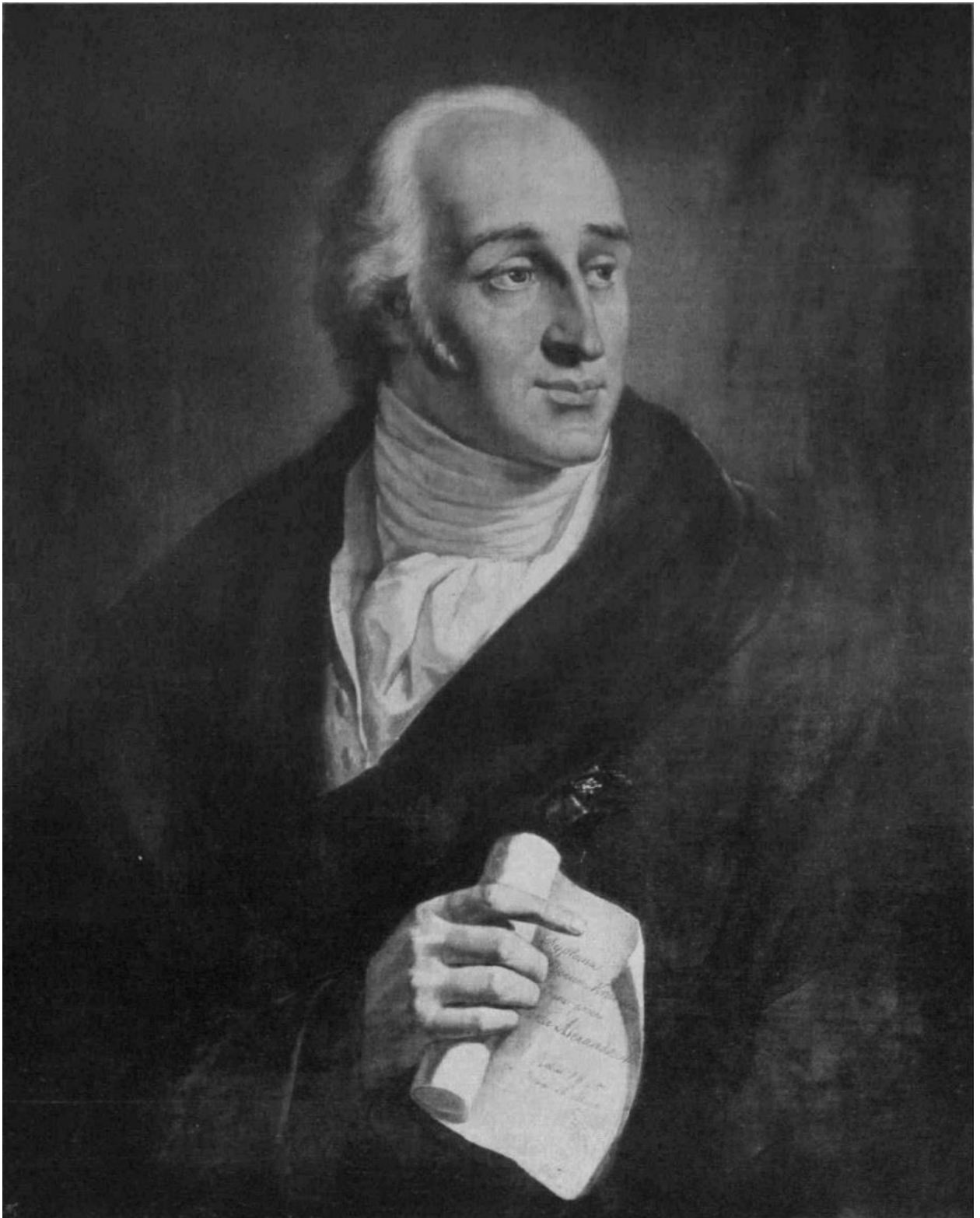

Рис. 9. Тадеуш Чацький в молодості

Рис. 10. Тадеуш Чацький. Варшвський музей

Рис. 11. Голова Чацького

Рис. 12.

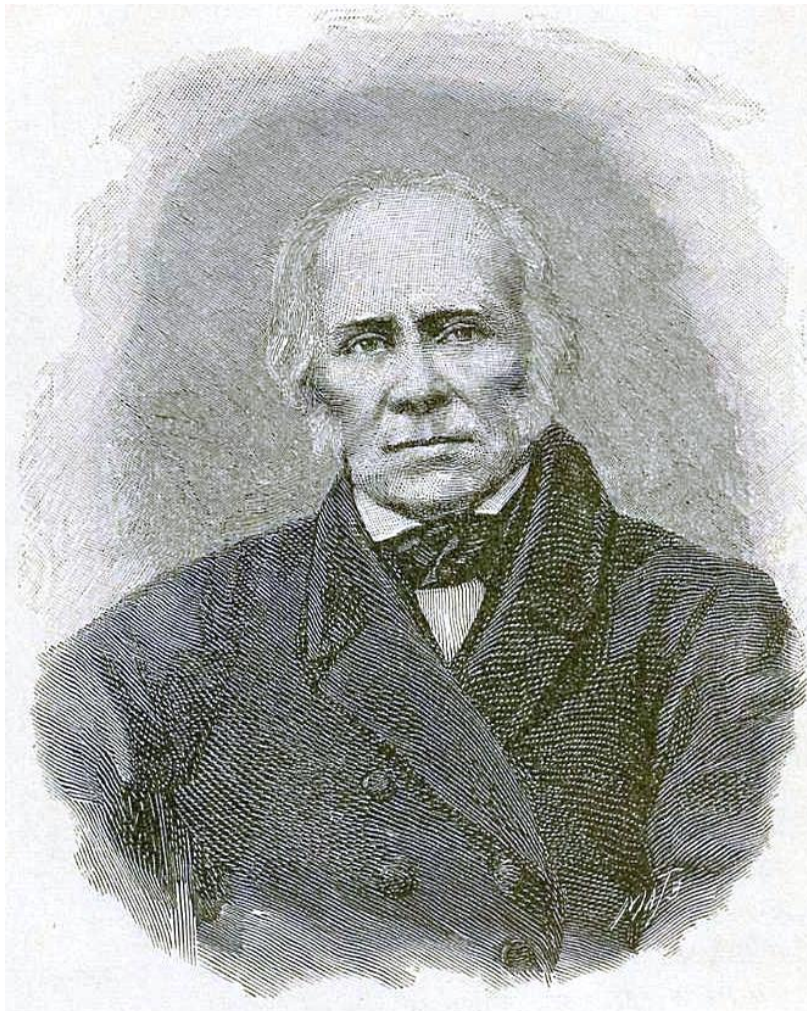

Рис.13. Василь Каразін

Рис. 14. Могила-склеп Василя Каразіна

Рис. 15. Харківський університет імені Василя Каразіна

Джерела та література:

1. Українська правда. 27.02.2011 р. Історик Тімоті Снайдер: "Україна була найбільш смертоносним місцем". Світлана Пиркало. Історична правда <http://www.istpravda.com.ua/articles/4d6996000bc90/>
2. Кіку В. А. Єзуїтські школи [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2005. - 672 с.: іл. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Ezuitski_shkoly (останній перегляд: 23.02.2019)
3. Левківський М. В. Велика Волинь у її історичній ретроспективі // Велика Волинь: історія освіти і культури: монографія / за ред.проф. Левківського М.В. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2011. – С. 11.
4. Тихий Н. Васильй Назарович Каразин // Киевская старина. - №2. – 1905. – С.264
5. ДОБРОЧИННИСТЬ ЯК ЧИННИК ФІНАНСУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ. Н. А. Сейко <http://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwjkwrij1ZzhAhXExMQBhbYpDZoQFjAAegQIARAB&url=http%3A%2F%2Fprints.zu.edu.ua%2F4590%2F1%2F%25D1%2581%25D1%2582%25D0%25B0%25D1%2582%25D1%2582%25D1%258F%25D0%25BF%25D0%25B5%25D1%2580%25D0%25B5%25D1%258F%25D1%2581%25D0%25BB%25D1%2584%25D0%25BD%25D0%25B0%25D0%25BD%25D1%2581%25D1%2583%25D0%25B2.pdf&usq=A0vVaw2OxZalMuBXMlIPuZPF7OgS>
6. Буданов М.Ф. История Императорского университета св.Владимира.– К. – 1884. – С.37.
7. Rolle M. (1913). W setna rocznice zgonu odnowicela I reformatora polskiego szkolnictwa.
8. Благородний Чацький. Роман Янкель. Дзеркало тижня. Випуск № 5, 8-15 лютого. <https://dt.ua/history/blagorodniy-chackiy.html>
9. Пушкар Наталія. Порицьк і Тадеуш Чацький. <http://volodymyrmuseum.com/istorychni/190-porytsk-i-tadeush-chatskiy>
10. Rolle M. Tadeusz Czacki i Krzemieniec. – Lwow, 1913. – S. 20
11. Даниляк П. Г. Тадеуш Чацький та його роль у розвитку освіти на Правобережній Україні // Український історичний журнал, № 2, 2009, С. 51-66.
12. Волинських археологів просять віднайти та перепоховати тіло Тадеуша Чацького. <https://www.volynnews.com/news/society/volynskykh-arkheolohiv-prosiat-vidnayty-ta-perepokhovaty-tilo-tadeusha-chatskoho/>
13. Danowska E. Tadeusz Czacki 1765–1813 na pograniczu epok i ziem. – Kraków, 2006. S. 99.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.20.12>

УДК 929.7 (477) : 82

Наталія Пушкар**«Перший вінок» і «Рідне слово» – перлини національного відродження України**

Одним з важливих елементів історичних досліджень є вивчення джерел. Лесезнавча філокартія складає окрему археографічного матеріалу доступного сучасним науковцям. В Україні зберігся досить потужний пласт документальних листівок, які засобами фоторепродукції зафіксували й зберегли для наступних поколінь не лише місцеві краєвиди й історичний вигляд архітектурних споруд, урбаністичних ландшафтів, але й характеристику соціальнокультурного феномену та міжособистісної комунікації. Починаючи з 1890-х рр. поштова листівка стає важливим елементом міської субкультури. Ця стаття про дві листівки з фондів Волинського краєзнавчого музею, на котрих портрети Олени Пчілки (1849-1930) і Наталії Кобринської (1855-1920) - на одній, на іншій – Леся Українка (1871-1913) з Ольгою Кобилянською (1863-1942). Розміщення по два і навіть по три портретні зображення в обрамленні вишуканих віньєт у стилі модерн на одній просторовій площині характерне для цієї серії, цікавої і пізнавальної. Воно дозволило видавцеві, який походив з династії відомих друкарів і книготорговців, познайомити широкий загал із великою кількістю знаних і маловідомих трудівників на ниві рідного слова. Серед жінок-письменниць у цій серії, крім уже названих, портрети Ганни Барвінок і Марка Вовчка; Уляни Кравченко і Клементини Попович; Михайлини Рошкевич, Марії Загірні і Євгенії Ярошинської; Анни Павлик, Олеси з Бажанських Озаркевич і Ольги з Рошкевичів Озаркевич. На спільному фото Ольги Кобилянської і Лесі Українки (1901 р.) обидві вони – знані письменниці, у розквіті творчих сил і талантів. Це була перша поштівка з портретами щирих товаришок, що вийшла за їх життя. Вона, як і інші, має свою історію. Ці листівки дали можливість зв'язати життя і діяльність багатьох відомих на той час діячів і, зокрема, відомих жінок-письменниць. Стверджено необхідність детального вивчення цього типу джерел.

Ключові слова: Леся Українка, Олена Пчілка, Ольга Кобилянська, Наталія Кобринська, письменниці, листівки.

Natalia Pushkar. The «First Wreath» and the «Native Word» are the pearls of Ukraine's national revival.

One of the important elements of historical research is the study of sources. Forest philocardia is a separate archaeographic material available to modern scientists. In Ukraine, a rather powerful layer of documentary leaflets has been preserved, which by means of photoreproduction have recorded and preserved for future generations not only local landscapes and historical appearance of architectural structures, urban landscapes, but also characteristics of sociocultural phenomenon and interpersonal communication. Beginning in the 1890s, the postcard became an important element of the urban subculture. This article is about two postcards from the funds of the Volyn Museum of Local Lore, on which portraits of Olena Pchilka (1849-1930) and Natalia Kobrynska (1855-1920) - on one, on the other - Lesya Ukrainka (1871-1913) with Olga Kobilyanska (1863-1942). Placing two or even three portrait images in the frame of exquisite vignettes in the Art Nouveau style on one spatial plane is typical for this series, interesting and informative. It allowed the publisher, who came from a dynasty of famous printers and booksellers, to acquaint the general public with a large number of well-known and little-known workers in the field of the native language. Among the women writers in this series, in addition to those already mentioned, are portraits of Anna Barvinok and Mark Vovchko; Ulyana Kravchenko and Klymentyna Popovych; Mykhailyna Roshkevych, Maria Zahirna and Yevhenia Yaroshynska; Anna Pavlyk, Olesya from Bazhansky Ozarkevych and Olga from Roshkevych Ozarkevych. In the joint photo of Olga Kobilyanska and Lesya Ukrainka (1901), they are both well-known writers, in the prime of their creative powers and talents. This was the first postcard with portraits of sincere friends that came out of their lives. It, like others, has a history. These leaflets provided an opportunity to connect the lives and activities of many famous figures at the time and, in particular, famous women writers. The need for a detailed study of this type of sources is stated.

Key words: Lesya Ukrainka, Olena Pchilka, Olga Kobilyanska, Natalia Kobrynska, writers, postcards.

У фондах Волинського краєзнавчого музею зберігаються дві поштові листівки з великої і оригінальної серії «Рідне слово», яка вийшла 1902 року у видавництві Якова Оренштайна (1875-1944) в Коломиї. На одній з них – портрети Олени Пчілки (1849-1930) і Наталії Кобринської (1855-1920), на іншій – Леся Українка (1871-1913) з Ольгою Кобилянською (1863-1942). Розміщення по два і навіть по три портретні зображення в обрамленні вишуканих віньєт у стилі модерн на одній просторовій площині характерне для цієї серії, цікавої і пізнавальної. Воно дозволило видавцеві, який походив з династії відомих друкарів і книготорговців, познайомити широкий загал із великою кількістю знаних і маловідомих трудівників на ниві рідного слова. Серед жінок-письменниць у цій серії, крім уже названих, портрети Ганни Барвінок і Марка Вовчка; Уляни Кравченко і Кліментини Попович; Михайлини Рошкевич, Марії Загірні і Євгенії Ярошинської; Анни Павлик, Олесі з Бажанських Озаркевич і Ольги з Рошкевичів Озаркевич.

Того ж, 1902 року, виповнилось 15 років з часу виходу українського жіночого альманаху; його повна назва: «Перший вінок. Жіночий альманах. Виданий коштом і заходом Наталії Кобринської і Олени Пчілки. Львів, 1887 р.».

Свідомо чи ні, але виходом серії поштівок «Рідне слово» було пошановано 15-річчя виходу альманаху «Перший вінок» і його авторок (дев'ятеро з сімнадцяти; усіх жінок у серії Я. Оренштайна – чотирнадцять).

Книга обсягом 464 сторінки вийшла з друкарні Товариства імені Шевченка за активної допомоги Івана Франка.

Йому ж належить і перший відгук про нове видання в газетах «Kurier Lwowski» і «Kraj» (1887 р., мова оригіналів – польська). Зокрема він писав: «З відомих уже в українській літературі авторок знаходимо тут пані Ганну Барвінок, яка дала дві новели з народного життя, пані Олену Пчілку (повість і два вірші), а також пані Кобринську, яка, крім двох новел, помістила в цьому альманахові цілий ряд публіцистичних статей про жіноче питання за кордоном і про стан та розвиток руських жінок у Галичині.

З авторок-початківців відзначимо Уляну Кравченко і К. Попович, які помістили кілька цілком вдалих поезій, Олену Бажанську, яка дала гарну новелу, Исидору Навроцьку, Михайлину Рошкевич, Ольгу Левицьку, Ольгу Франко, Лесю Українку і талановиту поетку, яка приховується за псевдонімом Дніпрова Чайка». [За псевдонімом Дніпрова Чайка ховалася українська письменниця, перекладачка Людмила Василевська (1861-1927)].

Ідея укладання і видання альманаху творів самих лише жінок-письменниць зародилась у Наталії Кобринської і Олени Пчілки після того, як набули творчого розвитку стосунки останньої з галицькими літературними колами, а в журналі «Зоря» все частіше стали з'являтися друком твори її та її юної доньки Лесі Українки. Олена Пчілка згадувала в «Автобіографії»: «Це мало бути дуже оригінальне видання: альманах з творів самих тільки авторок-жінок і на теми виключно з жіночого життя. Межи строками вважалося, що чоловіки не мають зовсім брати участь у цьому виданні.

Між іншим, Кобринська писала, що навіть Франко матиме тільки дорадчий голос у цьому літературному заході. Просила вона мене закликати від себе жіноцтво – літераторів у нас на Україні до співробітництва і взагалі до помочі. Здається, пригадую собі, що й назву для цього видання запропонувала я, листуючись про це з Кобринською. Із свого гурту письменниць я могла запросити лише двох близьких до мене осіб: Леся і Л. М. Старицьку».

Половину коштів, необхідних для видання альманаху «Перший вінок» надала Олена Пчілка. Це за її порадою Леся Українка, наймолодша з авторок альманаху, надіслала для друку свої твори: написані 1884 року поезії «Любка» та «На зеленому горбочку...»; 1885 – «Літо краснее минуло...» (надруковано під заголовком «Поле») і поему «Русалка» (Волинь, с. Колодяжне, 6 грудня 1885 р.). Мати опікується надісланими віршами, пишучи 16.02.1887 року І. Франкові: «Леся вклоняється. Чи не загубились її вірші у пані Кобр[инської]?» А також дає характеристику Лесині поеми «Русалка»: «Можна думати, що з літами Українка Леся вийде на реальнішу дорогу (принаймні, она каже вже й тепер, що коли б була не послала торік своєї «Русалки», то вже б тепер не пустила її в світ!» (Леся Українка. Документи і матеріали. К.: «Наукова думка», 1971. – С. 36).

Публікація поезій Лесі Українки не пройшла повз увагу М. Павлика. В листі до М. Драгоманова він зауважує, що дівчина «має до віршів справжній талант, якби тільки й вона вибилася з русалочного світу на світ соціальний» (Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876-1895). Т. 5.– Чернівці, 1912. – С. 208-209).

Сама ж Олена Пчілка опублікувала в альманасі поезію з промовистою назвою «Перший вінок» («На працю нашу уважати...») й іншу: «Дебора. Біблейський оберт» («Ізраїлю нещасний люде...») з посвятою Лесі Українці, а також оповідання «Товаришки».

Наталії Кобринській, одній з упорядниць «Першого вінка», належить і найбільша кількість друкованих сторінок у ньому: ініціаторка феміністичного руху в Західній Україні, жінка передового для свого часу світогляду цілком правомірно скористалася можливістю заявити про свої погляди на становище жінки в суспільстві, на жіночу долю взагалі. Отже їй належать статті: «Передне слово», «Про рух жіночий в новітніх часах», «Руське жіноцтво в Галичині в наших часах», «Замужня жінка середньої верстви», «Про первісну ціль Товариства руських жінок в Станіславові, заснованого 1884 року» і два оповідання «Образки з життя»: «Пані Шумінська» і «Пан судія».

Ольга Кобилянська також подавала до альманаху «Перший вінок» одне зі своїх ранніх оповідань, але з якихось причин воно було відхилене упорядниками. Що ж, і таке буває зі знаменитими, знаними і талановитими. Буває й навпаки: Софія Окуневська (1865-1926), яка подала до альманаху свою статтю «Родинна неволя жінок в піснях і обрядах весільних» і оповідання «Пісок» (опубліковані під псевдонімом «Єрина хох»), стала в майбутньому першою жінкою-лікарем в Австро-Угорщині, здобувши вищу медичну освіту.

Іван Франко в праці «З останніх десятиліть XIX віку» (1900 р.) ще раз згадав про альманах «Перший вінок», зазначивши, що він належать до найкращих і найбагатших змістом наших видань із того десятиліття. І хоча, може, не всі авторки, що зложилися своїми працями на ту книжку, оправдали надії, які можна було покладати на них, то про те для історика нашої культури і нашого національного відродження ця книжечка завсіди буде дорогоцінною пам'яткою. В ній, мов у дзеркалі, малюється і сумний, безтямний стан нашого ніби інтелігентного жіноцтва в давнішій часі, і перші початки та услів'я нового руху, і сучасний економічний та соціальний стан української жінки-селянки й інтелігентної, і почуття та й ідеали жіночої молодіжи, надиханої новими змаганнями. Голоси жінок галичанок і українок переплітаються й зливаються в одну гармонію; почуття дружності і духовної близькості, не вважаючи на політичні межі, виявляються досить ясно, бодай у сфері найбільш освічених, вільних жінок" (Франко І. Молода Україна. Ч. 1. Провідні ідеї й епізоди. – Львів, 1900. – С. 45).

Для репродукування на поштові листівки Яків Оренштайн використав світлини, які йому, очевидно, надіслали на його прохання героїні задуманого ним «Рідного слова». Ольга Петрівна Косач (Олена Пчілка) надіслала своє фото 1882 року, Наталія Іванівна Кобринська – 1885, – найближчих літ до збирання матеріалів для майбутнього альманаху. Під знімком Ольги Косач помилково вказано рік її народження: «1852» замість «1849».

На спільному фото Ольги Кобилянської і Лесі Українки (1901 р.) обидві вони – знані письменниці, у розквіті творчих сил і талантів. Це була перша поштівка з портретами щирих товаришок, що вийшла за їх життя. Вона, як і інші, має свою історію.

Весну і літо 1901 року Леся Українка провела на Буковині, прийнявши запрошення Ольги Кобилянської. Тоді, в трагічну пору свого життя, їй хотілося спокою і розради, хотілося побачити зелену Буковину, яка здавна була її мрією. Під час гостини обидві письменниці сфотографувалися разом.

Яків Оренштайн, плануючи включити портрет Ольги Кобилянської до серії поштівок «Рідне слово», звернувся до письменниці з проханням дати їй фото. З цього приводу вона писала до О. Маковея: «Ще я би, може, дала, якби Леся свою фотографію дала: тогди я би післала тую, де ми разом є, але так, іншу – зовсім не дам і не хочу!». Видавець, на щастя, погодився на умови О. Кобилянської, адже, судячи з усього, про Лесю Українку тоді не йшлося. Про вихід листівки Леся дізналася з листа Ольги Кобилянської у грудні 1902 року, коли лікувалася на курорті в Сан-Ремо (Італія).

У листі-відповіді (30.XII. 1902 р. з Сан-Ремо) Леся Українка писала: «До мене ніхто не писав про фтографію для карток, і то мені все-таки дивно, що вже моя «особа» десь в «збірці», а я про те й не знала б, якби хтось [Ольга Кобилянська. – Н. П.] не написав».

К. Квітка, чоловік і друг, вважав: «Скромний вираз на тій карточці без порівняння ближчий до властивого Лесі виразу. Можу запевнити, що й сама Леся находила сей знімок подібнішим...»

Отак, перетинаючись в часі і просторі, слова перетворюються у справи, перехрещуються долі, не зникаючи безслідно, спонукаючи до наслідування усіх, хто душею торкнувся до благословенної неவிпадковості.

Ольга Кобилянська та Леся Українка. Серія «Українські письменниці». Видавництво Якова Оренштайна, Коломия. 1902–1903 рр.

Олена Пчілка та Наталія Кобринська. Серія «Українські письменники». Видавництво Якова Оренштайна, Коломия. 1902–1903 рр.

Джерела та література

1. Врублевська В. В. Шарітка з Рунгу: Біографічний роман про Ольгу Кобилянську. – Київ : ВЦ "Академія", 2007. – 512 с. (Автографи часу).
2. Енциклопедія Українознавства. Т. 5. – Перевидання в Україні. – Львів, 1996. – С. 1837.
3. Забочень М. С., Поліщук О. С. Яцок В. М. Україна у старій листівці. Альбом-каталог. – Київ : "Криниця", 2000. – 508 с.
4. Леся Українка. Документи і матеріали. К.: "Наукова думка", 1971
5. М. О. Мороз. Літопис життя та творчості Лесі Українки. – Київ : "Наукова думка", 1992. – 632 с.
6. Пушкар Н. Ю. (упорядкування). Лесезнавча філокартія: Каталог із коментарем. – Луцьк : "Надстир'я", 2005. – 72 с.
7. Фонди Волинського краєзнавчого музею. Інв. №№ ЛУ-1010; ЛУ-1398.
8. <https://feminism-ua.livejournal.com/139804/html>
9. https://uk.wikipedia.org/wiki/Перший_вінок
10. <https://www/i-franko/namt/uk/LifCriticism/1887/PershyjVinok/html/>

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.20.13>

УДК 929(477)

Анатолій Трембіцький

Особистісно-індивідуальний потенціал Ярослава Січинського

Anatoliy Trembitsky,

associate professor of the law and law enforcement department of the Khmelnytsky Institute of the Interregional Academy of Personnel Management, Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher

Personal and Individual potential of Yaroslav Sichinsky

The article deals with the life paths, activities and creative heritage of the well-known Ukrainian architect, cultural and public figure of the Ukrainian diaspora of the United States, a member of the famous Ukrainian family of Sitsinsky-Chekhov-Sichinsky-Shandorov, Yaroslav Sichynsky.

Key words: Yaroslav Sichinsky, Ukrainian, architect, cultural and public figure, USA, Ukraine.

У добу незалежної України постійно зростає інтерес національної еліти, різних груп суспільства до пройденого українським народом історичного шляху, низки важливих його складників, які загалом розкривають об'єктивні процеси, сутність і зміст основних етапів розвитку, висвітлюючи при цьому роль патріотично налаштованої, високопрофесійної і талановитої інтелігенції у вирішенні назрілих суспільно-політичних, культурно-просвітніх, азових та інших проблем, її конкретний внесок в інтелектуально-культурний ріст своєї національної спільноти. Важливе місце в багатій історико-культурній спадщині країни посідає плеяда яскравих, відомих особистостей кінця XIX ст. – 2000-х рр., об'єднана родинним походженням та ідеєю самовідданого служіння українській громаді, її кращому майбутньому. Їхня цілеспрямована, багатогранна й ефективна діяльність залишила вагомий слід у різних сферах професійного і громадського життя суспільства, позитивно вплинула на просвітництво українців, відчутно примножила освітні й наукові здобутки, досягнення в культурно-мистецькій сфері. На особливу увагу заслуговує постать Ярослава Січинського (02.08.1924 – 28.08.2015), званого архітектора, творця і дослідника української сакральної архітектури, одного з засновників, керівників і члена Кабінету дослідження Поділля імені Юхима Січинського, згодом Товариства подолян при УВАН (США), Товариства українських інженерів Америки, автора більше двадцяти архітектурних проєктів в українському стилі тощо. Доведено, що Євфимій Січинський, Володимир і Ярослав Січинський ґрунтовно дослідили українську дерев'яну та кам'яну архітектуру, багаточисленні зразки храмових і оборонних споруд, що визначило їхній внесок у фахове вивчення української архітектури кінця XIX–XX ст.; а Володимир і Ярослав Січинські стали відомими архітекторами, спорудили в українському стилі майже два десятки храмів і пам'яток сакрального мистецтва, більше двадцяти вілл, будинків, офісів, торговельних центрів тощо, що поширило українську архітектурну традицію в країнах Європи та за океаном.

Ключові слова: історія, культура, українська діаспора, родина, Ярослав Січинський.

Creation of social portraits of prominent Ukrainian families is a very important part of the reproduction of the overall process of creating history and culture of Ukraine, in the history of which, as in «The history of each state, every nation has its own light and shadow, and the figures are clear and dark, there are knights and nobody» [1]. Among the genera of the Ukrainian elite, whose scientific, state-social, cultural-educational, religious-theological and other activities and creative heritage, requires detailed research and the establishment of objective historical truth in assessing their place in the history and culture of the Ukrainian people for several centuries - The prominent place belongs to the Ukrainian family of Sitsinsky-Chekhov-Sichinsky-Shandorov. From the knowledge of history, the further development of the nation and the state depends on the direction, because only those who know the history of their country, their family, their past, know the road to their future [2].

This family was rooted in the Ukrainian ethno-sociocultural environment, it included many well-known personalities who entered a bright page in the history and culture of Ukraine. Its history, or rather, the history of some of its most well-known representatives, has caused, causes and continues to cause considerable attention of foreign and Ukrainian researcher. Although recognition of the merits of the majority of members of the glorious family, which, as wrote by a well-known art critic prof. Demian Gornjatkevich "comes to us already to dynastic dignity, such as the well-deserved families of the Chykalenkov, Drahomanovs-Kosach, Krichevsky, Barvinsky and Nizhankivsky" (London, 1955) [5, p.46], before the Ukrainian society took place in historiography even at their life, but after a good memory of them there was a thorny path of affirmation in the coming generationp.

The main part of the study. Ukrainian architect, cultural and public figure, son of the famous art historian Volodymyr Sichynsky, grandson of the famous historian Yevfimiyy Sitsinsky, Yaroslav Sichinsky (*02.08.1924 - †28.08.2015), born in Prague [24; 25, ark.1], where "idyllic times" of "childhood and happiness" were held, where he was "surrounded by beauty, creativity and prosperity". Becoming a senior Yaroslav liked to draw and had a "keen interest in technical disciplines", that is, "the choice was already made" in childhood [14]. He "went his father's path", becoming an architect [24]. Many nights he spent in his father's office, where friends and colleagues of his father, including the Minister for Development and Construction of Czechoslovakia, often discussed various architectural projects and plans for their implementation [14].

Yaroslav Sichinsky graduated from the Czech Real School in Prague [25, ark.2], and then studied for two more years in the Ukrainian Real Gymnasium (Modrzhaný) [19; 20], where, together with the son of Yefim Fil, nephew Polikarp Gerasimenko, Leonid Fil, made a matura [20]. However, already August 8, 1944 [25, ark.3] Yaroslav, as a Ukrainian, the German occupiers "took to forced labor" to the camp OST-arbeiter lager in Ravensburg, Germany [17], where he worked on factory until 1945 [4; 14; 24].

After the end of World War II, he sought fathers for long searches, and in October 1945 he met them in the commune of Burghoberbach near Ansbach (Bayern), and subsequently moved with them from one

refugee camp "DPi" to another (Ashaffenburg, Frankfurt am Main-Mainie, Darmstadt, "Laharde", "Artlier", "IRO" (Schweinfurt city), Bremen Fegezak) [25, ark.3]. Together with his parents in one of the basement rooms of the camp he met at the meetings of the MUU (Art Ukrainian movement), where he listened to the reports of writers I. Bagryany, V. Domontovich, V. Samchuk [24]. Yaroslav Sichinsky "did not bother to start his life and did not want to waste time", he signed up for a studio of architecture at the Technical University of Darmstadt. However, after three years of university studies, he lacked only one semester to complete his studies, the family on April 15, 1949 [25, p.3] on an American military transport ship sail to the United States. On April 26, they met Oksana and Vikenty Shandora in the port of New York City, and they were sheltered in their home in Elizabeth [25, ark.4].

Without knowledge of English, he "passed the path of difficulties inherent to every new immigrant" [4] and was forced to interrupt "casual earnings" [14], in particular, ironed man's shirts in a small enterprise [25, ark.4]. Six months later, he and his parents moved to Paterson, where he "found himself working at a factory producing various stainless steel accessories" [15]. It was not easy, during the day, hard work at the factory, "which reminded him of the war" [14], and in the evenings, along with his mother and older sister Oksana, went to school to teach English. After he was poisoned with carbon-tetra-chloride vapors and brought him to the chest, he, after a brief cure, left the factory and "found himself working as a draftsman in a bureau that was drafting a prison", where the sanitary engineering department designed "water supply and flood" [14; 15]. In personal life, too, there were changes, on July 7, 1951 he married the native of Kamyanets-Podilsky, Nina Nizhna [14; 15] (the second wife of Maria Kolenska-Baranska) [18] and left the family nest and moved to New York [15; 25, ark.4]. At the Family Council, it was decided to complete "architectural education" at the Columbia University's Columbia University School of Architecture (Columbia University), which was chosen because of its reputation and, moreover, because the training was conducted in the evening. However, when entering the university did not take into account his studios at the University of Darmstadt and he had to learn "to start from the beginning". To be able to "find the right job", Yaroslav became a US citizen in 1954 [14].

March 15, 1957, "just on the eve of the final exam" and graduation from the diploma project on design, son Andrew was born [14]. Soon, Yaroslav graduated from the University [14; 24], his "diligence and perseverance paid off", on June 4, 1957 he received a diploma and "two medals for completed projects" [4], that is, "has achieved its goal". Volodymyr Sichynsky congratulated his son on obtaining a diploma and wished him "success as a new architect". However, Yaroslav, said that he still can not be called an architect, because "he did not pass a state examination" in the architectural council [14].

After graduating from university studies, he worked in various architectural bureaus on various projects (banks, public schools, housing, hospitals, shopping centers, department stores) [14], in particular, on the project of the car repair center at Hamilton City (1969) [20]. But, the greatest interest and love was shown to church design projects [14]. So, in 1956, he created the design of the "Inter-Confessional Chapel" [20], and, in collaboration with his father, performed in 1954 for the company "Rayleigh-Parry and Sons" in South Orange (New Jersey). The project of the interior of the Roman Catholic Cathedral of the Sacred Heart (Newark) in the style of the French Gothic [4; 14], the Ukrainian Orthodox Church of St. Sophia in Montreal (Canada) [4], and also independently implemented several projects of church interiors [24].

In May 1965, he made "state examinations" and received a diploma-license from an architect in the states of New York and New Jersey, but, unfortunately, in 1962, his father died and could not be a witness to this success of his son. He worked in a large architectural firm head of department [4] for the design of social and cultural facilities. He lived in Kergokson, New York. In the late 1960s, he participated and won the competition for the Ukrainian Orthodox Church in Clifton, New Jersey. Becoming the main architect of this project took an active part in its implementation in 1970 [14]. He won the competition for the project of the Ukrainian Great Holy Ascension Temple [20]. According to his project, Savut-Bavend-Brook's cemetery was erected on the cemetery of his father, Elena Chekhivska (1972), as well as a monument to parents Volodymyr and Mikhailin Sichinsky (1989) in the form of a stylized dome of the church, inside which "the Sun of Podillya", Bronze medallion. Arranged and handed over the manuscript inheritance of his father and a significant part of his library to the archive of the Institute of Ukrainian Studies at Harvard University [10; 24].

Yaroslav Sichinsky took an active part in public-public and professional societies. Thus, he, as a member of the initiative group of Kamyanets and Podolians, participated in the organizing committee on the celebration of the 900th anniversary of the city of Kamyanets-Podilsky, formed on May 28, 1966, which was soon transformed into the Yulia Sichinsky Department of the Podillya Studies. and on September 4, 1969, in the Podolyan Society at the Ukrainian Free Academy of Sciences in the USA, headed by the architect, Podolyanin Mikhail Semenovich Kravchuk

[12; 13; 35]. Together with his wife, Nina made donations to the "Fund to celebrate the 900th anniversary of Kamyanyets Podilsky" [11]. Y. Sichynsky was a member of the Organizing Committee on the occasion of the 900th anniversary of the foundation of Kamyanyets-Podilskyi, a scientific conference held on December 7-8, 1968 in New York, and at the historic section, delivered a speech entitled "Memoir of the Researcher Podilly Protopr. Y. Sitsynsky", which he prepared "on the basis of information obtained from his parents" [3; 28].

In addition, he was a member of the Society of Ukrainian Engineers in America [14], where on December 20, 1958, he was elected a member of the General Board of the Society [8], December 12, 1959 - Treasurer of the Main Board [9], January 29, 1960 - Member of the Comrades Court of the Society [6]. In 1979 he participated in the exhibitions of the Society, where he exhibited photographs of his architectural monuments [33]. He was a member of the Ukrainian People's Union [7], donated to the People's Fund [25], for the publication of the "Svoboda" public weekly of literature, art and culture [27].

Speaking in the diaspora press on artistic and ethnographic subjects, he promoted the work of his father V. Sichynsky, his grandfather E. Sitsynsky, and corresponded with many scholars of Ukraine [22; 24]. His first scientific article was "placed in a separate edition of the Congress of Architectural Students (Reich 1957)", where he described his way of "getting the title" an architect" [14]. He also participated in several exhibitions of the Association of Fine Artists of Ukraine in America, in particular, at the XIV Exhibition of the OMUA, which was opened on November 2, 1967 at the Literary and Arts Club in New York, where as a guest artist, a painter exhibited his works [32].

In the summer of 1991, Yaroslav Sichynsky visited Kamyanyets-Podilsky for the first time [23; 24] and together with the master of archeology, director of the Kamyanyets-Podilsky Foundation Andriy Mandzy, as part of the archaeological expedition, took an active part in the archaeological and architectural excavations of the Dominicans' Monastery (XV-XVIII centuries) - the Church of St. Mykola Mirensky in the Old City [29]. During his stay in Ukraine, he took part in the grand opening of a monument on the grave of his grandfather Yevfimiy Sitsynsky in Kamyanyets-Podilsky, visited his fatherland in the village of. Mazniki of the Derazhny rayon [24]. He came back to Kamyanyets-Podilsky in September 1994 and took part in an international scientific and practical conference "Spiritual Origins of Podillya: Creators of the History of the Territory" [23], in which he spoke with the report "The Word on the Father" [30]. At the same time, Yaroslav Vladimirovich transferred to Khmelnytskyi Oblast Universal Scientific Library some works and memoirs of his father V. Sichynsky about famous people, including about M. Hrushevsky [23].

In spite of the fact that on his life there was "a lot of ups and downs" [14], which did not quite have a family life (twice married) [18], his "love for architecture was permanent" [14], because he realized that that by continuing the work of his father Volodymyr Sichynsky, the famous architect, professor and scientist, and his grandfather Eufemiy Sitsynsky, a well-known scholar of Ukrainian sacral architecture, he establishes and develops Ukrainian architectural styles [4] in Ukrainian immigrants' settlements, promotes and strengthens Ukrainian culture in the world.

He became ill from Kergoksson to Andrew's son in Georgia, near Atlanta, since 2001 he was often in hospitals, several times he was doing Anqinorlasty, constantly infuriated with arthritis [21]. A great lifestyle fan, he learned to work on a computer at the age of 85 when presented to his nephew, Bogdan Sandor (son of Oksana's sister), and on April 5, 2010 he published and sent his "first letter in Ukrainian" to Anatoly Trembitsky [19]. Yaroslav Sichynsky, a cultural figure, the glorious son of the Ukrainian people, although he was born in the Czech Republic and successfully "mastered" Czech, German, and later English [14], well-fluent in Ukrainian, "kept her treasures in a multi-ethnic environment, was interested in family roots, made up "Ancestral tree" [24] of Sichynsky and Chekhovskyy, a biography of his mother Mikhailina Sichynska, a register of architectural projects of Volodymyr Sichynsky [31] and before the end of his days he lived in Ukraine and in Podillya, in particular.

A well-known Ukrainian architect and cultural public figure Yaroslav Sichynsky died on August 29, 2015 in Atlanta, USA [24; 34], having lived 91 yearp. Buried on September 8, 2015, near their parents at the cemetery at the Church of the Holy Monument. Andrew in the town of South Bound Brook. During the funeral, the family invited invitees who wished to honor the memory of the rest, donations to the Orphan's Foundation and the Museum Foundation at the Ukrainian Orthodox Church in the United States at the Ukrainian National Women's League of America War Victims Fund UNWLA [34].

The scientific novelty of the results obtained is that for the first time, the personality and individual potential of a member of the famous Ukrainian family of Sitsynsky-Chekhov-Sichynsky-Shandorov, a

well-known architect and cultural and public figure of the Ukrainian diaspora of the United States, Yaroslav Sichynskyi, who created architectural monuments in the Ukrainian style, lived in Ukraine and believed in her better future. *The concrete theoretical and practical* significance of the results obtained is that they are part of the dissertation research and enable the creation of a holistic social portrait of the glorious Ukrainian dynasty of the Sitsinsky-Chekhov-Sichinsky-Shandor dynasty, whose members, with their daily work, took care that Ukraine became a free and powerful state, devoting itself entirely to serving Ukraine and its people. Returning to Ukraine the names of members of this famous dynasty family is impossible without studying and analyzing the entire multi-faceted heritage of each individual member of the family, understanding his multidimensional activity and creative heritage.

Approbation. The article is submitted for the first time and has never been published anywhere.

References:

1. Vishnevsky, O. Ataman and atamaniya, Svoboda (Jersey City), 1951, 16 May, P. 3.
2. Knowledge of history depends on the development of the nation, Government courier (Kiev), 2008, April 18, P. 2.
3. The solemn commemoration of the 900th anniversary of Kamyanyets-Podilsky will be celebrated in New York, Svoboda (New York), 1968, December 4, P. 1.
4. V. Sh. [Vikentiy Shandor], New professional force - the architect Yaroslav Sichynsky, Svoboda (N.Y.), 1965, July 29, P. 3.
5. Gornytkevich, Demyan. Father Yefim Sichynsky (1859-1937), Liberation Way (London), 1955, Kn. 3, March, P. 39-46.
6. General Meeting of the New York Department of the Ukrainian Engineers Association, Svoboda (Jersey City), 1960, February 11, P. 3.
7. Report of the U.S. Union Record Division for the month of September 1970, Svoboda (N.Y.), 1970, October 29, P. 3.
8. Inzh. Vasily Ryzhevsky elected to the head of the T-va of Ukrainian Engineers in America, Svoboda (Jersey City), 1959, January 10, P. 3.
9. Inzh. Roman Rogozha elected to the head of the Society of Ukrainian Engineers of America, Svoboda (Jersey City), 1959, December 17, P. 1.
10. Bookstore and Archives of V. Sichynsky at Harvard, America (Philadelphia), 1980, August 26.
11. Committee for commemoration of the 900th anniversary of Kamyanyets Podolsky, Svoboda (N.Y.), 1968, March 15, P. 3.
12. Lehun, Yu. V. Podolyan's Society at the Ukrainian Free Academy of Sciences in the USA (end 1960s - early 1970s, Scientific notes of the Vinnitsa State Pedagogical University named after Mikhail Kotsiubynsky, Whip 14, Series: History: Collection of scientific work, For the community Ed. prof. P.P. Grigorchuk, Vinnytsia, 2008, P. 386-387.
13. Letter to Kamyanchans and Podolians, Svoboda (New York), 1967, April 27, P. 3.
14. Letter from Yaroslav Sichynsky to Anatoly Trembitsky from October 18, 2011, Family archive of A. M. Trembitsky, 1 ark.
15. Letter from Yaroslav Sichynsky to Anatoly Trembitsky from September 20, 2011, Family archive of A. M. Trembitsky, 1 ark.
16. Letter from Yaroslav Sichynsky to Anatoly Trembitsky from April 23, 2011, Family archive of A. M. Trembitsky, 1 ark.
17. Letter from Yaroslav Sichynsky to Anatoly Trembitsky from May 29, 2010, Family archive of A. M. Trembitsky, 1 ark.
18. Letter from Yaroslav Sichynsky to Anatoly Trembitsky from June 3, 2011, Family archive of A. M. Trembitsky, 1 ark.
19. Letter from Yaroslav Sichynsky to Anatoly Trembitsky from April 5, 2010, Family archive of A. M. Trembitsky, 1 ark.
20. Letter from Yaroslav Sichynsky to Anatoly Trembitsky from November 6, 2011, Family archive of A. M. Trembitsky, 1 ark.
21. Letter from Yaroslav Sichynsky to Vitaliy Matsk from November 12, 2002, Family archive of A. Trembitsky. Copy, 1 ark.
22. Letter from Yaroslav Sichynsky to Vitaliy Matz dated September 30, 1991, Family archive of A. Trembitsky. Copy, 1 ark.
23. Matsko, V. Unknown of the well-known, Podolski news (Khmelnitsky), 1995, January 12, P. 3.
24. Matsko, V. Glorious son of the Ukrainian genus, Podolski news (Khmelnitsky), 2015, October 27, P. 4.
25. Mikhailina Orisik-Sichynska. Chronologically mapped information about my mom. Son Yaroslav Sichynsky, 2012, United States. Letter from Yaroslav Sichynsky to Anatoly Trembitsky on June 14, 2012, Family archive of A. M. Trembitsky, 7 ark.
26. For the People's Fund in 1951: (Letter D. 40 - on the day of February 12, 1952), Svoboda (Jersey City), 1952, March 22, P. 4.
27. Our cultural referendum, Svoboda (Jersey City), 1951, November 15, P. 4.
28. Present. The 900th anniversary of the city of Kamyanyets-Podilsky, Svoboda (N.Y.), 1969, January 23, P. 3.
29. Sichynsky, Ya. Kamenets-Podilsky rebuil, Svoboda (N.Y.), 1991, September 6, P. 7.
30. Sichynsky, Ya. The word about the father, Volodymyr Sichynsky and Ukraine. Materials of international conference, Kiev, 1996, P. 19-21.
31. Trembitsky, A.M. The dissertation of the Sitsinsky-Sichynsky family on the materials of the family archive of Yaroslav Sichynsky, Scientific Note. Collected Works of Young Scientists and Postgraduate Student, Kiev; Khmelnitsky, 2006, t. 14, P. 321-348.
32. Shulova, R. Fourteenth exhibition of OMUA in NY York, Svoboda (N.Y.), 1967, November 2, P. 4.
33. Jubilee of TUI, Svoboda (N.Y.), 1979, February 14, P. 3.
34. Yaroslav Sichynsky [Nekrolog], Svoboda (N.Y.), 2015, September 18, P. 18.
35. 900 years of the city of Kamyanyets on Podillya, Svoboda (N.Y.), 1967, January 29, P. 3

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.20.14>
УДК 929 (477)

Анатолій Трембіцький,
Володимир Коцюк

Особистісно-індивідуальний світ Вікентія Шандора

Розвиток вітчизняної історичної науки на сучасному етапі потребує створення сучасних історичних портретів цілих династій визначних науковців чи відомих українських діячів у контексті історично-культурного розвитку української громади в місцях осідку, з яким пов'язано життя та діяльність членів родини, тобто створення узагальнюючих праць про роль і місце історичних особистостей в історично-культурній спадщині українського народу, що покликані не лише систематизувати й належним чином репрезентувати визначні постаті, а й цілі династії. Стаття присвячена особі Вікентія Шандора – доктор права, визначного державницько-політичного і суспільно-культурного діяча Закарпаття ХХ ст., представника уряду Карпатської України при Чехословацькому уряді в Празі, почесного члена Закарпатського крайового культурно-освітнього Товариства «Просвіта», співзасновника і довголітнього голови Карпатського Союзу, адміністративного директора секретаріату ПАУК, заступника голови Виконного органу ДЦ УНР, члена публікаційно-інформаційної комісії УККА, дійсного члена НТШ і Товариства українських правників в США, професора Українського технічного інституту (Нью-Йорк), члена секретаріату ООН з питань слов'янських країн, автора історії Закарпаття, споминів і більше сотні наукових статей і розвідок на правничо-політичні та історичні теми, редактора «Правничого вісника», почесного доктора Ужгородського національного університету. Вказано на ролі родини та оточення у формуванні особистості Вікентія Шандора та їх впливі на життєвий шлях. Доведено, що створення просопографічних портретів видатних українців і українських родин є досить важливою складовою відтворення загального процесу творення історії та культури України. Адже їх спадщина потребує об'єктивної оцінки та встановлення їх ролі в історії та розвитку культури українського народу.

Anatoliy Trembitsky,

associate professor of the law and law enforcement department of the
Khmelnitsky Institute of the Interregional Academy of Personnel Management, Candidate of Historical
Sciences, Senior Researcher

Volodymyr Kotzук,

associate professor of the Khmelnytsky Institute of the Interregional Academy
of Personnel Management, Candidate of Historical Sciences

Personal and Individual world of Vikenty Shandor

The personality and individual potential of a talented lawyer, scholar and publicist, a prominent socio-political and socio-cultural figure in Ukraine and the Ukrainian diaspora of the USA, Vikenty Shandor.

Key words: Vikenty Shandor, scientist, lawyer, public figure, politician, public figure, Ukraine, USA

Creating social portraits of prominent Ukrainian families is a very important part of the reproduction of the overall process of creating a history and culture of Ukraine, in the «history of which, as in the history of the state, every nation has its own light and shadows, and figures are clear and dark, there knighted and nothingness»[1].

Among the generic Ukrainian elite, the prominent place belongs to the Ukrainian family of Sitsinskii-Chekhov-Sichinsky-Shandor [2], which included many well-known personalities who entered a bright page in the history and culture of Ukraine. Although the recognition of the merits of the majority of members of the glorious family, which, as the famous art historian Demian Gornytkevich wrote, «reaches us already to dynastic dignity, such as the well-deserved families of Chikalens, Drahomanovs-Kosach, Krichevsky» [5, p.46], before the Ukrainian society took place in historiography even during their life, but then a good memory of them was a thorny path of affirmation in the coming generations.

By expanding the personal and individual potential of a talented lawyer, scholar and publicist, a prominent socio-political and socio-cultural figure, a true Ukrainian patriot Vikenty Shandor (*12.10.1907 - †11.08.2003) [9, p.228; 14], it is worth noting, that he was born in the village of Baranyntsi near Uzhgorod in the family of rural elderly Ivan Shandor and Maria Petrus [11; 13, p. 112; 18].

His «genus always lived in Baranyntsi: all of his grandfather and great-grandfather were Greek Catholics, Rusyns, and no one in the family changed his name» [11].

After the end of the First World War, people began to say that «schools should be Russian, but there were not enough teachers». Therefore, V. Shandor went to Uzhhorod, where he bought «at the printing-house» Unio "bookstore Bukvar about. Voloshin from 1907 and «began to learn Russian from him», along with him studied his school teacher [13, p.2], with whom he had even a conflict because of the attitude towards «dialects between representatives of Ukrainian and Russian orientation» [12].

His father was a delegate to the National Congress of Rusyns (Khust Congress) on January 21, 1919, in Khust, where he voted for the reunification of the region in the commune of Ukraine [11; 13, p.112].

Having graduated from the village school in 1921, Vikentiy entered the Russian civil parish school in Uzhgorod. After her graduation she entered Uzhgorod Teachers' Seminary, but «on the second day of study had a conflict with the teacher-Moskvofil» and therefore left school [13, p.113].

A few days later, with the assistance of a friend from the town peasant, he entered the Uzhgorod Trade Academy (1923-1925), which was subsequently transferred to Mukachevo (1925-1927) [8; 11; 13, p.113; 18]. Training at the academy, which was «the main center of the Ukrainian spirit in the city» [13, p.113], «became a very important stage» in the formation of his national consciousness [16, p.60].

Teacher of the academy, in particular, and Podillya dweller, «a brilliant teacher, a man of exceptional accuracy, businesslikeness, virtue and modesty», «according to the grace of God» [16, p.51], Olexa Prykhodko [11; 13, p.112], «a grain of love for the Ukrainian language and literature, history and culture of the Ukrainian people were buried in his heart» [11]. In 1925-1926, while still studying at a trade academy, he began his cultural work [13, p.113], in particular, organizes youth in his native village [16, p.52], becomes an active member of the local «Prosvita» and co-organizer «Native niva» in Mukachevo [16, p.60].

After graduating from the trade academy, he worked at the Subcarpathian Bank in Uzhgorod (1927-1928) [8; 11; 18], where the specialist Bank of M. Novakivsky made a special impact on him, who taught Vikentiy «political writing, political reason». According to his instructions, V. Shandor in 1929 - in the early 1930's. Every Saturday and every week he traveled «in villages, combining the propaganda of the ideas of Prosvita» Society with campaigning for the Subcarpathian Bank [13, p.113].

Later, his wife Oksana recalled how he was in a time free from his main work with «his comrades-like-minded people traversing the villages of Transcarpathia on the rovers» and «laid the Ukrainian "Prosvita"» [7; 10, p.173; 11].

During 1928-1931, V. Shandor was in military service in the Czech army, first he went to the Kosice Officer School, later he studied in Prague, trained in Uzhgorod, had a number of conflicts on the national soil from which the winner emerged, and eventually becoming an officer, having received the rank of the guarantor [8; 11; 13, p.113; 18].

In 1930 he returned to the Subcarpathian Bank and continued active educational activities, for which he was accused of anti-state activities, but after a long litigation, he was acquitted. The Czech government drew attention to the young politician and invited him to join the ruling Czech Agricultural Party, but V. Shandor did not agree because of its anti-Ukrainian policy [13, p.113].

Having completed his physical examination in a gymnasium, he studied law at Karlovo University in Prague in 1930-1935, but only in 1939 he received the title of Doctor of Law [8; 11; 18], because the authorities failed him on the exam on a higher law diploma education [13, p.113].

In the 30's of the twentieth century. was elected chairman of the Union of Subcarpathian high-school students in Prague, worked at the Zemsky Bank in Bratislava (1935-1945, with a five-month break in 1938-1939). Following the Czechoslovak Republic's adoption on November 22, 1938, of a separate law on Subcarpathian Rus' (Carpatho-Ukraine) as a federal state education, it was an official representative of the Government of the Carpathian Ukraine in the rank of diplomatic representative under the government of Czechoslovakia in Prague (1938-1939) [8; 11; 18] and played a prominent role in the creation of Carpatho-Ukraine as a state [9, p.228].

He was a member of the State Economic Council, established in December 1938 under the Presidium of the Government in Prague as an advisory body to the Government of the Czechoslovak Republic on economic, social and financial problems [11].

A great deal of work was done by the «Czech-Ukrainian Society» and the Czech-language weekly «Karpato-Ukrainian Freedom» [11; 18], organizing radio programs on Carpatho-Ukraine, facilitating the

arrival of foreign journalists to Khust [13, p.114], cooperating with the «Ukrainian Society engineers» and the Ukrainian colony society [15, p.26].

On May 4, 1945, V. Shandor, along with his parents' bride Oksana Sichynska, departed from Prague to the refugee camp in Plzen in the American zone [6, ark.2; 13, p.116]. Soon he moved to the camp of displaced persons near Ansbach (Bayern) [6, ark.3], where he married on December 18, 1945. In January 1946 he moved with his wife to Frankfurt [6, ark.3, 15, p.205], where was born son Ivan (*26.09.1946) [15, p.220].

In 1945-1947 he studied economic sciences at the university. Johann Wolfgang Goethe in Frankfurt (Germany) [8; 11; 15, p.208] and studied English in a private way [15, p. 214].

In August 1947, he and his family emigrated to the United States [15, p.210], where he settled in Elizabeth. At the end of 1949 he moved with his family in Paterson city [6, ark.4], where Bohdan's son was born (*May 21, 1952) [6, ark.5].

In 1953-1954 he studied political science at Columbia University (New York) [8; 11]. In 1980, Shandori bought a small hut in Edison, «in the area where Bohdan's son and his family still lives» [6, ark.5].

In the United States, he carried out extremely fruitful socio-political and public work in the Ukrainian community, in particular, from 1948 to 1961 he was the Administrative Director of the Secretariat of the Pan-American Ukrainian Conference, in 1948-1960, a member of the publication and information commission of the Ukrainian Congress Committee of America, in 1949, he became the initiator, co-founder and long-time chairman of the All-American Society of the Carpathian Union of America, from the 1950s, a member of the Society of Ukrainian Lawyers in New York and editing the «Legal Bulletin»; in 1959-1972 he worked in the Department of the Fin Nsv, since 1989, is headed by the Assistance Committee of the Carpathian Union to them. Major of UPA Ivan Shpontak. As a qualified economist, lawyer and political scientist and expert in a number of European languages, he was a member of the United Nations Secretariat in New York for Slavic countries, including the USSR, for several years, from 1985 to 1989. - Deputy Chairman The law enforcement body (the government - A. T.) of the UNRad of the State Center of the Ukrainian People's Republic in the exile [8; 9, p.228; 11; 14; 18]. In 1953 he received US citizenship.

Having three professional education (jurisprudence, economics, political science), a considerable part devoted to scientific work. In 1953-1957 he taught international law and political science at the Ukrainian Technical Institute (New York), from the 1970's on the basis of numerous reports, over hundreds of scientific and journalistic articles and intelligence in many languages on the legal-political themes, individual works and monographs on the history of Transcarpathia, became a correspondent member of the NTS, for some time was the deputy chairman of the NTS. His knowledge of nine languages (English, Bulgarian, German, Russian, Serbian, Slovak, Hungarian, Ukrainian, Czech) contributed to the active research work, which gave him the opportunity to use in his works a fairly «broad literature accessible to a few scholars» [8; 9, p.228; 11].

For a significant contribution to the study of the history of Transcarpathia, a fruitful socio-political activity during the 30's and 90's of the XX century. Viktoria Sandor was elected an honorary member of the Transcarpathian Regional Educational Society «Prosvita», an honorary doctor of law and political science of the Uzhgorod National University, and in 2000 he was awarded the Regional Prosvita Prize. Augustine Voloshina [9, p.228; 11; 17; 18].

The wife of Oksana, the daughter of a famous Ukrainian art historian Volodymyr Sichynsky, «helped a man in his scientific and social work» [11]. He met with his future wife on June 21, 1939, during the defense of a lawyer's diploma [15, p.74]. Their meeting has become an impetus for almost 60-year-old married life [8].

«The last of the Mohicans, among the great figures of the history of Transcarpathia of the twentieth century», the last member of the Carpathian Ukraine Viktorynty Shandor, who, with his «ascetic labor, glorified his native Transcarpathia and the whole of Ukraine», died at 96 years of life on August 11, 2003 [4; 9, p.228; 11; 18] in the American city of Somerset (state of New Jersey) [3]. He was buried in the cemetery at the Church of St-Monument. Andrew in the town of South Bounty Brook [4].

The scientific novelty of the results obtained is that for the first time, the personality and individual potential of a member of the famous Ukrainian family of Sitsinsky-Chekhov-Sichinsky-Shandorov, a

well-known lawyer and cultural and public figure of the Ukrainian Diaspora, Vikentiy Shandora who lived in Ukraine and believed in her better future.

The concrete theoretical and practical significance of the results obtained is that they are part of the dissertation research and enable the creation of a holistic social portrait of the glorious Ukrainian dynasty of the Sitsinsky-Chekhov-Sichinsky-Shandor dynasty, whose members, with their daily work, took care that Ukraine became a free and powerful state, devoting itself entirely to serving Ukraine and its people. Returning to Ukraine the names of members of this famous dynasty family is impossible without studying and analyzing the entire multi-faceted heritage of each individual member of the family, understanding his multidimensional activity and creative heritage.

Approbation. The article is submitted for the first time and has never been published anywhere.

References:

1. Vishnevsky, O. Ataman and atamaniya, Svoboda (Jersey City), 1951, 16 May, p. 3.
2. Knowledge of history depends on the development of the nation, Government courier (Kiev), 2008, April 18, p. 2.
3. Vikentii Shandor: «... people live by labor, heart and brain of their devoted units ...», <http://zakarpattia.net.ua/Blogs/101906-Vikentii-Shandor-...narod-zhyve-pratseiu-sertsem-i-mozkom-svoikh-viddanykh-odnynts...>
4. Vikentii-Shandor [Nekrolog], Svoboda (N.Y.), 4. 2003, August 15, p. 29.
5. Gornytkevich, Demyan. Father Yefim Sichinsky (1859-1937), Liberation Way (London), 1955, Kn. 3, March, p. 39-46.
6. Mikhailina Orisik-Sichynska. Chronologically mapped information about my mom. Son Yaroslav Sichinsky, 2012, United States. Letter from Yaroslav Sichynsky to Anatoly Trembitsky on June 14, 2012, Family archive of A. M. Trembitsky, 7 ark.
7. Nester, Karina. Mikhailin Orisyk - active figure of Podilsk «Prosvita», <http://asyan.org/potra/%/main.html>
8. Padoch, Yaroslav. The last Mohican: Vikenty Shandor (About the 80th anniversary), Svoboda (N.Y.), 1988, July 7, p. 2.
9. In memory of Vikentiy Shandora, The «Enlightenment» calendar for 2004, Historical and local lore edition, Uzhgorod, 2004, p. 228-229.
10. Sichinsk-Shandor, Oksana. From Ukraine in the heart, Prosvita «in the spiritual and cultural uplift of Ukraine», Khmelnytsky, 2005, pp. 173-175.
11. Fedak, Pavel. It's a fact that glorified Transcarpathia all over the world. To the 100th anniversary of the birth of Vikentiy Shandora, Tribune, 2007, October 16, p. 6.
12. Fedak, Sergey. «(For) Carpathian Choice», Ukrainian Week, 2010, March 21, [zakarpattia.net.ua/ukr-news-58437-\(Za\)Karpatskyi-vybir](http://zakarpattia.net.ua/ukr-news-58437-(Za)Karpatskyi-vybir)
13. Fedak, Sergey. Vikentiy Shandor is a diplomat and historian of Carpatho-Ukraine, Almanac of the Ukrainian People's Union, 2004, pp. 111-116.
14. Shandor Vikentiy, Wikipedia, <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
15. Shandor, Vikenty. Remembers T. II. Carpathian Ukraine 1939-1945, Uzhhorod, 2000, 245 p.
16. Shandor, Vikenty. Remembers T. I. Carpathian Ukraine 1938-1939, Uzhhorod, 1995, 388 p.
17. Anniversary of one of the founders of Carpatho-Ukraine, Reporter, 2002, October 25.
18. Yurichka, Ivan. Honoring the memory of famous fellow countryman Vikentiy Shandora, Tribune, 2007, December 29.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.20.15>

УДК 94 (477. 82) : 7.01

Анатолій Кравець

Художник міста Луцька Гаврило Остапенко

У статті досліджується життя та творчість Гаврила Остапенка, його культурна та громадська діяльність, становлення творчої особистості митця. Ім'я Гаврила Никифоровича Остапенка маловідоме широкому загалу. Проте сьогодні твори художника привертають увагу музейників та мистецтвознавців. У них, послуговуючись мовою кольору та лінії, а не сухими цифрами і фактами, художник легко й просто, із щирим захопленням та великим художнім смаком розповідає про місто, в якому живе, вулицями якого ходить, спостерігає за його жителями. Переглядаючи твори, ми неначе гортаємо сторінки історії Луцька, його змін – про це із глядачем веде монолог художник: зворушливо, щиро, подекуди наївно. Майже вся творча спадщина Г. Остапенка нині знаходяться у фондах Волинського краєзнавчого

музею. Її було передано на зберігання у 1972 році – вже після смерті художника. Біографія Г. Н. Остапенка не подивує якимись несподіваними фактами, адже є типовою для того часу. Він народився на Дону 26 березня 1892 року. Трирічним разом із сім'єю приїхав на Волинь, ставши назавжди її мешканцем. Після I Світової війни, учасником якої був, він працював учителем графічних мистецтв у чоловічому та жіночому вищих училищах, чоловічій гімназії, що у Ковелі. Усе життя художник займався улюбленою справою. Талановитий від Бога, працелюбний, уважний поціновувач прекрасного, Г. Остапенко прагнув у своїх творах втілити вічні ідеї добра, гармонії, любові, а ще – зберегти для нащадків красу рідного міста. Любов до життя, обраного фаху, захоплення красою рідних місць – ці ідеї були пріоритетними для Г. Остапенка. Художник міста... Так можна назвати цього скромного, талановитого чоловіка. Ставши одним із героїв історії міста, він назавжди вписав своє ім'я у літопис Луцька XX століття. Його твори спонукають мистецтвознавців по-новому проаналізувати малярство Г. Остапенка, дати йому оцінку й визначити місце та роль художника у мистецькому просторі Волині на сучасному етапі.

Ключові слова: педагогічна школа, учитель, художник, педагог, війна, матеріали, Луцька гімназія, фонди.

The article examines the life and work of Gavril Ostapenko, his cultural and social activities, the formation of the artist's creative personality. The name of Gavril Nikiforovich Ostapenko is little known to the general public. However, today the works of the artist attract the attention of museum workers and art critics. In them, using the language of color and line, rather than dry numbers and facts, the artist easily and simply, with sincere admiration and great artistic taste, tells about the city in which he lives, the streets of which he walks, observes its inhabitants. Looking at the works, we seem to turn the pages of the history of Lutsk, its changes - the artist has a monologue about this with the viewer: touching, sincere, sometimes naive. Almost all of G. Ostapenko's creative heritage is now in the funds of the Volyn Museum of Local Lore. It was deposited in 1972 - after the artist's death. GN Ostapenko's biography will not surprise with any unexpected facts, because it is typical for that time. He was born on the Don on March 26, 1892. He came to Volyn with his family for three years, becoming its resident forever. After World War I, in which he participated, he worked as a teacher of graphic arts in men's and women's high schools, men's gymnasium in Kovel. All his life the artist was engaged in his favorite thing. Talented by God, hardworking, attentive connoisseur of beauty, G. Ostapenko sought in his works to embody the eternal ideas of goodness, harmony, love, and - to preserve for posterity the beauty of his hometown. Love for life, chosen profession, admiration for the beauty of native places - these ideas were a priority for G. Ostapenko. Artist of the city... This is the name of this modest, talented man. Becoming one of the heroes of the city's history, he forever inscribed his name in the chronicle of Lutsk of the 20th century. His works encourage art critics to re-analyze G. Ostapenko's painting, evaluate it and determine the place and role of the artist in the artistic space of Volyn at the present stage.

Key words: pedagogical school, teacher, artist, teacher, war, materials, Lutsk gymnasium, funds.

Луцький педагогічний коледж – один із найстаріших навчальних закладів Волині. Його було створено 19 грудня 1939 р. як педагогічну школу. З перших днів своєї діяльності педагогічна школа стала творчим осередком освітянської та громадської роботи.

У зв'язку з початком фашистської окупації перший випуск Луцької педагогічної школи не відбувся [1].

Після звільнення Луцька 17 квітня 1944 р. навчання в Луцькій педагогічній школі було відновлено. Колектив складався із шести учителів одним із них був Гаврило Остапенко, який брав участь у Першій світовій війні. На жаль в архівах Волині мало збережено документів про його службу в армії, єдине, що ми знаємо він був учасником Луцького прориву [2].

Але свідками історії часто виступають не лише документи, а й ілюстрації, фотокартки, поштові листівки, твори живопису і графіки. Пошуковців клубу «Всесвіт» Луцького педагогічного коледжу, зацікавила саме ця історична постать. По - перше він працював в 40-роках ХХ століття, в педагогічному училищі, по - друге пошуковцями клубу були знайдені люди які знали його особисто. Це викладачі Луцького педагогічного коледжу Вітвар Г.М. та її дочка Оксана, вони поділись спогадами про Гаврила Никифоровича, педагога та художника. В домашніх архівах родини Вітвар зберігаються цікаві матеріали про Гаврила Остапенка, які вони також надали.

Гаврило Никифорович Остапенко народився 26 березня 1892 р. в станиці Марійській 1-го Донського округу. Через три роки сім'я переїхала на Волинь, яка стала для хлопчика рідним краєм, де написав і якій присвятив більшість художніх творів.

В 1914 р. закінчив курс імені великого князя Володимира Олександровича при Одеському товаристві образотворчих мистецтв. За деякими даними, Остапенко вчився у українського художника грецького походження Кіріака Костянтиновича Костанді.

Навчання Гаврилу Никифоровичу в Санкт-Петербурзькій академії мистецтв стала на заваді Перша світова війна. Після війни працював креслярем земельної управи, маляром, землеміром, але переважно вчителював в 1918 р.[3].

Проживав на Ковельщині, де працював штатним учителем графічних мистецтв у Ковельському чоловічому і жіночому початкових училищах та в Ковельській чоловічій гімназії.

Під час проживання в Ковелі був знайомий з Миколою Петровичем Косачем, братом Лесі Українки, бував у Колодяжному. В Ковелі художник створює ряд архітектурних пейзажів та пейзажів на річці Турія. Серед робіт Ковельського циклу – цікава та історично цінна графічна робота, малюнок з натури – зображення Білого будиночка Лесі Українки, датоване 1945 роком. Малюнок є документальним свідченням про зміни у зовнішньому вигляді будинку Лесі Українки після Другої світової війни. Сучасного вигляду будинок набув після відбудови в кінці 40-х рр., а з 10 липня 1949 р. став пам'ятником-музеєм [4].

Ковельщина надихала Гаврила Никифоровича на творчість, на своїй улюбленій Турії він відпочивав душею. Про це свідчить робота, створена ним 1964 р. уже в похилому віці, назва роботи «На р. Турія в Ковелі».

Ще однією дуже цікавою роботою цього періоду є графічний шарж «Ковель. Об'явлення о концерте» датований 8 березня 1926 р. Цей малюнок передає іронічний настрій художника і дух того часу [7].

У 1930-х рр. Г. Н. Остапенко переїхав до Луцька. Справжнє покликання знайшов у педагогіці. Викладав у Луцькій гімназії ім. Т. Костюшка та Володимир-Волинській – ім. М. Коперніка, пізніше – в середніх школах № 1 та № 3 міста Луцька, Луцькому педагогічному училищі та педінституті, де викладав для студентства першого набору педфаку. Колишні студенти згадували свого викладача як невисокого, злегка сутулуватого чоловіка, з міцно стиснутими вустами, на яких рідко з'являлася посмішка, з сірими сумними очима. З усіма був на «Ви». Крім викладацької роботи, Гаврило Никифорович багато часу присвячував живопису, захоплювався каліграфією.

Луцький творчий період визначений проміжком 30–60 років ХХ століття. Працював активно і натхненно. Часто виходив на пленер, любив малювати річку Стир у різних районах міста та околицях. Малював пейзажі не тільки природні, але й міські та архітектурні, завдяки яким можемо прослідкувати те, як змінювалося, розбудовувалося, росло і ставало все гарнішим місто Луцьк. Картини Г. Остапенка є свідками змін не тільки зовнішнього вигляду міста. За його роботами можна прослідкувати зміну назв вулиць. Художник багато зробив натурних замальовок та портретів, різних типажів – міщан та бідних селян. На початку 1930-х рр. Г. Н. Остапенко працював у Волинському Окружному Земельному управлінні, у приміщенні якого нині знаходиться Волинський краєзнавчий музей [6].

Ще за життя у 1970 р. у фондіві запасники Волинського краєзнавчого музею Гаврилом Остапенком було передано особистий архів фото та документів. У 1971 р. відбулася перша персональна виставка, яку художник пережив на кілька місяців. Не стало художника у 1971 р.

Гаврило Никифорович Остапенко не був професійним художником. Доля його склалася так, що йому не судилося досягнути глибин та висот майстерності. Але його роботи є історичним свідченням минулого, його талант був спрямований на збереження цінностей для нащадків. Самотужки художник опанував складну виражальну мову реалістичного мистецтва, інколи поєднуючи її із самодіяльними прийомами. Спираючись у своїй творчості на здобутки класики, доступною для глядача мовою Гаврило Остапенко знову і знову розповідає про свій час, про людей і, врешті, про себе як одного із тих, хто тут живе. На невеликому за форматом автопортреті зображено обличчя, прорізане тоненькими зморшками, із сивим волоссям і виразним поглядом сіро блакитних очей. Що хотів сказати художник своїм сучасникам? З якими словами прагнув звернутись до нас сьогоднішніх?

Любов до життя, обраного фаху, захоплення красою рідних місць – ці ідеї були пріоритетними для Г. Остапенка. Художник міста... Так можна назвати цього скромного, талановитого чоловіка. Ставши одним із героїв історії міста, він назавжди вписав своє ім'я у літопис Луцька ХХ століття. Його твори спонукають мистецтвознавців по-новому проаналізувати малярство Гаврила Остапенка, дати йому оцінку й визначити місце та роль художника у мистецькому просторі Волині на сучасному етапі. А глядачам, шанувальникам мистецтва, вони дарують хвилини насолоди, можливість поринути в сентиментальні спогади, дозволяють дізнатися більше про рідний край. Збірка творів Гаврила Остапенка – окраса колекції образотворчого мистецтва ХХ століття у Волинському краєзнавчому музеї, та в Художньому музеї міста Луцька постійно діюча виставка робіт Г. Остапенка.

26 березня 2019 р. виповнюється 127 років від дня народження Г. Н. Остапенка (1892–1971) – українського живописця і педагога.

Джерела та література:

1. Бойчук П. Луцькому педагогічному коледжу – 70 / керівник проекту П. Бойчук // Документально-історичне видання. – Луцьк, 2009. – 160 с.
2. Кравець А. Волинськими стежками людських доль / А.Кравець, В. Гуляницький. – Луцьк : Луцький педагогічний коледж, 2015 –С 81-82.
3. Кравець А. Педагог, художник, волинянин Г.Н.Остапенко: пошуково-краєзнавча робота суспільно-політичного клубу «Всесвіт» / А. Кравець. – Луцьк : ПП Іванюк В.П.,2017. – 18 с.
4. Літературно-меморіальний музей Лесі Українки в Колодяжному. Путівник Луцьк, 1996 р.
5. Несторук І. 26 березня 120 років від дня народження Г. Н. Остапенка (1892–1971) – українського живописця і педагога / І. Несторук // Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2012 рік. – Луцьк, 2011. – С. 54–55.
6. Матеріали з фондів Волинського краєзнавчого музею. Роботи Г.Н. Остапенка. Інв. №Ж- 578, 582. 606. 583. 632. 239, 244. 536. 539, 623. Г-359 749 395 394 ЛУ-35. Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині.
7. Шаржі з особистого альбому Гаврила Остапенка та живописний пейзаж, які зберігаються у фондах Волинського краєзнавчого музею (Інв. №№ Г – 360; Г – 362; Г – 365; Г – 366; Ж – 549)
8. Матеріали з особистого архіву Вітвар Г., Вітвар. О.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.20.16>

УДК 93 (477.82) + 301

Надія Корнійчук

Герасимчуки – Никитюки, хто вони? Ківерчуки й боратинці – патріоти України

Існує багато методів, які можна застосувати для дослідження тих чи інших територій, окремих напрямів і аспектів їх життєдіяльності, кожний метод має свої позитивні та негативні боки. Сільські території наявні практично у кожному регіоні, якщо розглядати регіон у його класичній формі, тому для дослідження сільських територій і їх конкурентоспроможності, доцільно застосовувати синтез різних поглядів, методів та точок зору. Це дозволить переходити від одного типу наукового аналізу до іншого і лавірувати між окремими кардинально протилежними підходами з метою найбільш повного та всебічного використання методів емпіричного та теоретичного наукового пізнання. Історичний метод особливо важливий для України, оскільки за останнє сторіччя розуміння села та усього з ним пов'язаного повністю змінювалося кілька разів, що було пов'язано зі змінами форм державного правління

Однією з характерних рис життя сучасного суспільства є звернення до своїх коренів, інтерес до вивчення історії рідного краю. Відомо, що вивчення історії кожного народу починається з вивчення історії свого роду, оселі, вулиці, села чи міста. В кожного з нас є на землі такі куточки, куди і в дні радості, і в дні смутку тягнешся за краплиною цілющої води з рідного джерела, за силою з батьківської оселі. Дуже багато є цікавих волинських родин, як от Герасимчуки, з якими пов'язані колишнє село Ківерці (нині Прилуцьке), що на Ківереччині, із селом Боратин на Луччині, з укладом господарського життя ще в давнину та з іншими подіями нашого Краю. Стверджено, що Герасимчуки-Никитюки є представниками сільської еліти, довкола якої гуртувалася громада. Це дослідження є одним із прикладів вивчення трудових династій, які на сьогодні не є актуальними в історичній науці.

Ключові слова: родина, Герасимчуки, Ківерці, Боратин.

Nadia Korniychuk. Gerasimchuki - Nikityuki, who are they? Kiverchuk and Boratints are patriots of Ukraine.

There are many methods that can be used to study certain areas, areas and aspects of their lives, each method has its pros and cons. Rural areas are available in almost every region, if we consider the region in its classical form, so to study rural areas and their competitiveness, it is advisable to use a synthesis of different views, methods and points of view. This will allow us to move from one type of scientific analysis to another and maneuver between some radically opposite approaches in order to make the most complete and comprehensive use of methods of empirical and theoretical scientific knowledge. The historical method is especially important for Ukraine, because over the last century the understanding of the village and everything connected with it has completely changed several times, which was due to changes in the forms of government. One of the characteristic features of modern society is the appeal to their roots, interest in studying the history of the native land. It is known that the study of the history of each nation begins with the study of the history of a family, house, street, village or city. Each of us has such corners on earth, where both in the days of joy and in the days of sorrow you reach for a drop of healing water from your native spring, for strength from your father's home. There are many interesting Volyn families, such as the Gerasymchuks, with whom the former village of Kivertsi (now Pryluky) in the Kiverchchyna, the village of Boratyn in the Luchchyna, the way of economic life

in antiquity and other events of our region are connected. It is claimed that Gerasimchuk-Nikityuki are representatives of the village elite, around which the community rallied. This study is one example of the study of labor dynasties, which today are not relevant in historical science.

Key words: family, Gerasymchuks, Kivertsi, Boratyn.

Україна з автохонним населенням – це велике розгалужене дерево з багатьма гілками родів. Колись родини були багатодітними, бо кожна сім'я бажала мати в господарстві чим більше працівників. Крім того, люди, шануючи Божі закони, остерігались і стримували себе від вбивства людей ще в зародку, жінки не переривали вагітності, бо це вважалося тяжким гріхом. Діти виростали, і доля розносила їх як у межах своєї країни, так і в різні сторони світу, Зокрема, з жіночої сторони, які виходили заміж за парубків з інших сіл, країв. Розгалужувались споріднені родини, і цими вузами села були зв'язані між собою. Ще є така деталь, що батьки брали активну, пріоритетну участь у виданні своїх доньок і одруженні синів. Ті ж без благословення батьків не мали права на вибір собі пари. Бралась до уваги господарність, порядність, а також певна заможність сторін, тобто батьки мусили знати, з ким вони родичаються. Досугою було те в багатодітних сім'ях, що слід було дбати заздалегідь про посаг для доньок і спадщину для синів. Найціннішим тоді майном була не тільки живність, а головне, земля. Тож з усіх сил старались працювати, щоб прикупити ту землю й розжитись на інше майно. Так було по всій Україні, в тому числі й на Волині. Горе було тим, якщо когось «забули», не врахували, то нерідко траплялись й трагічні випадки, кримінал.

Таким чином споріднювались села: Рованці з Крупою з Боратином (Луччина ліворуч ріки Стиру); Рованці з Юляною, Небіжкою, Вишневим, Жидичином, Ківерцями, Сапоговым та іншими селами між собою. Так родину Ліхтанських називали в селі «чекенцями», тобто хтось в їхньому роду обвінчався з села Чекно на Рівненщині (на той час Велика Волинь); Гузюк Тіна прибула в село Ківерці з Жидичина; з Рованців прибули на Юляну Зубрицькі і так далі... Єднались українці і з запорізькими козаками з Дніпропетровщини, Ростовщини (тому там багато українців, пізніше відійшла до Росії), Галичини (приміром Ходкевичі з Полтавщини) тощо. Переліку нема кінця-краю!

То поза всяким припущенням, а таки доконаним фактом є й те, що Герасимчуки з одного дерева з луцького Боратина. Відомо, що в боратинського Василя був Терентій (прізвище по чоловічій лінії зберігається), то ця версія має сенс. Як і є переконання, що однакові українські прізвища походять (можуть походити) від одного родового коріння, які десь загубились в глибині часу через розгалуження колін.

Адже Василева Ганна з Боратина вийшла заміж в село Ківерці за Никитюка Лук'яна. У той час ще не було досконалих засобів пересування, тим більше, не на такі вже й близькі відстані, то зустрічі з рідними відбувались, в зв'язку з родинними okazіями та в храмові свята.

Ганна з Лук'яном Никитюки мали п'ятеро синів – Мефодія, Бартоха, Юхима, Пилипа, Фрола та двох доньок – Євгенію і Федору. Сини були членами ОУН, по дочці сестри Євгенії – Женя (Зіна) Зайчук, двоюрідна сестра Мефодія Никитюка, – була зв'язковою УПА. Всі репресовані або вбиті: Мефодій при спробі виїхати за кордон, внаслідок зрадництва Кліма Крупського, був застрілений зі своїм побратимом жидичинцем Степаном Сілюком в Ковелі на двірці по вул. Бона.. Юхима вбили енкаедисти під час облави в 1940 році на конюшинській на Омельковому полі. Ще тоді Лук'яниха збирала у фартух закривавлену конюшину й казала: «прийде такий час, що пам'ять про моїх синів будуть на руках носити, як героїв в боротьбі за волю України». Бартоху, щоб уникнути репресій, вдалось перебратись за кордон, в Канаду. У свій час був комендантом «Колківської республіки», затим брав участь у бойових діях в Африці в чині підполковника. Всі інші були репресовані «другими советами» й вислані з рідних теренів вглиб Росії. Рабська праця, зів'яла молодість, пропаша доля... якщо комусь щастило ще вижити.

Саме з мотивів детальнішого розслідування патріотів Герасимчуків слід звернутись й до боратинців. У сиву давнину вони разом гамували тут спрагу в жнива, поливали городи з однієї криниці. Цей рід дорожив своїм родоводом, ще й досі живуть їхні нащадки, які знають багато про них. У моєму – повбивали інтелектуалів, тому дуже важко зазирнути в глиб віків, та й в різних родин, на той час селян, різний на це погляд: я не можу похвалитись в цьому плані своєю... На жаль! Старше покоління не любило зайвих розпитувань... Все залежить від рівня знань, характерів і ще,

може, чогось... Їм завжди піт заливав очі від тяжкої роботи, якої, як взимку, так влітку, було по горло. Далше третього коліна своїх родин діти нічого не знали. За винятком, у кого в роду був якийсь чиновник чи земський лікар, вчитель тощо, і залишив по собі якийсь запис в архіві. але таких було обмаль.

Герасимчуки дорожили своїм родом, і було кому донести про нього до нашого часу. А це дуже важливо, щоб не росли нащадки безпам'ятними іванами. Те, що колись заборонялось, переслідувалось, тепер настала пора відновити. Від однієї родини починається єдність та гордість за свою Батьківщину. Без цієї цементації з минулим (чи ж багато знайдеться запальних ентузіастів? – Знайдеться при бажанні!), я бачу, як ми «розсипаємось» потроху. Колишні порядки передбачали залежність дітей від батьків, і панували зовсім інші взаємини. Згодом все помінялось. Матеріальне заціквалення молодих, вплив американщини на спосіб життя, розчинення в космополітизмі, російській безнаціональній байдужості, некритичності самих до себе, згубній ментальності для українців... З огляду збереження традицій свого родоводу мене й зацікавила ця родина.

Найперше, рід Герасимчуків, що проживав у селі Боратині, надзвичайно гарні господарі, дружні, добрі, інтелектуальні, українолюбні. По всіх параметрах з ними сходяться й ківерчуки – Герасимчуки. Якби ми всі були такими, як вони, то не було б у нас зрадників, нехлюїв, недоброзичливців, нечестивих – людей без розуму й душі і багатьох інших перевертнів, виродків.

Першим історично відомим представником роду Герасимчуків²⁰ є Василь, пам'ятник якому на могилі на цвинтарі в Боратині зберігся до нашого часу в досить хорошому стані. Скільки років веде свою історію рід в Боратині, сказати важко, хоча в той час родичів Василя було багато. Не виключено і те, що близьким для нього було сусіднє через Стир село Крупа, де жила близька родина під прізвиськом Лошаки. Можливо, з тієї родини була дружина Василя, яка в кінці 20-их років ХХ ст., проживши 90 літ, похована в селі Бірки (нині населений пункт не існує, знаходився поблизу села Крупи). Далекою родичкою з сім'ї Лошаків була Тетяна Шикірява, яка народилась в селі Ставок (нині в межах села Лище) і прийшла в Боратин в невістки. Потрібно відмітити, що родинні зв'язки між Крупою й Боратином були досить тісні. Крупівські дівчата йшли за боратинських хлопців і навпаки. У Крупі була церква, до якої ходили мешканці Боратина, і де здійснювали всі необхідні обряди.

Якщо говорити про Боратин тодішнього періоду, то це були три адміністративні одиниці – села: Великий Боратин, Малий Боратин (згадується під 1545 роком) і колонія Чеський Боратин (заснована в 1872 році).

На початку ХХ ст. село Великий Боратин було розташоване біля річки Стир, в тому місці, де вона робить своєрідний вигин в районі нинішньої місцевості Бутир і Пастовні. Нині тут знаходиться лише єдина хата Надії Яскульської. Неподалік неї над берегом Стиру і розташувалася садиба Василя Герасимчука. У зв'язку з підмиванням берегів, частина тодішньої ділянки вже не існує, бо Стир в цьому місці був набагато вужчим.

Василь Герасимчук у той період був (можливо?) лісничим у графа Потоцького. Про його мисливські навички говорить те, що він мав не тільки рушницю, але й мисливських собак, для яких спеціально варився корм. Коли пани приїжджали на полювання, то брали Герасимчука з собою. На відміну від теперішнього, в той час на території Боратина було де полювати. Десь тут, між Бутирем і Пастовнями, і була земля Герасимчуків. За розповідями, на Пастовнях був ставок сім'ї, обсаджений вербами, де било джерело. Нині це місце ще можна знайти, а верби зрізали на початку 90-их років ХХ-го століття.

(Так само і в той самий час поступили й з вербами довкруг озера Чистого, що в центрі ківерецького села, висадивши там алею яворів, і ту потихеньку зрізають нові господарі).

У сім'ї боратинських Герасимчуків було п'ятеро дітей – Яким, Килина, Гапка, Ганна та Микола. Яким та Килина досягли зрілого віку, але не були одруженими. Поховані на кладовищі с. Боратин. Могила Килини – біля батька, Якіма – біля поховання Домки Герасимчук, обидві не збереглись.

²⁰ У дослідженні мені допоміг родич боратинців з цієї родини Віталій Дмитрович Гнатюк, нащадок по Миколині доньці Наталії. Ось його відомості (скорочено):

Дочка Гапка під час Першої світової війни або напередодні цих подій закохалася в донського козака і разом з ним втекла на Дон (хутір Погорелово в районі Бєлая Калитва Ростовської області). Народила 11 дітей. Була удостоєна звання «Мати-героїня». Однак, незважаючи на це, вела активну громадську діяльність та була головою колгоспу. Ще в 70-их роках ХХст. приїжджали в Боратин її діти, однак, після цього зв'язки перервалися.

Десь в кінці ХІХст. Микола Васильвич Герасимчук одружився з Домною Микитівною Зубрицькою з сусіднього села Рованці.

Їхня донька Наталія закінчує гімназію, будучи в евакуації в час Другої світової війни – в Черкасах та Житомирі. Пізніше – Житомирське Вище початкове училище, а вже при УНР – Луцьку хлоп'ячу початкову школу, мала дозвіл на вчителювання. Наталін батько Микола Герасимчук був старанним і заможним господарем. Мав сільгоспреманент, добрі врожаї та зарібки за допомогу селянам, пасіку. Крім того, брав участь у громадській роботі, був членом Полонківської гміни.

Герасимчуки – Василь, а пізніше Миколай вважались одними з найзаможніших господарів села. На початку століття, судячи з усього по Столипінській реформі, вони отримують наділ за кілометрів два від тодішнього села Великий Боратин, майже під самими Чеським Боратином. Наділ складав 10 га, частково розміщувався на схилах горбів, порослими непрохідними кущами, в зв'язку з цими незручностями, землі виділили трохи більше, ніж іншим.

У 1938 році на землі Миколи Герасимчука проводилися археологічні розкопки кургану, раритети якого відносяться до періоду бронзи, датували 1500-м роком до нашої ери. Керував розкопками головний хранитель музею, випускник Ягелонського університету Ян Фіцке, який був розстріляний в час Другої світової війни разом з іншими представниками польської інтелігенції під Катинню в 1940 році.

За те, що розкопки проводилися на землі Миколи Герасимчука, він отримав чималу винагороду. Непогано виплачувалось і тим жителям села, що були задіяні при земельних роботах.

Принадно зауважу й інше.

Прогресивні польські інтелектуальні сили багато зробили для Волині. Крім дослідників І.Крашевського, Жондковського, Яблоновського, слід назвати й обдарованого інженера, пана Терлінського, який жив на Ківереччині в ХХ ст. Він винайшов шестигранну плитку для замощення доріг: базальт на бетонній основі – пана Терлінського (за іншими джерелами – пана Яна Фіцке, можливо, обох інженерів-новаторів були авторами цього винаходу).

Цей винахід підхопила тодішня Європа. Ця плитка Терлінського (Я. Фіцке) зберігається досі в Старому місті в обласному центрі Волині – Луцьку.

У 1939 році Домка Герасимчук, внаслідок хвороби, помирає. А в 1940 році Микола одружується на Марії, до якої на все життя прикріпилось прізвище «Галичанка», тому, що була родом зі Львівщини. Під час приходу Червоної армії в 1939 і в 1944 роках сім'я Герасимчуків була кандидатом на виселення в Сибір. Цього не сталося, мабуть, тому, що в господаря був досить поважний вік і через те, що крім дружини, більше ніхто з ним не жив. Хоча всю землю й реманент було забрано в колгосп.

Ця інформація для роздумів сучасників з метою продовжити дослідження цього та інших своїх родів²¹.

Коріння боратинських Герасимчуків²² тісно пов'язано і з ківерчуками. Надія Терентіївна Гуменюк (по чоловіку) жила в Ківерцях. Надія з Дмитром були чудовими господарями. Ще й зараз спомин про неї зіграє світлом посмішки, приязню і гостинністю, хто б не завітав до її чепурного подвір'я і скромної хатини, яка спочиває досі в царстві тиші, злагоди і спокою. Подруга її, моя матір – Смочук Мотронія Лукашівна, теж хазяйновита й беручка до роботи.. Саме в честь її мама й назвала мене «Надією».

Старшого покоління вже давно нема. Спогади, воскрешаючи їхню святу пам'ять, немов реанімація минулого. Надіїні (батьки – Герасимчуки – Терентій і Параска померли, коли вона була

²¹ Уже чимало на Волині появилось нарисів про свої родини: це про Жидичин (І.Богданець і О.Вовчук), Забороль (Г.Мялковська і Т.Байда), Золочівка (В.Іващенко) та інші.

²² Про них детально досліджено й описано в моїй книзі "Сонячна борозна".

в 12-13-літньому віці. У сім'ї було чотири сестри – Євгенія, Василина, Надія, Уляна і п'ятеро братів: Феодосій, Йосип, Василь, Наум, Апполінарій (розстріляний в Луцькій тюрмі в 1941-му році). Після смерті Надію й Уляну взяв до себе брат Йосип. Він і віддав обох заміж. Прикро склалась доля багатьох з них: Уляниного чоловіка Василя Дроздюка убили енкаведисти в 41-му, як відступав фронт, Уляну з дітьми репресували й депортували в Сибір, де загинув її син Степан. Надіїн чоловік Дмитро Гуменюк повернувся з фронту інвалідом війни, родом з Теремно (нині в зоні обласного центру) з родини Гуменюків та Іваницьких (з останніх були відомі працівники культури на Волині).

Непроста й тяжка доля кожного члена багатодітної родини. З кожним обертом історії їх ставало все менше й менше... Усіх їх єднає щира віра в Бога, приязнь до людей.

З родини Герасимчуків найбільше пожертвувань на Євангеліє для церкви в селі у 1942 році здали Йосип, Наум, Марія, Сергій, Василь, Уляна, Люба, Пріська. З них же були просвітянами: Петро, Надія, Віра, Надія. Мало хто міг зрівнятись з ними в селі своїми християнськими чеснотами, працелюбством, господарністю і доброчесністю. Вивчаючи генеалогію й спосіб життя цієї родини, відкрилось, чому так тягнуло мою матір до них: вони ще й талановиті були до співу, знали багато українських народних пісень.

З єдиною донькою Надії Терентіївни – Євгенією Стрільчук (Гуменюк в дівочтві), (хоч родини їхні були великими) з дитинства й по нинішній час автор цих рядків в дружних взаємостосунках (щоправда, вона замешкала в Івано-Франківську, де її рідні, а в рідній батьківській хаті Женя з чоловіком Петром буває тільки в весняно-осінній сезон). Обоє такої ж вдачі, як і батьки. За спеціальністю медики: фармацевт і лікар. З виходом на заслужений відпочинок працюють до сьомого поту, бо ж є для кого, підтримують внуків, уже є й правнуки. На жаль, трагічно загинула їхня кохана донечка. Не дай Боже, нікому з батьків втрачати своїх дітей!

У Євгенії Дмитрівни і Петра Степановича, цих напрочуд інтелігентних людей, хоч зрідка зустрічаємось, я черпаю позитивний заряд. У них міцна господарська жилка (як мовлять по-народному). То ж іде від спільного генетичного їхнього й боратинського кореня. Це синтез двох українських родин, які аргументують сутність корінних мешканців ківерчуків та походженням їхніх близьких з Боратина. Цілющим трупком для Женіних дядьків, тіток був – мир, злагода, і найрідніше: Україна. Особливість думання і стиль життя – це праця, милосердя, простота й ввічливість, почуття справедливості у ваєминах з іншими людьми.

Кожен, хто відвідає цих прекрасних людей, відпочиває душею.

Рецензії

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.20.17>

УДК 94(477)-05

Микола Мушинка

РЕЦЕНЗІЯ на рукопис монографії Анатолія Михайловича Трембіцького «Родинна династія Сіцінських-Чехівських-Січинських-Шандорів : просопографічний портрет (XVIII – XXI ст.)»

Розвиток вітчизняної історичної науки на сучасному етапі потребує створення сучасних історичних портретів цілих династичних родин визначних науковців чи відомих українських діячів у контексті історично-культурного розвитку української громади в місцях осідку, з яким пов'язано життя та діяльність членів родинної династії, тобто створення узагальнюючих праць про роль і місце родинних династій та історичних особистостей в історично-культурній спадщині українського народу, що покликані не лише систематизувати й належним чином репрезентувати визначних постатей (особистостей), але цілі родинні династії українців у просторово-часовому вимірі та в сфері особистісно-індивідуального континууму.

Монографія А. М. Трембіцького органічно вписується в цей ряд як виконаний на належному науковому рівні проект, що заповнює один із важливих секторів фундаментального знання про персоніфікацію української історії, про історичну роль членів родини як родової української еліти і про роль кожного зі значних особистостей в певну історичну добу. Через ідеологічну заангажованість офіційної радянської історіографії спеціальних узагальнених досліджень життя та діяльності кращих представників цієї славної української родини не проводилось. Адже на цю родину тоталітарними радянським та чехословацьким режимами було накладено ідеологічний штамп «українські буржуазні націоналісти». Наявність досить значного масиву різноманітних та різноаспектних джерел з обраної автором теми актуалізує необхідність проведення монографічного дослідження, виявлення маловідомих та сфальсифікованих сторінок історії української династичної родини Сіцінських-Чехівських-Січинських-Шандорів, які більше 300 років проживали і трудилися в багатьох регіонах України, та більше століття в середовищі української діаспори Чехії, Словаччини, Німеччини, Сполучених Штатів Америки і Франції, окреслення перспектив подальших наукових пошуків.

Основна частина монографії складається із вступу, шести розділів (22 підрозділів), висновків, списку використаних джерел і літератури. Структура монографії обумовлена метою і завданнями, які поставив перед собою автор, а також обраними для їх досягнення методологічними підходами. Виокремлені підрозділи є збалансованими за обсягом, логічно доповнюють один одного та загалом забезпечують комплексний підхід до висвітлення історії життя та різнопланової наукової, державницько-суспільної, культурно-просвітницької, релігійно-богословської та іншої діяльності багатьох членів династичної родини Сіцінських-Чехівських-Січинських-Шандорів упродовж XVIII – XXI ст.

Періодизація історіографічного процесу цілком виправдано поділена на чотири основних періоди: перший – 60-ті рр. XIX – поч. XX ст., заклав підґрунтя історіографії проблеми; другий – 20–40-ві рр. XX ст., сформував історіографічні засади дослідження життя, діяльності та творчості членів цієї родини; третій – 50–80-ті рр. XX ст., засвідчив, що науковий світ зарубіжжя беззаперечно визнав значні заслуги членів родини в багатьох галузях української науки, їхню велику роль у державницькому та суспільному житті українського народу та створив підґрунтя для їх повернення та наукової реабілітації в Україні; четвертий – 90-ті рр. XX – поч. XXI ст., підвів певні підсумки вивчення та формування засад нового бачення й оцінок різнопланової діяльності та вивчення внеску членів родини в світову та українську історію і культуру, в державницьке, суспільно-просвітницьке та релігійно-церковне життя українського народу.

В монографічному дослідженні особливо важливу роль відіграв теоретико-методологічний інструментарій. Автор творчо підійшов до обрання необхідних принципів і методів та підкреслив свою рівновіддаленість від будь-якої політичної партії, політичної кон'юнктури або ідеології. Проаналізувавши, зіставивши і конкретизувавши різні, багато в чому протилежні методологічні

концепції – радянську історіографію різних часових періодів, західну, діаспорну, сучасні зарубіжну та новітню українську, автор виділив найбільш цінне в кожній з них та застосував комплекс основних загальнонаукових, міждисциплінарних і спеціально-історичних методів пізнання (біографічного, герменевтичного, історично-типологічного, культурологічного, порівняльно-історичного, проблемно-хронологічного, просопографічного, системно-історичного, статистично-соціального тощо) створив шляхом реконструювання життєвих шляхів, багатоаспектної діяльності та творчих здобутків соціальний портрет (колективну біографію) відомої родинної династії Сіцинських-Чехівських-Січинських-Шандорів.

Монографія характеризується багатоплановістю порушених проблемно-тематичних ліній та сюжетів, які дозволили під різними кутами зору здійснити теоретичне узагальнення і нове розв'язання наукової проблеми, пов'язаної зі створенням колективного (просопографічного) портрету кращих представників родинної династії Сіцинських-Чехівських-Січинських-Шандорів, знакової в науково-культурному, державницькому, суспільно-просвітницькому та церковно-релігійному житті України та української діаспори Німеччини, Словаччини, Сполучених Штатів Америки, Франції, Чехії.

Поставлені автором у монографії завдання структуровані та узгоджені, що забезпечило розкриття поставленої мети, тобто створення колективного (просопографічного) портрету династичної родини Сіцинських-Чехівських-Січинських-Шандорів, за головний стрижень якої взято одного з найвизначніших її членів, званого українського історика, протоієрея Євфимія Сіцинського. Основна концептуальна лінія монографії зосереджена на особистісно-індивідуальному потенціалі Володимира та Олени Чехівських, Володимира та Ярослава Січинських, Вікентія Шандора та Любиці (Люби) Баботи. Також простежені та узагальнені родинні зв'язки більше 30-ти тих представників родини, які з різних причин (війна, заслання, навчання, одруження, окупація, переслідування, робота) опинилися за межами України, та про які збереглися лише досить уривчасті відомості. В цілому це дало можливість послідовно реконструювати та вибудувати ґрунтовний просопографічний портрет родинної династії, члени якої «ні разу не зганьбили українського прапору і не забруднили українського імені», хоча більшості з них довелося неодноразово пройти через репресії та гоніння репресивних органів Німеччини, СРСР, Угорщини, Чехословаччини, неодноразово торувати еміграційні шляхи та «насолоджуватися» еміграційним життям.

Висновки зроблені автором за підсумками монографічного дослідження аргументовані, відрізняються глибиною розкриття поставлених завдань та науковою новизною поданих матеріалів. Автором уперше систематизовано й узагальнено досягнення радянської, зарубіжної, діаспорної та сучасної історіографічної бази досліджуваної проблеми; переосмислено низку висновків і концептуальних підходів, доміантних у кожному з напрямків; виявлено і спростовано низку фактологічних та аналітичних розбіжностей стосовно створення колективного (просопографічного) портрету династичної родини. Розкрито важливе значення майже півсотні нововіднайдених і нових публікацій, які ще не підлягали історіографічному аналізу.

Монографія демонструє складність і суперечливість процесу створення колективного (просопографічного) портрету династичної родини, розмаїття методологічних підходів та оцінок, інтерпретацій подій, явищ і багатоаспектної творчої спадщини членів родини. Загалом автору вдалося створити колективний (просопографічний) портрет родини Сіцинських-Чехівських-Січинських-Шандорів та утвердити статус членів родини, як династії: визначних українських істориків ХХ – початку ХХІ ст., відомих дослідників регіональної історії, істориків Української церкви, відомих українських біографістів ХХ – ХХІ ст., відомих українських мистців та мистецтвознавців ХХ – початку ХХІ ст., знаних дослідників української храмової архітектури ХІХ – ХХ ст., відомих українських науковців ХХ – початку ХХІ ст., тобто кращими представників сучасної української наукової еліти, досвідчених національно свідомих організаторів історико-краєзнавчих, українознавчих і мистецтвознавчих досліджень ХХ – початку ХХІ ст., досвідчених національно свідомих українських педагогів ХХ – початку ХХІ ст., знаних українських мистців-педагогів ХХ – початку ХХІ ст., відомих українських музейників і музеєзнавців, бібліотекарів і бібліотекознавців, видавців і редакторів, енциклопедистів та бібліографів ХХ ст., українських громадсько-просвітницьких діячів ХХ ст., що мали досить значний вплив на формування

національно свідомих українців у місцях їхнього осідку, визначних українських суспільно-державницьких діячів ХХ ст. А також вважати членів родини відомими українськими суспільно-культурницькими діячами 20–90-х рр. ХХ ст., творцями та активними діячами українських навчально-освітніх осередків, відомими діячами української музично-театральної культури 20–40-х рр. ХХ ст., а Володимира Січинського вважати одним із найбільш визначних діячів українського мистецтва ХХ ст. та одним із визначних українських графіків ХХ ст.

Одержані результати та висновки в ході монографічного дослідження свідчать про цілковите вирішення поставлених автором завдань, є обґрунтованими й мають важливе наукове значення. Автор у монографії розв'язав важливу наукову проблему вперше створивши ґрунтовний колективний (просопографічний, інтелектуальний) портрет родини Січинських-Чехівських-Січинських-Шандорів.

Все це дає підстави рекомендувати монографію Анатолія Михайловича Трембіцького до друку як наукове видання.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.20.18>

УДК 902.01:94(629.5) (477)

Андрій Петраускас

Рецензія старшого наукового співробітника Інституту археології НАН України на статтю Ю. Мазурика «Пам'ятки України – морської держави (географічні та історичні витоки давнього суднобудування) в журналі «Пам'ятки України» № 3 за 2018 р.

Стародавнє суднобудування та судноплавство відігравали важливу роль в розвитку середньовічного суспільства, впливали на розвиток торгівельних та культурних відносин, шляхи розселення та освоєння території. Не зважаючи на важливу роль стародавнього суднобудування в історії Східної Європи на сьогоднішній воно залишається недостатньо дослідженим, в науковій літературі зустрічаються протилежні точки зору стосовно оцінки ходових властивостей середньовічних суден, припущення щодо технічних характеристик стародавніх човнів носять часто дискусійний характер. Однією з основних причин означеної проблемної ситуації, на наш погляд, можна вважати практично повну відсутність на сьогоднішній день надійно задокументованих археологічних знахідок суден середньовічної доби на території сучасної України.

Зважаючи на ці обставини особливий інтерес викликає знахідка стародавнього судна поблизу с. Старосілля Маневицького р-ну Волинської обл., яка була виявлена в 2015 р. Стаття Ю. Мазурика, який приймав безпосередню участь в процесі польових досліджень унікальної знахідки присвячується детальному опису умов виявлення, залягання та розкопок. В статті детально проаналізовані морфологічні особливості артефакта, специфічні сліди на його поверхні, які утворились під час обробки деревини. Наводяться дані обстежень вітчизняних та зарубіжних лабораторій, які працювали над встановленням дати виготовлення судна та породи дерева, з якого він виготовлений.

Унікальність знахідки з с. Старосілля полягає на в значних розмірах – на території Східної Європи човни із цільного стовбура дерева довжиною понад 10 м зустрічаються досить часто. Унікальність цієї знахідки полягає тому, що зважаючи на морфологічні особливості, показники абсолютних розмірів та місце виявлення вона інтерпретується спеціалістами стародавнього суднобудування, як єдина на сьогодні знахідка на теренах Східної Європи виготовленої із цільного стовбура дерева основи крупного судні із нарощеними бортами типу лодії та чайки, які побутували в період з Х по ХVIII ст.

Стаття «Пам'ятки України – морської держави (географічні та історичні витоки давнього суднобудування)» містить значну кількість ілюстрацій, залучає значну кількість аналогів для інтепретації знахідки, використовує результати спеціальних лабораторних обстежень, виконана на належному науковому рівні.

Відомості про авторів

Бондаренко Геннадій, кандидат історичних наук, професор, завідувач кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Бондарчук Андрій, член НСКУ, народний депутат I скликання Верховної Ради України

Войчик Степан, В. о. директора Ківерцівського краєзнавчого музею, член Національної спілки краєзнавців України

Власюк Сергій, учитель історії загальноосвітньої школи I-III ступеня смт Сенкевичівка, Горохівського району

Джаман Уляна, магістр Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Гулько Геннадій, заслужений працівник культури, почесний краєзнавець України

Дем'янюк Олександр, доктор історичних наук, професор, проректор Волинського інституту післядипломної освіти вчителів

Клюнтер Валентина, членкиня Національної спілки краєзнавців України

Корнійчук Надія, членкиня Національної спілки краєзнавців України

Костюк Анатолій, журналіст, краєзнавець

Коцюк Володимир, кандидат історичних наук, декан денної форми навчання а Хмельницькому інституті МАУП

Кравець Анатолій, викладач кафедри суспільних дисциплін Луцького педагогічного коледжу, викладач-методист, керівник клубу «Всесвіт»

Мушинка Микола, доктор філологічних наук, дійсний член НТШ, іноземний член НАН України

Петраускас Андрій, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту археології НАН України

Пушкар Наталія, головний хранитель Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк

Трембіцький Анатолій, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом, член НТШ і НСКУ, Почесний краєзнавець України

Хамежук Іван, член НСКУ та Українського геральдичного товариства